3-13704

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK VI. VILÁGTALÁLKOZÓJA

KÖNYVTÁRI INTÉZET

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK VI. VILÁGTALÁLKOZÓJA

BUDAPEST, 2004. JÚLIUS 11–14.

OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Leltári szám: 3-13704

A kiadvány megjelenését
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatta

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTÉRIUMA

Szerkesztette: Bartos Éva

Nyelvi lektorok: Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos

A Világtalálkozó emblémáját tervezte: König Róbert grafikusművész

Kiadta a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: Dippold Péter igazgató

ISBN 963 201 614 9
© Könyvtári Intézet, Budapest, 2004

Nyomás és kötés: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Nyomdaüzeme,
Felelős vezető: Freier László ügyvezető igazgató

Dippold Péter

Köszöntő a Magyar Könyvtárosok VI. Világtalálkozója elé

A világ nagy rendezvényeit általában négyévente szervezik. Ennyi idő elégséges ahhoz, hogy egy szakma képviselői újabb eredményeikről számot tudjanak adni, hogy személyes élményeik hosszabb szakaszáról számolhassanak be régen látott barátaiknak anélkül, hogy ismételnék magukat. Négy év alatt új arcok, új problémák jelennek meg, van miről beszélnünk, nem leszünk unalmasak.

Hatodik alkalommal kerül sor 2004-ben a magyar könyvtárosok világtalálkozójára, rendezője a hagyományok szerint ebben az évben is az Országos Széchényi Könyvtár, fővédnöke Hiller István kulturális miniszter.

Hogyan értünk el hatodik találkozóhoz? Múltidézésként néhány adatot szemezgettem a korábbi tanácskozások eseményeiből. Az első találkozásra 1980-ban került sor, a megbeszélés az első hivatalos kapcsolatfelvételt jelentette a nyugaton és itthon élő könyvtári szakemberek között. Szó esett a könyvtárosok szerepéről a magyar kultúra terjesztése érdekében, a bibliográfiai és gyűjteményi együttműködésről és sok egyéb szakmai kérdésről. 1985-ben a tapasztalatcsere már szorosabb szakmai tematikába rendeződött, a résztvevők három szekcióban folytatták a tanácskozást. A fő témák a külföldi és hazai hungarika-gyűjtés és -feltárás problémái, az anyanyelvi kultúra ápolásának lehetőségei és a számítógépek könyvtári térhódításának kérdései voltak. A szomszédos országok könyvtárosai először a harmadik, 1992-ben megrendezett konferenciára kaptak meghívást, amely a rendszerváltás jegyében telt el: sok új szakmai kapcsolat született ekkor. 1996-ra már rutinná vált a szervezés, és a világtalálkozó összekapcsolódott a Magyar Könyvtárosok Egyesületének vándorgyűlésével, lehetővé téve a hosszabb együttlétet és a mélyebb tapasztalatcserét hazai és határon túli könyvtárosok között. Ekkor a központi téma a kisebbségi és többségi társadalom kommu-

nikációja volt. Így értünk el azután 2000-hez, amikor utoljára találkoztunk határon túli kollégáinkkal egy rendkívül jó hangulatú tanácskozáson, a nagy melegben csaknem harminc előadást meghallgatva.
Eltelt újabb négy év, és elérkezett 2004, hazánk Európai Unióhoz való csatlakozásának esztendeje. Ideje tehát arról beszélni, mit is jelent a csatlakozás szakmánk szempontjából, hogyan látjuk nemzeti kultúránk helyzetét, a könyvtárak, a könyvtárosok szerepét, felelősségét globalizálódó környezetünkben. Ahány országban és szűkebb szakterületen dolgozunk, annyiféle viszonyunk lehet a változásokhoz. A könyvtárosság fogalma rendkívül sokirányú tevékenységeket takar: a kistelepülési könyvtáros mást lát a világból, mint az informatikus szakember, a könyvtörténésznek egészen mások a problémái, mint a minőségfejlesztéssel foglalkozó menedzsernek. A határok ma már nem jelentenek akadályt az információk terjedésében, de egy-egy ország belső szokás- és jogrendszere igenis befolyásolja a könyvtárosok napi munkáját. Egy dolog közös ebben a szétszóródott közösségben: a maga lehetőségei szerint ki-ki a kulturális értékek összegyűjtésén, megőrzésén és szolgáltatásán dolgozik, függetlenül szakterületétől.
Ezért a Magyar Könyvtárosok VI. Világtalálkozója központi témájának „Az európaiság – magyarság. Kulturális örökség és integráció" problémakörét választottuk. A világtalálkozóra az idén először a határon túl élő magyar könyvtárosokon, a külföldi könyvtárakban hungarika gyűjteményeket gondozó kollégákon kívül meghívtuk a külföldi magyar kulturális intézetek könyvtárosait, valamint a külföldön oktató magyar hungarológusokat is.
A rendezők által javasolt szekciótémák: a nemzeti nyelvek és a globalizáció; a kulturális örökség digitalizációja; hungarika gyűjtemények, együttműködési formák a hazai és a határon túli könyvtárak között. A beérkezett előadás-javaslatok alapján tartalmas tanácskozás várható júliusban.

Az elmúlt 24 év találkozóinak tartalma és hangulata bizakodással tölt el, hogy idei konferenciánk a hagyományőrzés jegyében, de a változó világnak megfelelő új tartalommal épül be szakmánk történetébe. Ehhez kívánok mindannyiunknak jó munkát.

[Megjelent a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2004. júniusi számában]

PLENÁRIS ÜLÉS

Bálint-Pataki József

Tisztelt Világtalálkozó, tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Kollégák!

Megkülönböztetett tisztelettel és barátsággal köszöntöm a Magyar Könyvtárosok VI. Világtalálkozójának résztvevőit, annak a szakmának képviselőit, akik a tudásnak és az anyanyelvápolásnak legmaradandóbb értékeit őrzik és népszerűsítik. Nem tudok nem személyes hangot megütni, sőt nem elfogult lenni most az Önök körében, hiszen a könyvek, a könyvtár életem legmeghatározóbb élménye volt és ma is az. Meghatározó volt sorsom alakulásában, a pályaválasztásban, az élet alakulásában. Egy falusi parókia, az otthonom családi könyvtára Orbán Balázzsal, Kővári Lászlóval, a Szilágyi-féle tízkötetessel, a mai napig is féltve őrzött első kiadású Magyar Athénásszal; szülőfalum nagyhírű és méltatlanul nem eléggé megbecsült lakójának, Bánffy Miklósnak egyszerre korkép és kórkép trilógiájával, az Erdély-történettel éppúgy, mint a Szépmíves Céh Tamási Áron-, Tompa László-, Áprily Lajos-köteteivel vagy éppen a népi írók – Féja Géza, Szabó Zoltán, Veres Péter és Erdei Ferenc – műveivel. Nekik köszönhetem azt, hogy soha a könyvek társaságánál jobbat nem találtam, mert magam is azt vallom Lamartine-nel együtt, hogy a könyvtár mesterséges éden. Annyiban szerencsés is voltam, hogy tanárkodás és köztisztviselőség között, ha csak egy szűk esztendeig is, '89–'90 táján, a Szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának könyvtárosa lehettem. Alig egy esztendő volt ez, de remélem, elég hivatkozási alap, hogy elfogadhassák: valóban egy kolléga is szól ma Önökhöz.

Minden könyvtárnak két lényeges alkotórésze van. Egy anyagi, a könyvek, és egy szellemi, a könyvtárnok. Ez utóbbi tudniillik valóságos lelke, életereje minden bibliotékának. Ő tartja fenn, ő neveli tudomány-rendszeresen, hogy folyvást organikus test, ne mechanikus halmaz legyen, ahogy a pesti egyetem egykoron volt igazgatója, Toldy Ferenc vallotta. Azt hiszem, ez egy majd' három évtizedes könyvtárigazgatói krédó, hiszen ő 1846-tól 1875-ben

bekövetkezett haláláig volt itt igazgató, nem véletlen tehát, hogy máig sem vesztett aktualitásából. A veretes szavak híven kifejezik azt, hogy mi a lehetséges szerepvállalás a ma könyvtárosa számára. Mert ma is, olykor anyagiakban szűkösebb körülmények közepette és nem kellő társadalmi megbecsüléstől övezve a feladat nem egyszerűen az értékek gyűjtése, a kulturális javak őrzése, hanem a közösség szolgálata. Mikepércsen például évi kétszázezer forintból tud gazdálkodni egy települési és iskolai könyvtár – nem fűzök hozzá kommentárt. Hiszem, hogy a könyvtár a tudáshoz való hozzáférésen túl a tudástársadalom fontos színterévé is válhat.

A mostani találkozójukra új történelmi helyzetben, az Európai Unióhoz való csatlakozásunk után nem egészen két és fél hónappal kerül sor. Ez a találkozó vállalja az 1980-as indulás hagyományná nemesült értékeit, az első hivatalos kapcsolatfelvételt a nyugaton élő és a hazai könyvtári szakemberek között, a '92-es találkozó folytatását, ahol már a Kárpát-medence könyvtárosai is jelen lehettek, s a mostanit, a XXI. századi kihívásokra választ kereső VI. találkozót. Az integráció mint adottság, a szomszédos országok közül négynek eltérő integrációs esélyei, annak lehetséges közelebbi vagy távolabbi időpontjai – megannyi kérdést és lehetséges feleletet vetnek fel. Közben pedig szembe kell nézni azzal is, hogy mit jelent a bibliotékák és – Toldyval szólva – a könyvtárnokok számára a globalizáció, az, hogy a határok már nem jelentenek akadályt az információk terjedésében. Messzemenően osztom a szakemberek véleményét, miszerint a „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan" igazsága érvényes a könyvtárosokra is. Hiszen a könyvtáros csak úgy tudja az intézményt hatékonyan működtetni, ha túllép hagyományos feladatkörén, adatbázisokat kezel, olyan humán interakció megkerülhetetlen szereplője, ahol az adatbázisok közötti kommunikáció is működik. És történik mindez annak az információs társadalomnak a könyvtáraiban, ahol mélyen igazak ma is nemcsak Toldy Ferenc szavai, hanem a könyv- és könyvtártisztelő Goethéé is: Az ember a könyvtárban egy nagy tőke jelenlétében érzi magát, amely kiszámíthatatlan kamatokat osztogat nesztelenül. E gondolatok jegyében kívánok sikeres tanácskozást, hogy gazdagodjunk a kamatokkal, a kamatok kamataival.

Koncz Erika

Kedves Kollégák!

Nagy-nagy szeretettel köszöntöm Önöket a Magyar Könyvtárosok VI. Világtalálkozóján. Rendkívül fontos az, hogy ilyen fórumok vannak, és rendkívül fontos, hogy Önök megtisztelték jelenlétükkel ezt a fórumot.

Tavaly Illyefalván voltam, és találkoztam az erdélyi könyvtárosokkal. Nagyon értékes és nagyon jó beszélgetésünk volt. Megismerkedtünk azokkal a problémákkal, amelyekkel ők nap mint nap szembesülnek. Azt gondolom, hogy a könyvtáros szakma nagyon felelősségteljes szakma. Önök a magyar kultúrát terjesztik a határokon kívül, és a magyar kultúra értékeit adják át a következő nemzedékeknek. Ez nagyon fontos és felelősségteljes munka. Úgy látom, az Önök munkáját a jövőben is segítenünk kell. Habár elhangzott, hogy az állam nem mindenható, meggyőződésem, hogy segíthet Önöknek abban, hogy céljaikat a szakmában elérjék. Ebben a segítségben mi partnereik leszünk, ahogy eddig is azok voltunk.

A programot áttekintve biztos vagyok benne, hogy nagyon izgalmas és jó előadások lesznek, de még fontosabb, hogy jó beszélgetések legyenek Önök között azért, hogy akik ide eljöttek, megismerjék a tapasztalatokat, a mi könyvtárosaink pedig megismerjék azokat a problémákat, amelyekkel Önök nap mint nap találkoznak. A személyes kapcsolatok nyilván elősegítik a könyvtári, könyvtárközi kapcsolatokat, és így hatékonyabban segíthetjük az Önök munkáját.

Kérem a szervezőket, hogy minden olyan kérdést, amely állami feladat és állami megoldást igényel, továbbítsanak nekünk annak érdekében, hogy a jövőben intenzívebben segíthessünk Önöknek.

Nagyon jól időzítették ezt a találkozást. Éppen most tervezzük a jövő évi költségvetést, és tudjuk jól, hogy a pénzügyi feltételek mindig meghatározzák a következő év lehetőségeit. Azt kérem, minél előbb juttassák el azokat a tapasztalatokat, amelyekkel itt találkoznak, annak érdekében, hogy a jövő évi költségvetésben (és talán az azt követőben is) érvényesíteni tudjuk.

Munkájukhoz sok sikert, jó eredményeket kívánok, és várom építő ötleteiket!

Granasztói György

Európaiság – magyarság

Dippold Péter felkérő levelében olyan előadást kért tőlem, amelynek témája nagyon sok embert foglalkoztat: hogy tudniillik az európai csatlakozás mennyiben lesz a magyar kultúra hátrányára, és milyen mértékben fogunk a saját nemzeti kulturális identitásunkból veszíteni, milyen mértékben kerülhet az veszélybe. Ez a kérdés folyamatosan a felszínen van nemcsak Magyarországon, hanem szinte minden európai országban. Amikor én most történészként kísérlem meg körüljárni a kérdéskört, először is azt szeretném megjegyezni: én nem hiszek abban, hogy Európából valaha egy Amerikai Egyesült Államok-szerű egységes komplexum lesz, és az a meggyőződésem, hogy a kulturális identitásunk erősödni, nem pedig gyengülni fog az európai folyamatok következtében. Ugyanakkor szembe fogunk kerülni – már most is szembekerülünk – egy sereg olyan kérdéssel, amelyek tulajdonképpen a mi oldalunkról is bizonyos dolgok végiggondolását, újragondolását igénylik. A rendelkezésre álló mintegy negyven perc alatt e nagyon fontos és számomra is lényeges dolgokról valószínűleg csak gyorsan és felszínesen tudok beszélni a saját igényeimhez képest is, így nyilvánvalóan kérdések, problémák maradnak függőben a hallgatóság számára. Nem feltétlenül arról lesz tehát szó, hogy ellentmondások vannak a hallott szövegben, hanem sokkal inkább arról, hogy bizonyos dolgok komolyabb kifejtést igényelnének, továbbgondolást, amire ilyen rövid idő alatt nincs lehetőség.

Abból szeretnék kiindulni, hogy mit jelent a nemzet, ezen belül a magyar nemzet fogalma, és mit jelent a nemzet a mai európai összefüggésekben, mit jelent nemzet és demokrácia kapcsolata, és hogyan kapcsolódik a nemzet, a demokrácia az európai rendszerbe.

Előre szeretném bocsátani, hogy nagyon sok veszélyre hívják fel a figyelmünket. A nacionalizmus, a patriotizmus, a nemzeti érzés veszélyeire, mint

amelyek egyébként az európaiságnak is veszélyei lehetnek. Ez egy kicsit elavult nézetnek a maradványa. 1990-ig az azt megelőző évtizedek hatására általános volt a történészek és a nemzetről gondolkozó nagy szakemberek (Gellner, Benedict Anderson, Hopsbaum és mások) ama véleménye, hogy a nemzet meghalt. Eszerint a nemzet helyett a demokrácia az, amely végre uralja a dolgokat, és ilyen értelemben a fejlődésnek újabb állomására érkeztünk, amely végre meghaladja mindazt a sok szörnyűséget, amelyet a nacionalizmus, a két világháború okozott.
Ez a gondolat a legtisztábban éppen a '80-as évek végén fejeződött ki, akkor, amikor már nem voltunk messze az új, hatalmas fordulattól, amely visszahozta a nemzet problémáját a köztudatba. Csak egy idézetet engedjenek meg, hogy illusztráljam ezt a helyzetet. Hopsbaum angol történész azt írta 1990-ben, hogy a bagoly (tehát Minerva), aki a bölcsesség hordozója, mindig alkonyatkor repül. Az a tény, hogy most a nemzetek és a nacionalizmus felett köröz, jó jel.

Mindenekelőtt meg kellene mondani, mit jelent a nemzet. Én azt mondanám, hogy a közösségbe tartozás talán a leglényegesebb eleme a nemzet problémájának. A másik eleme pedig az, hogy a nemzetbe tömörülők egyúttal szeretnének az állam köré tömörülni, illetve azok köré, akik kormányozzák őket, mert a politikai hatalom gyakorlói az őáltaluk nekik adott hatalmat gyakorolják, és azt akarják, hogy a nemzet érdekében mindenkinek a sorsa, aki hozzájuk tartozik, jobbra forduljon. Ez persze csak előzetes megjegyzés volt arról, hogy körülbelül mi az az eszmekör, amely a nemzettel kapcsolatban manapság felvetődik.
Ismert tény, hogy a '90-es évektől felerősödött a legkülönbözőbb közösségek nemzeti érzése: a baszkoké, korzikaiaké, észak-íreké – hogy csak a nyugat-európai példákat említsem –, pontosan azoké, akik felett az említett Minerva körözött. Felvetődött egy sereg kérdés: miért vált ketté Csehszlovákia, mi volt a jugoszláv válság mozgatója vagy a Balkántól a Kaukázusig megjelenő számtalan hasonló válságé. De Magyarországon is rendkívül erősen foglalkoztatja a közvéleményt a nemzeti érzés, amely 1990 után rendkívüli mértékben felerősödött. Ezen kívül azonban felmerülnek olyan törekvések is, amelyekre szintén nem kívánok bővebben kitérni, ezek lényegében Ameri-

kából érkeznek hozzánk: a multikulturalizmus, bizonyos kisebbségi identitásoknak a felértékelése, felértékelődése, a másságoknak az ápolása stb. Egy sereg olyan új gondolat is felvetődött tehát 1990 táján, amelyek a nemzetről való hagyományos gondolkodást alapjaiban rendítik meg. Ezek után úgy látom, hogy történészi szemszögből nézve ezekre a problémákra csak akkor lehet választ adni, ha az ember megvizsgálja a hosszú időtartamú folyamatokat is, amelyek a nemzeti gondolkodásnak és e nemzeti gondolkodás mögötti kultúrának a befolyásolói, amelyek – miként a magyar kultúra is – különleges és nagyon hosszú hagyományokra tekintenek vissza.

Engedjék meg, hogy eltérjek attól a közkeletű fordulattól vagy lehetőségtől, ami ilyenkor adódik, hogy tudniillik az ember óhatatlanul a magas kultúra különböző alkotásaira vagy a nyelv szépségére utal. A kultúra mélyén olyan folyamatok is zajlanak, amelyeket igazában véve csak a közelmúltban kezdtünk felismerni. Engedjék meg, hogy ezt illusztrálandó a családdal kapcsolatos problémákra térjek ki.
A társadalomtörténész számára ugyanis a család története – az, hogy milyen családi keretek között élnek az emberek hosszú idő óta – azért rendkívül fontos, mert a családról vallott gondolkodás formálja a közösségi gondolkodást. Tehát amikor az ember ösztönösen a közösséghez való tartozást próbálja megérteni, illetve kifejezni, netán követelményként meghatározni, akkor tulajdonképpen ösztönösen azokat a mintákat követi, amelyeket a családi körben látott. Ha így nézzük a dolgot, azt mondhatjuk, hogy itt rendkívül lassú folyamatról van szó, a kultúrának az egyik legmélyebb, legösztönösebb, legkevésbé a logika és a racionális tudás köreibe tartozó, de rendkívüli módon meghatározó folyamatáról, és ebben az esetben rögtön felvetődik a kérdés, hogy a családdal kapcsolatos magyar hagyomány vajon egybeesik-e más országoknak, más nagy kultúráknak a hagyományaival. Vagyis azt szeretném hangsúlyozni, hogy a szemünk előtt zajló kulturális folyamatoknak a mélyben nagyon hosszú, olykor irracionális előzményei vannak. Irracionális abban az értelemben, hogy nem lépnek az ésszerű érvrendszerek körébe, de nagyon erőteljesen formálják a gondolkodást. A családmodellek mellett ilyenek a nemzetről mint közösségről alkotott felfogások, és ilyenek a közösség, a nemzet és az állam kapcsolatáról alkotott felfogások is. De ilyen például az

is, hogy mit tekintek szabadságnak, mit tekintek dicsőségnek, becsületnek és így tovább. A kutatásnak számtalan olyan területe nyílik meg, amelyek ezekben a kérdésekben az eddigieknél sokkal egyszerűbb és sokkal összetettebb válaszokat képesek nyújtani.

Most a családról szeretnék beszélni, inkább csak illusztrálandó azt, hogy milyen kulcsfontosságú egység ez saját nemzeti kulturális identitásunk megértésében. Ha a családokról elméletileg beszélünk, akkor azt kell mondani, hogy azt egyrészt a szülők és a gyermekek közti kapcsolat határozza meg, másrészt az, hogy milyen a testvérek közötti kapcsolat, és a harmadik, ami Európában magától értetődő, de nem az az Európán kívüli társadalmakban, hogy exogén vagy endogén kapcsolat létesülhet-e. Európában mindenütt az volt a hagyomány, hogy a kereszténység már a IV–V. századtól kezdve tiltotta a rokonok közötti házasodást. Ez ma már általános, mindenkiben meglévő nagyon mély kulturális örökség, amely nem genetikai és nem biológiai alapú, hanem tulajdonképpen nagyon mély ideológiai beidegződés.

Ha ezt a három szempontot nézem, és kiiktatom belőle az exogén–endogén problémát, amely elsősorban az ázsiai, iszlám és egyéb civilizációkban teljes mértékben megvan, akkor Európában legalább négy olyan családformát lehet találni, amelyek közül Magyarországon talán csak kettő fordul elő. A legszélsőségesebb, amely nagyon elterjedt, de amely Magyarországon nincs, az tulajdonképpen az, amit én liberális mag-családnak neveznék. Az a fajta családforma, amelyben a család olyan alkalmi együttes, amelyben az apa szabadon rendelkezik a család vagyonával, és ezért a gyermeket nem különösebben marasztalják otthon. Már a XVII. századi angol parasztcsaládokban megfigyelhető volt, hogy a gyereket minden további nélkül tartósan más családokhoz helyezték munkára, cseléd lett belőle, nem törődtek vele. Ez a családforma rendkívül elterjedt nemcsak az angolszász világban, így például Amerikában, hanem Skandináviában is. Ebben a formációban nagyon laza a családi kapcsolat a családtagok között.
A másik nagyon elterjedt forma még szintén a mag-család, de ebben már egy más elem játszik döntő szerepet, az, hogy a gyermekek között a vagyont egyenlő arányban fel kell osztani. Ez a forma nagyon elterjedt Európában és

Magyarországon is. Ehhez viszont az kell, hogy az apának igen erős tekintélye legyen a családtagok között.
Van két további forma, amelyek közül az egyik kis mértékben Magyarországon is jelen volt, de valóban elterjedt Ausztriában, Szlovéniában, Csehországban volt. Ez az úgynevezett törzs-család, amelyben több generáció él együtt. Az apa pátriárkaszerűen uralkodik a család felett, de csak a legfiatalabb vagy legidősebb testvér és családja él együtt a szülőkkel, tehát így három nemzedék, a többiek pedig hozomány vagy vagyonkiadás formájában előre részesülnek a vagyonból, és nem maradnak otthon.
Végül a másik forma a nagycsalád, amely Magyarországon a „bokor" nevet viselte, és nagyon elterjedt volt főleg az Alföldön és a Dunántúlon, elsősorban a jobbágyság körében. Az apa körül – akár nem is ugyanabban a házban – a megházasodó testvérek egy része együtt élt a szülőkkel. Ennek egy egészen különleges formája egyébként a szerb zadruga, amelynek rendkívül erős hatása van a szerb nemzeti (nacionalista) gondolkodásra.

Ezeknek a családformáknak mind a mai napig eltérő hatása van arra, hogy az emberek hogyan gondolkoznak a közösséghez való tartozásról, és hogyan képzelik el a helyüket a többi ember között. Itt van az apai tekintély, vagyis a tekintélyelvűség elfogadásának problémája. Az angolszász társadalmakban ennek például nagyon kicsi a jelentősége. Vagy az egyenlőség kérdése, amelynek az angolszász társadalmakban ilyen értelemben kevés szerepe van, nálunk azonban igen fontos kérdés. Emlékezzünk Petőfi A XIX. század költői című versére: „Ha majd a bőség kosarából / Mindenki egyaránt vehet, / Ha majd a jognak asztalánál / Mind egyaránt foglal helyet, " ... és így tovább. Magyarországon tehát az egyenlőség kérdése, az, hogy mindenkinek egyformán jusson, tulajdonképpen visszavezethető a családdal kapcsolatos felfogásokra.
Ezt a fejtegetést elsietettnek tartom ilyen rövid idő alatt összefoglalni, hiszen sokkal részletesebb kifejtést igényelne például, hogy az egész probléma mögött az örökösödési rendszerek különbözősége áll, és hogy az örökség és a vagyon áthagyományozása hogyan hat a család szervezetére. Azt mégis megállapíthatom, hogy a közösséghez tartozás különféle modelljei épülnek ezekre a beidegződésekre még akkor is, ha tudjuk, hogy a hagyományos, több évszázados családszervezetek a XIX. századtól kezdve óriási válságon

mentek át. Az, ami egy hagyományos paraszti társadalomban nagyjából a XIX. századig (a francia forradalomig, nálunk, mondjuk, 1848–49-ig) egyértelmű és világos volt, fokozatosan föllazult, eközben viszont a különböző, családdal kapcsolatos felfogások – mondanám így: családi ideológiák – továbbhagyományozódtak, és ezeknek a kulturális hatásoknak még ma is messzemenő érvényesülése tapasztalható Magyarországon.
Ha azokat a konfliktusokat nézzük például, amelyek ma Európát és Amerikát szembefordítják egymással, azt látjuk, hogy Amerikát nagyon erős nacionalizmus jellemzi, olyan nemzeti érzés, amely tulajdonképpen ellentéte annak, amit a vietnami háború idején láthattunk, amikor rendkívül erős volt a faji megkülönböztetés problémája. Ez olyan társadalmat mutat, amely két véglet között ingadozik, éppen azért, mert az angolszász típusú, a liberális mag-családnak nevezett modellben a közösségi kötődéseknek azon formái, amelyek Európában különböző módokon nagyon erősen érvényesülnek, Amerikában nincsenek jelen, és ezért csak ilyen „makroméretű", nagy ideológiai elképzelések köré lehet valamilyen módon a közvéleményt, a társadalmat tömöríteni.

Most áttérnék arra a problémára, amely közelebb visz bennünket az európai kérdések megértéséhez is, de egy gondolat erejéig visszatérnék a nemzet kérdésköréhez. Le kell szögezni: a nemzetről lehet tudományosan és lehet meggyőződéssel beszélni. A kettő nem azonos. Aki tudományosan beszél róla, az értelemszerűen nagyon világosan, logikusan ki tud fejteni egy sereg gondolatot, de azokkal a gondolatokkal nem fogja mozgósítani a társadalmat. Aki viszont azt a célt tűzi maga elé, hogy a közösség számára fogalmazzon meg bizonyos gondolatokat, az lényegében átlép a tudományból a meggyőződés, az erkölcs és egyebek mezejére, és olyan gondolatokat ad elő, amelyek – meggyőződése vagy reménye szerint – széles visszhangra fognak találni. Ezt a különbségtételt nagyon fontosnak tartom, mert sajnos, ma Magyarországon ezzel kapcsolatban zavarokat lehet tapasztalni. Tudományos fejtegetés leplébe öltöztetett, ám igazában véve érzelmi–morális alapú erőteljes kritika jelenik meg sokszor a nemzetfogalommal kapcsolatban, vagy megfordítva: olyan emóciók kapcsolódnak a nemzet fogalmához, amelyek nem állják ki a tudományosság próbáját.

Természetesen valamilyen módon mindkettőt tisztelni kell, és együtt kell érvényesíteni, ezt kívánja tulajdonképpen minden gondolkodói etika vagy erkölcsi magatartás. Én a nemzetet diskurzusnak, közbeszédnek tekintem, meggyőződésnek: arról van szó, hogy egy bizonyos közösségben kialakul egy hit arról, hogy mi köt össze például bennünket, magyarokat. Szerintem mindenekelőtt a nyelv, a kultúra és néhány alapvető erkölcsi, politikai meggyőződés, amely a közösségnek az összetartozását szeretné, és e közösségnek a biztonságát tekinti nagyon fontosnak, mert ez jelenti a garanciáját annak, hogy tovább él ez a közösség.

Itt érünk el egy olyan problémához, amely kivételes magyar probléma. Az tudniillik, hogy a nemzetnek azok is tagjai, akik nem az országhatáron belül élnek. Ez erkölcsi összetartozást jelent velük, szolidaritást és áldozatvállalást a szélesebb értelemben vett magyarság fennmaradása, nyugalma érdekében. Van egy olyan mozzanat, amelyről kevesebbszer esik szó, holott meggyőződésem szerint ugyanilyen fontos, és a mélyben mindenki egyet is ért ezzel. Ma Magyarországon az a helyzet, hogy a nemzet és a demokrácia szorosan összefügg egymással: a demokrácia nem létezhet a nemzet nélkül, a nemzet nem létezhet demokrácia nélkül. Ebből következik az is, hogy mivel az Európai Unióban a demokrácia a kulcskérdése az európai intézményeknek, megvan az a kapocs, amely bennünket (a nemzetet) minden további nélkül belekapcsol – hagyományaink révén és egyébként is – az európai kultúrába és az európai integrációba. Vagyis itt nem két egymással szembenálló dologról van szó, hanem két egymást teljes mértékben kiegészítő, egymással nagyon szoros kölcsönhatásban lévő tényről, felfogásról, amely azonban Magyarországon a közéleti vitákban nagyon sokszor ellentétként jelenik meg. Ezt azért tartom nagyon fontosnak előrebocsátani, mert itt érkezünk el az európai integráció és az európai jelenlét kérdéséhez és ahhoz, hogy akkor Magyarország, a magyar nemzet, illetve a róla alkotott felfogásunk hogyan kerül konfliktusba az európai folyamatokkal vagy hogyan illeszkedik bele azokba.
Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy nem statikus, időtlen, metafizikus képződményekről van szó, hanem egy történelmi folyamatról. Az, ami ma Magyarországon van, és amit ma mondunk a magyar nemzetről, alig, legfeljebb nyomaiban köthető azokhoz az ideológiákhoz, el-

OSZK

képzelésekhez, amelyek 1945 előtt éltek. Ennek többek közt az is a magyarázata, hogy Magyarországon, miként Európában is, a nemzettel kapcsolatos mai gondolkodást meghatározza az a sokkhatás, amit az első és második világháború váltott ki.

Az Európai Unió mai szerepe döntően és elsősorban abban a felismerésben gyökerezik, hogy többet ez nem fordulhat elő: 1945 lényegében lezárt egy korszakot a romokkal, a halottak millióival. Más szóval az Európai Unió válasz arra az irtózatos válságra, amelyen Európa keresztülment a XIX. században és XX. század első felében. A magyar válasz pedig még kibővül amiatt, hogy 1945 után kommunista diktatúra volt az országban, amely szintén mély nyomokat hagyott a társadalomban, és amelyet ugyancsak végérvényesen el kell utasítani.

1990-ben olyan különböző törekvések találkoztak egymással, amelyeknek a közös nevezője az európai demokratikus intézményeknek, de mindenekelőtt néhány nagyon fontos alapelvnek a leszögezése volt. Itt érünk el ahhoz a ponthoz, hogy a nemzet, a demokrácia és az európai integráció igen szorosan összefügg egymással. Még annak ellenére is, hogy alapvető kulturális különbségek jellemzik az egyes országokat, és hogy a mi magyar kultúránk is feloldhatatlan ebben a közegben, miközben mégis összefonódik a demokrácia alapján álló társadalmi elképzelésekkel. Ennek a körülménynek nagy jelentősége van.

Nem magától értetődő dologról van szó. Éppen a szomszédságunkban volt kísérlet arra, hogy a Szovjetunió, a kommunista rendszer összeomlása után egy másik irányba lehessen elmenni, és esetleg be lehessen bizonyítani, hogy van olyan történelmi út is, amely „kikerülheti" a demokráciát. Ez volt a Milosevics-féle Jugoszlávia útja. Itt tulajdonképpen egy jól megszervezett pártnak az elitje a kommunista ideológiáról áttért egy erős nemzeti ideológiára, amely, mellesleg, kihasználta, sőt kiforgatta a szerb családmodellnek, a zadrugának a szókészletét, egész kultúrát átható felfogását arról, mit jelent a szerb testvériség és ennek kiterjesztése a Balkán-félsziget egészére. Tehát olyan nemzetet próbált létrehozni, amelyben nincs demokrácia.

Magyarországon Jugoszlávia e külön útra indulásával egy időben többpártrendszer jött létre, és lényegében valamennyi fontosabb szerepet játszó pártnak vagy a *magyar,* vagy a *demokrácia,* vagy mindkét szó benne van a nevé-

ben. Tehát nemzet és demokrácia a politikai közbeszédben is nagyon szoros összefüggést mutat anélkül, hogy erről különösebben sokat beszélnénk. Az 1990 után kialakult egész intézményrendszerünk, a többpártrendszer és a demokrácia folyamatos építése szoros összhangban van azzal, ami Európában lezajlott 1945 után.
Engedjék meg, hogy befejezésül erről szóljak néhány szót.

Az ember tisztelete, az egyén szabadsága az, hogy közösségeket válasszon és közösségekhez tartozzon, ennek alapján igényeljük, hogy a hatalmat meg kell osztani, hogy szolidaritásra, esélyegyenlőségre van szükség a társadalomban. Ezek mind olyan gondolatok, amelyek tulajdonképpen 1945 után öltöttek testet az európai gondolkodásban, döntően az Európai Unióhoz vezető fejleményekben, nagy politikai mozgásokban. Ehhez tenném még hozzá (és ennek különösen most, az iraki háború idején láthattuk elég világos európai megnyilvánulását), hogy a nemzetközi kapcsolatokban nem lehet győztes és legyőzött kategorizálás: mindenki egyforma, és e téren is a demokrácia elveit kell alkalmazni, vagyis tárgyalásokra és nem háborúra van szükség. Az más kérdés, hogy ez a vita hogyan zajlik e pillanatban Európa és Amerika között, a lényeg az, hogy az említett európai felfogás 1945 után először és elsősorban a német–francia kiegyezésben öltött testet, illetve akkor, amikor megalakították a Európai Szén- és Acélközösséget, hogy összehozzák a nagy vesztest és a nagy győztest, Németországot és Franciaországot.
Ezek az elvek ma Magyarországon mindenki számára világosak még akkor is, ha nem mindenki tudja őket szabatosan kifejezni. Fényévekre vagyunk tehát azoktól az állapotoktól, amelyek a Kádár-korszakot jellemezték.

Ez az a záró gondolat, amellyel szeretném befejezni a fejtegetésemet. Magyarország nagyon jó példája annak, hogy 1990 után visszatér a nemzetről folyó gondolkodás mint társadalmi közbeszéd, és ennek igenis nagyon komoly közösségformáló szerepe van. Természetesen számtalan egyéb közösség is létezik, létezhet egymás mellett, és hogy bárki lehet akár többféle közösségnek a tagja – az szintén új, nagyon jelentős folyamat. De van nálunk egy olyan hagyomány is, amely szintén kulturális eredetű, és amely egyébként fölerősítést nyert a háború utáni négy évtizedben, a kommunista társa-

dalomban. Ez pedig az, hogy nálunk – és ez nem mindenütt van így Európában, német hatásnak tekinteném inkább, nem kelet-európainak – az emberek túlságosan is elfogadják azt a tényt, hogy az állam formálja a társadalmat. Az államtól tehát nagyon sokat várnak el, a politika pedig előszeretettel foglalkozik ezzel a kérdéssel. Rengeteg olyan költségvetési és egyéb akció van, amely azt a célt szolgálja, hogy a társadalmat formálja. Ez nem magától értetődő dolog. Ebben benne van az említett kulturális hagyomány és az igény, amely ilyen sajátos paternalizmust tételez fel, és amely az egyenlő elosztás mögött ott lát egy olyan hatalmi tényezőt, amely a tekintélyével majd megoldja a problémákat. Azt vallja: nekem az a dolgom, hogy ezt a tekintélyt elismerjem, elfogadjam, és próbáljam kikövetelni, ami az én jussom.
A demokratikus gondolkodásban ez nem magától értetődő, és el lehet gondolkozni azon, hogy ez a hagyományos attitűd meddig tartható, és mik a korlátai a legkülönbözőbb szempontokat mérlegelve. Úgy érzem, ez az egyik legfontosabb kihívás a magyar politikai kultúra előtt.

Ezzel a gondolattal zárnám le ezt a fejtegetést, amelynek az volt a lényege, hogy nemzeti kultúránk egyediségének és sajátosságának kibontakozásához jó esélyt ad az európai integrációs folyamat. A demokrácia érvényesülése a magyar társadalomban és az a tény, hogy ez kulturális értékeink legjelentősebbjei közé tartozik, megteremti azt a kapcsolatot, amely az európai folyamatokba való beilleszkedésünket minden további nélkül lehetővé teszi.

Dippold Péter

A magyar kulturális közvagyon digitalizálási prioritásainak feltérképezése. Egy felmérés tanulságai

Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium közbeszerzési ajánlati felhívása alapján 2003 márciusában a Könyvtári Intézet ajánlatot nyújtott be egy tanulmány elkészítésére, amely a *Kutatás a magyar kulturális közvagyon felmérésére: őrzési helyek, mennyiségek, digitalizálhatóság, ütemezhetőség, költségigény"* címet viselte. A tanulmány elkészítését az intézet a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központtal közösen vállalta, a projektet Tószegi Zsuzsannával és Fehér Miklóssal vezettük.

A célkitűzés egy olyan tanulmány megírása volt, mely

- bemutatja néhány, a digitalizálásban élen járó ország nemzeti közvagyon-digitalizálási stratégiáját;
- szempontokat nyújt a digitalizálás prioritásainak meghatározásához;
- leírja a digitalizálásra váró magyar kulturális közvagyon típusait;
- számba veszi a közvagyonnal rendelkező jelentős intézményeket, szervezeteket;
- felméri a digitalizálásra váró magyar kulturális közvagyon mennyiségét, állapotát;
- számba veszi és bemutatja a további felmérést igénylő területeket;
- javaslatot ad a digitalizálás ütemezésére, rangsorolására;
- javaslatot ad a digitalizálás technológiai paramétereire;
- bemutatja a digitalizálás becsült költségét.

A projekt végrehajtása rendkívül nagy szervezettséget feltételezett, hiszen mindössze öt hónap állt rendelkezésünkre a munka elvégzésére. Az első megbeszélésekkel párhuzamosan projektterv készült, amelyben részletesen szabályoztuk a projekt célját, a szervezeti felépítést, a kompetenciákat, az eljárásrendet és a kommunikáció formáit.

A feladat végrehajtására három munkacsoport alakult a *digitalizálandó dokumentumok tipizálására, a mennyiségi felmérés megszervezésére,* valamint *a technológiai kérdések számbavételére.* A munkában 22 kulturális közvagyonnal kapcsolatban álló intézmény 36 szakembere vett részt. A vizsgálat a következő területekre terjedt ki:

- könyvtári, levéltári, múzeumi gyűjtemények;
- ingatlanörökség;
- audiovizuális (film-, video- és hang-) archívumok.

Idő hiányában nem vizsgáltuk a határon túli magyar kulturális közvagyont, a művészeti és profitorientált intézményeket (színházak, galériák, nyomtatott és elektronikus sajtó, könyvkiadók stb.).

A tanulmány végső formájában a három munkacsoport által összeállított fejezetekre tagolódik, valamint kiegészül a legfontosabb megállapításokat összegző bevezetővel. A bevezetőben a projekt vezetői kiemelték a fejezetek általános tanulságait a digitalizálással kapcsolatban.
A műhelymunka során alakult ki az a vélemény, hogy a digitalizálást többféle céllal lehet elindítani. Ezek között szerepelhetnek az állományvédelem, az értékmentés szempontjai, a reprodukálás iránti igény, a digitális dokumentumok szolgáltatása vagy akár a kereskedelmi célú digitalizálás is.
A dokumentumtipologizálással foglalkozó munkabizottság különböző források és a résztvevő szakemberek tapasztalatai alapján vette számba a digitalizálás szempontjából figyelmet érdemlő dokumentum- és objektumtípusokat, és sok esetben meghatározta a prioritásokat is az egyes típusokkal kapcsolatban. A kategorizálás felöleli a könyvtári, levéltári, múzeumi gyűjteményekben szereplő objektumokat, valamint a hang- és ingatlanörökség, a film-, fotó- és videodokumentumok típusait. A prioritások szempontjából egységes volt az a vélemény, hogy előnyben kell részesíteni a gyűjtemények nyilvántartásainak digitalizálását, illetve adatbázisba szervezését. A könyvtárosok nagy sikerként élik meg a tanulmány elkészülte után, 2004 tavaszán nagy erőkkel megkezdett, úgynevezett „retrospektív konverziót", amely a nemzeti könyvtár cédulakatalógusának digitalizálását jelenti. A dokumentumok digitalizálása szempontjából többféle fontossági sorrend lehetséges, amelyeket a digi-

talizálás céljai határoznak meg. Egy adott gyűjtemény kezdheti a munkát a legértékesebb, a legnagyobb érdeklődésre számot tartó, a legkutatottabb vagy a legveszélyeztetettebb állománya digitalizálásával is.
Szintén a műhelyviták vezettek arra a felismerésre, hogy a digitalizálás szempontjából éles különbséget kell tenni az egyedi és a többszörözött dokumentumok között. Ha ugyanis a kulturális közvagyon digitalizálásának nemzeti szintjén gondolkodunk, illetve nemzeti digitalizálási stratégia kialakítása a cél, akkor felesleges egy többszörözött dokumentum (pl. könyv) gyűjteményi szintről indított példányonkénti digitalizálása. A könyvek esetében célszerű lenne a nemzeti könyvtár gyűjteményével kezdeni a munkát, hiszen a legteljesebben ez a gyűjtemény tartalmazza a kulturális közvagyon körébe tartozó dokumentumokat, ráadásul az OSZK már kidolgozta a maga digitalizálási stratégiáját. A többi gyűjtemény az OSZK állományában nem meglévő dokumentumaival szerepel a „forráslistán". Persze a sommás megállapítás alól is vannak kivételek, hiszen például egy ősnyomtatványra vagy possessor bejegyzéseket tartalmazó régi könyvre máris az egyedi dokumentumokra vonatkozó elképzelések érvényesek.
A munkacsoportok kiemelten foglalkoztak a digitális objektumokhoz kapcsolódó metaadatokkal is. Erőteljesen hangsúlyozták, hogy a metaadat-rendszer kizárólag nemzetközi szabványon alapulhat, és javasolták a Dublin Core nemzetközi szabvány honosítását, szoros együttműködésben a Nemzeti Digitális Adattárral. Örömmel jelenthetem, hogy a Dublin Core magyar változata a Könyvtári Intézet közreműködésével 2004 végéig honosításra kerül.

Szeretnék egy példát említeni arra vonatkozóan, hogy a metaadatoknak milyen nagy szerepe van a dokumentumok számbavétele szempontjából. A különböző minisztériumok pályázatai alapján közpénzen elvégzett digitalizálási projektek eredményei a nemzeti könyvtár gyűjteményébe kerülnek. Egy múzeum több száz képét digitalizálta, és a képeket tartalmazó hat merevlemezt beszolgáltatta a Országos Széchényi Könyvtár Kötelespéldány Szolgálatához archiválási célból. A winchesterek egy fia metaadatot nem tartalmaztak, egész egyszerűen nem lehetett tudni semmit a tartalmukról, gyakorlatilag használhatatlanok voltak. Nyilvánvalóan figyelmetlenségből történ-

het csak meg az ilyesfajta melléfogás, mindenesetre tanulságként kell, hogy szolgáljon: gyakorlatilag az egész munka eredménye elvész a jövő számára, ha az előállító nem gondoskodik a dokumentumok megtalálhatóságáról megfelelő metaadat-rendszer alkalmazásával.

Bár a tanulmány részletesen nem foglalkozik a digitális dokumentumokra vonatkozó szerzői jogokkal, Tószegi Zsuzsanna, a téma szakértője a bevezető tanulmányban felhívta a figyelmet arra, hogy minden digitalizálás a művek többszörözésének felel meg, engedélyezése a jogtulajdonos kizárólagos joga, és a digitalizált művek közzétételére is több előírás vonatkozik. A szerzői jogdíjak költségeit feltétlenül be kell építeni a digitalizálás költségei közé.

A tanulmányt megrendelő Informatikai és Hírközlési Minisztérium kifejezetten kérte a különböző szakterületek digitalizálandó dokumentumainak mennyiségi felmérését is. Előadásom időbeli korlátozottsága csak arra ad lehetőséget, hogy a felmérésről a könyvtárak vonatkozásában ejtsek néhány szót. Korábban említettem, hogy a könyvek legnagyobb részére – mint sokszorozott dokumentumokra – általában más szabályok vonatkoznak, mint az egyedi objektumokra. Ha a kulturális közvagyont nemzeti szinten értelmezzük, az egész országban egyetlen hungarikum példány digitalizálása lenne csak szükséges (feltételezve a szabad hozzáférést bárki számára). Ugyanakkor nem létezik olyan nyilvántartás, amely tartalmazza a könyvek egyediségét vagy hungarikum mivoltát. A felmérést nehezítette az is, hogy az intézményi nyilvántartások jelentősen különböznek egymástól, valamint hogy jelenleg nem létezik központi lelőhely-nyilvántartás. Ha az IHM néhány évvel később rendelte volna meg a tanulmányt, a MOKKA valószínűleg pontosabb választ tudna adni, mint a tanulmány készítése idején rendelkezésünkre álló nyilvántartások. Problémát jelentett a könyvtárak vonatkozásában az is, hogy bizonyos dokumentumtípusokat sommásan tartanak nyilván (például polcfolyóméter), amely nem tette lehetővé a darabszám becslését sem. Ugyanakkor a darabszám sem fejezheti ki a digitalizálás nagyságrendjét: ha tudom is, hány objektum szerepel a listámon, ki tudja megmondani, hogy több kötetes lexikont takar egy rekord vagy néhány oldalas brosúrát? Az sem könnyítette meg a dolgunkat, hogy könyvtárakban is őriznek egyedi dokumentumokat (fotó, kézirat stb.), amelyeket nem mindig tartanak nyilván, ezért kiszűrésük is nehéz. Aggályainkat azzal próbáltuk meg eloszlatni, hogy

egy ilyen alapozó felmérés csak nagyságrendek becsült adatait eredményezheti, és belevágtunk a kérdőívek kiküldésébe. Mint említettem, a könyvtári dokumentumok digitalizációja vonatkozásában a kiindulási alap az Országos Széchényi Könyvtár törzsgyűjteménye. A többi könyvtár csak abból a szempontból jön számításba, ha az OSZK-ból hiányzó dokumentumokat tartalmaz a gyűjteménye: ilyenek lehetnek a különböző különgyűjtemények, helyismereti, helytörténeti gyűjtemények, kézirat- és levéltárak, régi és ritka állományok, kották, fotógyűjtemények stb.

Az OSZK állományára vonatkozó és a kérdőívek alapján kikövetkeztetett becslés szerint a könyvtárakban található digitalizálandó dokumentummennyiséget a következő táblázat mutatja:

Szakterület	Összes leltári egység (dokumentum)	Digitalizálandó egység (dokumentum)	Tárkapacitás
Könyvtár	111 000 000	**3 520 000**	7,6 Petabájt videó 143,0 Terrabájt hang 231,0 Gigabájt szöveg 2,0 Terrabájt fekete-fehér kép 45,0 Terrabájt szürke kép 7,1 Terrabájt színes kép **7,8 Petabájt összesen**

A digitalizálandó egységek becsült száma arra enged következtetni, hogy a visszakeresés érdekében ennyi rekordot kell metaadatokkal ellátni (ha ez a nyilvántartások digitalizálásával még nem történt meg), és a teljes könyvtári anyagot tartalmazó adatbázisnak ilyen nagyságrenddel kell számolni.

A tárkapacitás becsült nagyságát a felmérés a technológiai kérdésekkel foglalkozó munkacsoport vizsgálataira építette. A szakértők technológiai szempontból a következő típusokkal foglalkoztak: szöveges, állókép-, mozgókép-, hang- és videodokumentumok. A digitalizálási kérdésekben kevésbé jártas könyvtárosok a táblázatot vizsgálva talán meglepődhetnek, hogy a gyűjtemények ezreit megtöltő könyvek, folyóiratok – egyszóval szöveges dokumentumok – jelentik tárkapacitás szempontjából a legkisebb egységet – persze ez nem így lenne, ha nem egy példány digitalizálásával számoltunk volna.

A tanulmány számos tanulsággal szolgál. A közbeszerzési pályázat elnyerése alkalmat adott arra, hogy a Könyvtári Intézet és a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ kísérletet tegyen a kulturális közvagyonnal kapcsolatban álló intézmények szakembereinek mozgósítására a közös digitalizálási stratégia megalapozása érdekében. A munka során a közgyűjteményi terület, valamint a film, a sugárzott hang, a sugárzott kép és az ingatlan örökség intézményeinek országos tekintélyű, tapasztalt szakembereit sikerült egy asztalhoz ültetni. A megbeszélések jó alkalmat teremtettek a szakmaközi tapasztalatcserére, egymás gondjainak megismerésére, megértésére. Nyilvánvalóvá vált, hogy a digitalizálás területén a résztvevő intézménytípusok különböző szinteken állnak, és eltérő problémákkal küzdenek. A közös munka tapasztalatai azt mutatják, hogy szükségszerű a közgyűjtemények korábbinál szorosabb szakmai együttműködése, amelyre egy közös digitalizálási stratégia nagyszerű lehetőséget kínálna. Az is világossá vált, hogy a közgyűjtemények mint a kultúrkincs őrzési helyei kulcsszerepet játszanak a nemzeti kulturális közvagyon digitalizálásában. Ezt egyébként alátámasztja az a tény is, hogy jóval a tanulmány megírása után, 2004 júniusában az országos közgyűjtemények közösen téziseket fogalmaztak meg a kormányzat számára *A közgyűjtemények a nemzeti kulturális örökség digitalizálásában* címmel (Megjelent a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2004/7. számában.) A tézisek kidolgozásában többen részt vettek a tanulmányt összeállító szakemberek közül.
Bízunk abban, hogy a tanulmány eredményei beépülhettek a 2003-ban formálódó Nemzeti Digitális Adattár koncepciójába, amely azóta megkezdte működését.

A felmérések alapján becsült hatalmas adatmennyiség azt mutatja, hogy részletenként, alulról építkezve, de felülről koordinálva kezdhető csak meg a nemzeti kultúrkincs digitalizálása. A tanulmány megállapításai segíthetik ezt a koordinációt, iránymutatást adhatnak a kormányzati pályázati témák kiírásához.

[A tanulmány teljes szövege olvasható és letölthető a *http://www.nda.hu* – Dokumentumtár – Tanulmányok webhelyről]

SZEKCIÓPROGRAMOK

A nemzeti nyelvek és a globalizáció
(Elnök: Kovács Ilona)

A kulturális örökség digitalizációja
(Elnök: Moldován István)

A külföldi könyvtárak hungarika gyűjteményei
(Elnök: Gál Julianna)

Együttműködési formák a hazai és a határon túli könyvtárak között
(Elnök: Kálóczy Katalin)

James P. Niessen

Német nyelvű könyvek beszerzése három budapesti nagykönyvtárban: 1900–1990 Kulturális viszonyok és könyvtári szereposztás

A magyar és a német közművelődést többféle kötődés fűzi össze. A Habsburg Birodalom a német nyelvet preferálta, ami előnnyel járt a Monarchia népeinek számára is: német nyelvtudásuk révén a modern korszak kiváló tudósai és szépírói szélesebb körben válhattak ismertté. Az 1999. évi Frankfurti Könyvvásár igen imponáló magyar kiállítása a magyar és magyarországi német nyelvű könyvkiadás öt évszázadát mutatta be, de egy évvel korábban jelent meg a magyarországi könyvtárak német nyelvű könyvállományának nagyszerű katalógusa a *Handbuch Historischer Buchbestände in Europa* című sorozatban. Kutatásaim ott veszik fel a fonalat, ahol e könyv abbahagyta. Azt a kérdést vizsgálom, hogy milyen volt a német nyelvű könyvgyarapítás néhány magyar nagykönyvtárban a XX. század folyamán. Három könyvtárat választottam ki, amelyek nagyságrendjükben túlszárnyalták a többieket a század elején, és funkciójuk révén kiegészítették egymást: az Országos Széchényi Könyvtárat, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárát és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát.

Kétféle indokot látok a mi szakmánk kérdésfelvetésére: először a nyelv és globalizáció, másodszor a könyvtárközi együttműködés problematikájában. A komoly tudományos könyvtárnak mindig kultúraközvetítő szerepe van, de hogyan működik ez a funkció a gyakorlatban? A könyvtárak és munkatársaik országos és nemzetközi intézményrendszerben és társadalmi környezetben helyezkednek el, amely mind a múltban, mind ma állandó változásnak van kitéve. Ma már jól tudjuk, nemcsak közhely, de egyre sürgősebb annak felismerése, hogy a könyvtárközi együttműködés alapja az állománygyarapításnak. A német és a magyar könyvtártörténet vizsgálata megerősít ebben a felismerésben. Az egyetlen átfogó, egyetemes igénnyel működő könyvtár mind a két országban hiányzott; Németországban négy intézményre kiterje-

dő nemzeti könyvtárról lehet beszélni, Magyarországon pedig az OSZK csak későn lett az ország legnagyobb könyvtára, és küldetése mindig a hungarikumok gyűjtése volt.

Habár ma az elektronikus könyvtári hálózatok korszakában élünk, elődeink célzott vagy inkább a gyakorlatban mutatkozó megosztott állománygyarapítási törekvései tanulságosak lehetnek számunkra. Akkor is, ha itt nem egy témakörökön alapuló gyűjtőkörről van szó, mint az úgynevezett gyűjtőköri kódexben, vagy még inkább a németországi külön gyűjtőkör-rendszerben és a most nemigen működő észak-amerikai RLG Conspectus rendszerben. Ihlettel szolgált megközelítésemhez az észak-amerikai egyetemi könyvtárak *German Resources Project*je, amelynek célja az összes németországi kiadvány hozzáférhetőségének a megkönnyítése. A hozzáférés nem egy helyen történik, hanem megosztva, különböző helyszíneken a számítógépes hálózat összetett működésével, ami előnyére szolgál a történelmileg kialakult, területileg megoszló és „virtuális" országos német gyűjteménynek. A megosztott állománygyarapítás – korábbi nagyszabású észak-amerikai példája a Farmington Plan – mind a két modell szerint működött, témakörök szerint a nyugat-európai országok kiadványainak esetében, és országok szerint a világ több egyéb régiójában.

Kutatásaimhoz több helyen kaptam segítséget, és ezért most mondok köszönetet. A Coutts Nijhoff könyvtárellátó vállalat ösztöndíja és a budapesti Európa Intézet lehetővé tette, hogy 2003 folyamán két ízben kutathassak a berlini, valamint a budapesti könyv- és levéltárakban. A három célkönyvtár gyarapítási osztályának vezetője készségesen hozzásegített intézményeik irattárainak, levéltárainak használatához: Kakasy Judit az Egyetemi Könyvtárban, Karakas Péterné az Országos Széchényi Könyvtárban és Murányi Lajos az akadémiai könyvtárban. Ott, ahol a továbbiakban általános következtetéseket vonok le a könyvtárak beszerzéseiről, azt a könyvtártörténeti irodalom, a gyarapodási naplókban és a katalógusban talált adatok és tételek alapján teszem. Ezen felmérések pontosabb vizsgálatát még nem fejeztem be. A könyvtárközi és tágabb kapcsolatok történetéhez hasznát vettem a Magyar Országos Levéltár és a berlini Staatsbibliothek, Politisches Archiv, Geheimes Staatsarchiv (Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz), valamint a Bundesarchiv levéltári adatainak.

Milyen szempontok szerint lehet megítélni a német nyelv és művelődés befolyását Magyarországon a XX. század elején? Vegyük szemügyre a német nemzetiség részarányát a magyar összlakosságban. Az 1910. évi népszámlálás szerint a Monarchia összlakosságának 24 százaléka német és 20 százaléka magyar volt. Ausztrián (Ciszlajtánián) belül a németség 36 százalékot, Magyarországon (Horvátország–Szlavónia nélkül) 10 százalékot tett ki. Tehát jelentős számú lakosság igényelhetett német nyelvű kiadványokat. De mennyire különbözött a helyzet Budapesten, a három választott könyvtár közvetlen környezetében? Az 1900. évi népszámlálás 14 százalékos német lakosságot mutatott a fővárosban, 1880-ban viszont a városi lakosságnak még több mint egyharmada német nemzetiségű volt. A népszámlálás pedig azt is mutatja, hogy a német nyelvtudás jelentősen túlszárnyalta a németek számát: 1900-ban a budapesti lakosság 55 százaléka beszélt németül, a budapesti magyaroknak 48,3 százaléka! A csak németül beszélők aránya gyorsabban csökkent 1880 után, mint a magyarok némettudása. Ha egybevetjük a nemzetiséget a nyelvtudással, kézenfekvő: az elmagyarosodott fővárosi németeknek egy része megtartotta német anyanyelvét, illetve a magyarok körében megtartotta helyét a némettudás.

Jellemző vizsgálatunk első korszakára, hogy a német magas kultúra meghatározó minta volt az alkotó magyarok számára, és hogy sok jeles magyar tudós Németországban végezte tanulmányait. Az elmagyarosodott, de talán még félig német fővárosban az Egyetemi Könyvtár látogatóinak száma az OSZK-énak több mint kétszeresét, az MTA-énak pedig több mint tízszeresét tette ki. A látogatottság igen magas volt az Egyetemi Könyvtárban, amely egyfajta nyilvános könyvtár szerepét töltötte be. A múltból örökölt az Egyetemi Könyvtár nagyobb részt latin, kisebb részben német nyelvű gyűjteményt, amelyhez csak a legújabb években kezdett túlnyomóan magyar nyelvű műveket beszerezni. Még most is számos német tudományos könyvet szerzett be a könyvtár, legtöbb esetben vétel útján a magyar könyvárusok bizományba vett kiadványaiból. Az OSZK gyűjtőkörének középpontjában a hungaricumok és a köteles példányok álltak. Sokkal ritkábban szerzett be könyveket vétel és import útján. Ebben a korszakban még jelentős, de csökkenő hazai német nyelvű kiadóipar működött, amelynek kiadványait is be-

szerezte. Az MTA szerény korabeli látogatottságát tükrözte a viszonylag alacsony beszerzési költségvetése. De kiváló szolgálat volt a hazai tudományos gyűjtemények számára, hogy igen sok osztrák és németországi tudományos társasággal állt csereviszonyban. E csereviszonyok a legtöbb esetben 1918 és 1920 között szakadtak meg.

Most a Trianon utáni korszakra térek rá. Trianon után lényegesen megváltozott a német művelődés szerepe Magyarországon belül és a határokon kívül. Az 1930. évi népszámlálás szerint az ország német nemzetisége 5,5 százalékra csökkent, Budapesten pedig kevesebb mint 4 százalékra. Ebből az évből nem rendelkezünk statisztikai adatokkal a német nyelvtudásról, de nagyon valószínű, hogy az is jelentősen csökkent az elmagyarosodott fővárosi németek második nemzedékében.
Általában azt lehet mondani a Trianon utáni korszakról, hogy nagyon szegények voltak a könyvtárak. A pénz jóval kevesebb lett, és ezáltal a beszerzések is csökkentek. Ha a történelemben utánanézünk, mikor történtek komoly kísérletek a könyvtárak közti együttműködésben, akkor azt látjuk, hogy azok olyan korszakokban szoktak történni, amikor szegények voltunk és vagyunk. A XIX. század vége felé született egy nagy terv a magyar országgyűlésen, hogy a három nagy könyvtárat egyesítsék valódi nemzeti könyvtárrá. Ebből a tervből nem lett semmi, valószínűleg főként azért, mert nem kellett: egyrészt nem voltak annyira szegények, másrészt más funkciója volt a három könyvtárnak. Trianon után egy kicsit változott a helyzet. Két érdekes terv megvalósult. Az egyik az Országos Magyar Gyűjteményegyetem volt, amely koordinálta a Nemzeti Múzeum állományapasztását, beleértve az OSZK-t is. Szó volt arról is, hogy ebbe az Egyetemi Könyvtárat is bekapcsolják, de az egyetem tanárai tiltakoztak ellene. A másik, talán fontosabb kezdeményezés az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ volt (OKBK), amely összehangolta a külföldről történő beszerzéseket. Ugyanebben a korszakban Németországban is komoly válságba kerültek a közgyűjtemények és a tudomány általában. Egyrészt az első világháború alatt elzáródtak a kereskedelmi utak, a könyvimport majdnem leállt, és ez nagy nehézségeket, problémákat okozott a könyvtáraknak. Másrészt Versailles után francia vezetésű tudományos bojkott kezdődött a magyar tudósokkal szemben. Amikor a német tudo-

mányos szervezetek partnereket kerestek, Magyarországon találták meg őket. Németországban is próbálkoztak könyvtárak közötti együttműködési tervekkel, és két nagyon fontos kezdeményezésre került sor: a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft nevű, félig állami alapítvány nagy pénzalapot hozott létre, amelyet most Deutsche Forschunggemeinschaftnak hívnak. A másik a Reichstauschelle, amely a többes példányok cseréjét koordinálta. A magyarok tanulmányozták ezeket a kezdeményezéseket, és a '20-as években számos delegáció járt kölcsönösen mindkét országban. Bizonyos előnyt hozott ez a magyar könyvtárak számára, szemben a náci korszakkal. Ez utóbbi idején érdekes kivételt jelent egy könyvajándék, amelyet a német követség juttatott az Egyetemi Könyvtárnak 1942-ben. Ennek a megmaradt bibliográfiáját megtaláltam az Egyetemi Könyvtárban. 2155 tételéből kitűnik, hogy nagyon vegyes ajándéknak örvendhetett a könyvtár. A tételek fele természettudományi, fele bölcsészettudományi témájú. Utóbbiak közül 580 szépirodalmi, 289 történettudományi volt. A történelmi műveknél három kategória tűnik fel: értékes iratgyűjtemények és tudományos monográfiák a '20-as évekből; a náci ideológia által színezett, de látszólag tartalmas tanulmányok; végül a náci „klaszszikusok" munkái és beszédgyűjtemények, feltehetően díszkötésben. A németek különben nem hoztak nagy áldozatot ezzel az ajándékkal, ha meggondoljuk, hogy a Berlinben felhalmozott cserepéldányok a háborús évek alatt nem juthattak el Oxfordba, Cambridge-be és Stanfordba, de – elvétve – Budapestre igen. Még egy kuriózum e korszakból. A német kormány megbízásából bibliográfia készült a következő címen: Német tudomány. Kalauz a tudományos irodalomba 1933-tól 1938-ig. Ennek az volt a célja, hogy megcáfolja azt a németellenes oldalról ismételten hangoztatott vádat, miszerint a nemzetiszocialista Németországban a tudománynak már nincs helye.

A harmadik korszak az 1945 utáni szocialista időszak. A németek számára Magyarországon kemény korszak volt ez a kitelepítések miatt. Úgy látszik azonban – és ez kitűnik egy 1959-ben a Népszabadságban megjelent cikkből –, a német nyelv ennek ellenére nagy népszerűséggel rendelkezett továbbra is, a nyelvtanfolyamok közül ugyanis a legtöbb a német volt.
Ismert tény, hogy ebben az időszakban két Németország létezett: az NSZK és az NDK. Mindkettővel komoly cserekapcsolata volt Magyarországnak.

Az NDK-val ezen kívül nagyon erős intézményes kapcsolatok is voltak, sűrűn követték egymást a delegációk Drezdába, Lipcsébe, Berlinbe. Az NSZK-ból viszont csak kemény valutáért lehetett vásárolni, így csupán néhány könyvtár, például a Magyar Tudományos Akadémiáé tudott innen is beszerezni könyveket.

Az MTA társadalmi szerepe egyébként is nőtt: kiépítették az akadémiai hálózatot, és a tudományos szereppel együtt a pénzkerete is bővült. A könyvtár nagyon energikusan építette ki a csereviszonyokat, és a legerősebb német gyűjtemény lett Magyarországon.

Rajta kívül az Egyetemi Könyvtárban volt – a gyűjtőköri megosztásnak megfelelően – figyelemre méltó történelmi és vallástudományi anyag.

A jelenlegi kapcsolatokról csak annyit említenék meg befejezésül, hogy a rendszerváltás után mindkét említett nagykönyvtár és talán az OSZK is kapott jelentős könyvajándékokat – a legjelentősebbet 1990-ben az MTA Könyvtára: százezer darabot a Volkswagenschiftungtól.

Gurka-Balla Ilona

Helytörténeti kutatások megkönnyítése az interneten. Műhelytitkok adatbázisok összeállításáról

Előadásomban a helytörténeti kutatások időszerűségére és fontosságára szeretném felhívni a találkozón összegyűlt szakemberek figyelmét, és a könyvtár szakos egyetemi hallgatók kutatásainak során felmerült nehézségek őszinte feltárásával szeretném a megoldási lehetőségeket körvonalazni és a továbblépést megtervezni.

Napjainkban a számítógépes kibervilágban a világháló nyújtotta lehetőségeket a helytörténeti tájékoztatásban is nagyon eredményesen lehet és kell alkalmazni. Az internet valóságosan kitágítja a határokat *„térben"* és *„időben"*, de az információk nagy mennyisége és áttekinthetetlensége miatt egyre inkább szakemberek (könyvtárosok) segítsége szükséges a tájékoztatásban, akik az információszolgáltatás megkönnyítése érdekében egyre több adatbázist állítanak össze, hogy az érdeklődőket gyorsan és pontosan tájékoztathassák.

Az internetre felvitt adatok egyre gyorsabban növekvő mennyisége megnehezíti a gyors információ-visszakeresést. Emiatt különböző eljárásokat dolgoztak ki a szakemberek, hogy egyre kevesebb időráfordítással a szükséges és megfelelő adatokhoz hozzá lehessen jutni.

A keresési stratégia első lépése a keresőkérdés megformálása és a keresőkép megszerkesztése. Meghatározott szempontok alapján döntenek arról, hogy melyik a helyes út a keresés lebonyolítására. A stratégiában a már megformált kérdések konkrét, módszeres alkalmazásáról van szó, a keresés útjainak pontos tervéről.

A taktika az intuitív módszerek összessége. Mind a stratégia, mind a taktika lényegében heurisztikus eljárás: a feltalálás, a rájövés módszerének a tudománya, a rávezető, kitaláltató módszerek összessége, amely ötleteken, tapasztalatokon és intuíción alapul.

Néhány stratégiai eljárást sorolnék fel Stephen P. Harter, Charles Meadow és Richard Hartley nyomán. Ezek az eljárások egymással kombinálhatók is.

Keresési stratégiák az interneten

Egyszerű gyorskeresés (gyors és „zajos" keresés Boole-operátorokat alkalmazva).

Fogalmi építőkockák alkotása (az építőkockák fogalmakat jelentenek, akkor használjuk ezt a keresési módot, ha a keresőkérdés több szóból áll vagy ha egy tárgy részletező leírásáról van szó).

Keresőszavak egymás utáni leválogatása (fokozatosan leválasztjuk a felesleges találatokat egészen addig, míg megfelelő méretű releváns találati halmazt nem kapunk).

Páronkénti leválogatás (ha mindegyik keresőfogalom nagyjából azonos mértékben specifikus, akkor páronként képezhetjük a metszetüket; a találati eredményeket vagy külön-külön, vagy az egész keresési folyamat uniójaként nyomtathatjuk ki).

Többszörös egyszerű *gyorskeresés*

Hólabdakeresés (ellentétben az eddigi stratégiákkal, itt nem a nagy teljességgel kezdjük, hanem éppen ellenkezőleg: a felhasználó megadja az egyik, általa ismert és a tárgyba vágó dokumentum bibliográfiai adatát, s ennek alapján megkeressük a dokumentumtételt. Ebből megállapítható, milyen ismérvek – deszkriptorok, tárgyszavak, jelzetek – reprezentálják a tartalmát, tehát a keresett tárgy fogalmát. Most már ezekkel az ismérvekkel végezhető a keresés, hogy még több hasonló dokumentumtételhez juthassunk stb.).

Relevancia-visszacsatolás (hasonlít a hólabdakereséshez, de ezt akkor alkalmazzuk, amikor van ugyan elég találatunk, de pontosítani szeretnénk a keresést).

A keresést megkönnyítő taktikák bibliográfiai és faktografikus (tényadatokra vonatkozó) keresésekre, a legkülönfélébb kereséstípusokra és témakörökre, manuális és on-line rendszerekre egyaránt alkalmazhatók. A taktikákat

elsősorban komplexebb, többlépcsős keresésekhez alkalmazzák, illetve azokra a szituációkra, amelyekben még semmit sem lehet tudni a lehetséges forrásokról. Néhány taktika közismert, de még ezek közül sem volt korábban mindegyiknek neve, és vannak köztük kevésbé ismertek is. Csoportosításukkal és megnevezésükkel először Marcia John Bates foglalkozott. Egy-egy taktika világos leírása és elnevezése már önmagában is segítség: tudatosabbá teszi alkalmazását, és gyorsabban „ugrik be" a kereső emlékezetébe.

A keresési taktikák elsősorban a keresés egészére vonatkoznak, nem pedig az egyes lépések konkrét megfogalmazására (az utóbbi a stratégia feladata). Elsősorban rávezető szerepük van, fortélyoknak is nevezhetők. A keresőképszerkesztéshez és a keresési stratégiához képest a keresési taktika a leginkább heurisztikus módszer.
A felsorolt taktikák valószínűleg javítják a keresések hatékonyságát. A valószínűleg szó azonban fontos, mivel ezek a taktikák heurisztikusak, s ezért nem szükségszerű, hogy segítsenek. Továbbá: valamelyik taktika jó lehet az egyik szituációban, de a másikban nem.

A hatékonyságot közvetlenül javító taktikákat kereső taktikáknak, a közvetve javító taktikákat pedig képzelettaktikáknak nevezzük.

A *kereső taktikáknak* négy fajtája van:
- felügyelő taktikák (ellenőrzés, mérlegelés, kaptafa, javítás, jegyzetelés);
- fájlszerkezet-taktikák („biblizés", problémalebontás, áttekintés, kizárás, kiterjesztés, körülállványozás);
- a kérdés megfogalmazásával kapcsolatos taktikák (specifikusság, részletes vagy szűkszavú kérdésmegfogalmazás, hasonlóságok megengedése, kizárás);
- fogalom- és szóhasználati taktikák (feljebb vagy lejjebb lépés, asszociáció, szomszédkeresés, nyomkövetés, variációk, affixumok variálása, szórendváltoztatás, ellentét szerinti keresés, helyesírási változatok szerinti keresés).

A *keresést előkészítő és befejező eljárások:* az előkészítésre alkalmas az *(Ön)-interjú*, amelynek során választ keresünk a következő kérdésekre:

Alkalmas-e a téma on-line keresésre; mennyire vagyunk jártasak az adott témában; mit ismerünk a témából; van-e tudomásunk a témába vágó szakcikkről, folyóiratról stb.; milyen szakkifejezéseket ismerünk a témával kapcsolatban; vannak-e a témát korlátozó szempontok; van-e értelme (vagy van-e lehetőség rá), hogy kereskedelmi szolgáltató adatbázisában keressünk; mennyire sürgős a keresés; milyen formában van szükségünk az eredményre, majd a következő lépésben tisztázzuk a keresési célt, azaz választ keresünk az alábbi kérdésekre: mire akarjuk fölhasználni a keresési eredményt; mennyi találatra számíthatunk; mi a fontosabb: a teljesség, a nagy pontosság vagy a teljesség és pontosság arányos megvalósítása?

A *szolgáltató kiválasztását* is a célnak megfelelően körültekintően kell megoldanunk, a lehetőségeket is mérlegelve.

Az *utóműveletek* során értékeljük az eredményeket, szükség esetén pedig megismételjük a teljes keresést más körülmények között.

Az előbb felsorolt keresési stratégiák és taktikák eredményeként kapott találati listákat megfigyelve bizonyos következtetések már első látásra nyilvánvalóak.

Keresőkérdés: Milyen információkat találhatunk az interneten Kolozsvárról?
Keresőkép: Kolozsvár (és minden információ, ami a városhoz kapcsolható) beírása két népszerű keresőprogram ablakába.

A találatok száma az első esetben (Google) 3070, a második kereséskor (Yahoo!) már 94 500. Vannak olyan internetcímek, amelyek mind a kettőben megtalálhatóak, például a *Virtuális Kolozsvár*, de más sorrendben és főleg más mennyiségben következnek az előhívható adatok. A legnagyobb gondot a „zaj" jelenti, azaz olyan információkat is felsorakoztatnak ezek a gyorskereső programok, amelyek tulajdonképpen nem szükségesek, és nagyon gyakran már nem is hozzáférhetőek, azaz üres lapra (ablakra: Error) nyitunk.

Az előbbiekben felsorolt keresési stratégiák és taktikák tehát nem elégségesek ahhoz, hogy kellő és igényelt gyorsasággal tudjunk hozzájutni a kívánt információ(k)hoz. Emiatt szükségszerűvé vált azoknak a segédeszközöknek

a létrehozása, amelyek az információkat a szükségleteknek megfelelően, szakszerűen rögzítik. A jól megszerkesztett, tartalmi feltárást biztosító online adatbázisok ezt a szerepet töltik be. Az optimális adat-visszakeresést csak a teljes területi lefedettség biztosíthatja. Az utolsó évtizedben több próbálkozás történt ezen a téren, köszönhetően az 1989-es változásoknak.

2003. január 18-án Kolozsvárott az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészet-, Nyelv- és Történelemtudományi Szakosztálya szakmai konferenciát szervezett *Lokális és regionális történelmek* címmel, és a helytörténeti kutatás tárgyát, vizsgálódási területeit, forrásait, módszereit, eljárását, követelményeit, funkcionalitását vitatták meg.

Egyed Ákos akadémikus szavait idézve: „Valósággal burjánzik a falumonográfia-írás". Ez azt jelenti, hogy az utóbbi évtizedben tömegesen jelentek és jelennek meg helytörténeti jellegű munkák. A témához kapcsolódó érdemi viták, cikkek (könyvismertetők, recenziók), szakmai tanácskozások mintha megfogyatkoztak volna, állította Mihály János ugyancsak ezzel kapcsolatban, vitaindító előadásában a Hargita megyei V. Társadalomtudományi Tanácskozáson, amelyet 2003. november 27-én tartottak Csíkszeredában. „Múltunk megismerése nemcsak hagyomány és érdekesség, de felelősség és kötelesség is az utókor számára". A szakmai tanácskozásba bevonták a helytörténetírást művelő, kérdéseit ismerő és vizsgáló helyi szakembereket is.

Botár Imre, csíkszeredai régész szerint „A falumonográfia lokálpatrióta műfaj. A szülőföld szeretete és tisztelete vezeti a szerzőt, a szerzőket a munka megírásakor. A buzgalom azonban nem helyettesítheti a szaktudást vagy az alapos szakirodalmi tájékozódást, esetleg konzultációt, és ezek hiánya gyakran a források önkényes, felületes kezeléséhez vezet. Azaz néha nem történeti feldolgozás születik, hanem regényes gesta valós történeti érték nélkül. Szerencsére az eddig megjelent munkák többségére ez nem igaz, de a sikerültebb monográfiák esetében is gyakran a középkori történeti rész, az első telepesekkel foglalkozó fejezet a legkevésbé használható. Közismert, hogy a Csíki-medence későn, a XIV. században jelenik meg az írott forrásokban, adatolása a későbbiekben is szegényes [...] Csík Árpád-kori emlékeinek módszeres kutatása nemrégi-

ben indult, és egyelőre csak forrásainak számbavételénél tart". Összegzésként pedig azt javasolta, hogy a majdani falumonográfiákat munkacsoportok állítsák össze, a településtörténeti rész esetében pedig a források fokozott kritikai kezelésére és önuralomra van szükség. Szerinte célszerű lenne bizonyos témakörök esetében szakmai segítséget kérni, és az adott tudományág módszertanát, szakirodalmát megismerni.

Dr. Gagyi József, csíkszeredai antropológus előadásában a múlt és a jelen kapcsolatát emelte ki. Jan Assmann német kultúrtörténészre hivatkozva kiemelte a kommunikatív és a kulturális emlékezet közötti különbséget. A második: ami már történelem. Az első, a kommunikatív emlékezet: még nem történelem. „A kommunikatív emlékezet a közelmúltra vonatkozó ismereteket öleli fel. Olyan emlékekről van szó, amelyekben az ember a kortársaival osztozik. A rómaiak a »saeculum« fogalmát használták, azt a határt értve rajta, amikorra egy nemzedék legutolsó tagja – egyúttal sajátos emlékezetének hordozója – is meghalt.". Assmann szerint a kommunikatív emlékezet mélysége: nyolcvan év. A romániai, székelyföldi magyarság most van a határon. A kommunikatív emlékezet és a kulturális emlékezet közötti határ azért fontos, mert itt és ekkor igen erős átszerveződés történik. A kulturális emlékezet más törvények szerint beszél a múltról. Hiányzik belőle a résztvevők szenvedélyessége és szenvedése, hiányzik a többszempontúság, a többféle közelítés. Gagyi József szerint a helytörténeti feltáró munka jóval több, mint anyaggyűjtés egy monográfiához és a megírása, kiadása. A helytörténész és minden kutató, aki egy hely történetével, mai társadalmának valóságával foglalkozik – a hely, a közösség jelenét is menedzseli. „Örökségesít." Piacra vihető, eladható, általánosabb érdeklődésre számot tartó, a közösség imázsát építő munkát végez. Múltat kutat és jelent épít úgy, hogy közvetlen kapcsolatban van annak a közösségnek a mai életével, amelynek történetével foglalkozik. Szerinte a történésznek vagy jelenkutatónak, aki egy helyi közösségben társadalomkutatást végez, három dolgot kell szem előtt tartania: a tudománytermelést, a kutatásalapozást (gyűjteménybe, archívumba, adatbázisba rendezett anyagokat, dokumentumokat kell rögzítenie) és a fejlesztést, amely közös beszélgetésekben, módszeres képzésben realizálódik.

Vofkori László székelyudvarhelyi tanár önismeretünk szolgálatába állította a helytörténeti kutatásokat, és körvonalazta a legfontosabb további kutatási területeket: Székelyföld helyismereti irodalmának elkészítését (közel 600 település valamennyi leírása, levéltári források jegyzéke, más írott dokumentumok, fényképek stb.); a településkutatás módszertani útmutatójának megírását egy szakemberekből álló munkacsoport által (tematikus felosztásban, szakterületekként, bőséges kérdések kíséretében és a begyűjtendő dokumentumok, források megjelölésével); Székelyföld szaktérképeinek, térinformatikai adatbázisának létrehozását; szakmai témafigyelő felállítását; a tudástartalom és az önismeret pozitív egymáshoz való viszonyítását.

A fentebb említett (kolozsvári és a csíkszeredai) konferenciák tanulságait figyelembe véve és a budapesti Könyvtári Intézet átfogó helytörténet-kutatási projektjébe bekapcsolódva a kolozsvári könyvtár szakos diákok államvizsga-dolgozatukban helytörténeti bibliográfiákat állítottak össze.
A helytörténeti kutatás tervének rövid ismertetése:

Szükségszerű
A határon túli magyarlakta területek, települések retrospektív bibliográfiai adatbázisának az elkészítése.

Az adatbázis szellemi erőforrásai
A kutatási programban az OSZK három szervezeti egységének munkatársai vesznek részt: az Olvasószolgálati és Tájékoztató Főosztály, a Magyar Nemzeti Bibliográfia Sajtórepertórium Szerkesztősége valamint a Hungarika Dokumentációs Osztály.
A bibliográfiai rekordok *feldolgozása* speciális, saját fejlesztésű adatbázis-kezelőben történik (Biblio-Master). *Az adatbázis célja:* a határon túli magyarlakta területekre, településekre vonatkozó szakirodalom részévé váljon a MTA Kisebbségkutató Intézet, a Teleki László Intézet és az Országos Széchényi Könyvtár, valamint a Néprajzi Múzeum által épített *A Kárpát medence kisebbségi magyar lakta települések és régiók a 20. században. Etnikai tér-*

szerkezet, közigazgatási és nyelvi folyamatok. A magyar kisebbségek településszintű integrált adatbázisa című adatbázisnak, majd CD-ROM-kiadványnak. Ugyanakkor olyan produktum létrejötte kívánatos, amely a későbbiekben önálló kutatási bázisként is hasznosítható.

A gyűjtőkör tartalmi szempontjai

A gyűjtés a tartalmi hungarikum szempontjait követi, amely Bényei Miklós meghatározása szerint a „helyi tartalmú dokumentum" kategóriával jellemezhető. A fogalom meghatározása szerint a helyi tartalmú irodalom azon kiadványok összessége, amelyek adott helyről közölnek információkat nyelvtől, megjelenési helytől stb. függetlenül. Az adott helyre vonatkozó általános helyismereti kiadványok mellett gyűjteni kell a település életének különböző területeire vonatkozó monográfiákat, illetve gyűjteményes művekben, időszaki kiadványokban publikált szakirodalmi műveket.

A gyűjtőkör tartalmi szempontjai

Bibliográfiák, lexikonok (helyismereti, helytörténeti általános és szakbibliográfiák); sajtórepertóriumok (helyi sajtó repertóriumai); életrajzi adattárak; statisztika (helyi területi adattárak); településtörténet, -szerkezet, -fejlesztés, településföldrajz; politikai élet (pártok, intézményrendszer, interetnikus kapcsolatok); társadalom (társadalomszerkezet, demográfia, népesség, foglalkoztatottság, migráció stb.); gazdaság (helyi szervezetek, regionális gazdasági együttműködés); művelődés; kultúra, tudomány; képzőművészet, irodalom, színház; oktatás, iskolák; nyelv (nyelvjárás, nyelvi kölcsönhatások); egyház, vallás; néprajz (néphagyomány, hagyományőrzés).

A válogatás szempontjai

A dokumentumok teljes köréből a következő szempontok alapján válogatják ki a bibliográfiai adatbázisba kerülő, primér információt tartalmazó dokumentumokat: a társadalomtudományok fentebb

rögzített széles köre mellett feldolgozzák azokat a leíró jellegű publikációkat is, amelyek tartalmukban megfelelnek a tudományos igényű felhasználás kritériumainak (egy-egy kurrens eset, politikai vagy gazdasági ügy leírása a későbbiekben történeti jellegűvé válik, és majdan besorolható lesz a politikatörténet, gazdaságtörténet kategóriákba). Nem dolgozzák fel a szépirodalmi műveket, és nem terjed ki a feldolgozás a helyi sajtóközlemények szintjére.

A gyűjtőkör formai szempontjai

Monografikus dokumentumok, könyvek, helyi testületek alap- és szervezeti szabályzatai, a különlenyomatok közül azok, amelyek önálló címoldallal és oldalszámozással vagy sorozat tagjaként jelentek meg (a folyóirat-feldolgozás során keletkező esetleges duplumok az adatgyűjtés végén kiszűrhetők), térképatlaszok, kartográfiai dokumentumok, időszaki dokumentumok, helyi évkönyvek, helyi naptárak, almanachok, helyi iskolai értesítők, helyi testületek zárszámadásai, időszakosan megjelenő helyi jelentések, beszámolók, közlemények, tanulmánygyűjtemények, időszakosan megjelenő helyi adat- és címtárak, helyi kiadású folyóiratok, helyi megjelenésű hírlapok, gyűjteményes művek, időszaki kiadványok részdokumentumai.

A dokumentumok formai és tartalmi feltárása

A bibliográfiai leírás kötelező adatcsoportjait, adatelemeit a Nightfire Biblio-Master adatbázis-kezelő program határozza meg.

Címfordítás – nem magyar címek esetén kötelező.

Annotáció – mivel a bibliográfiai adatok nagy része egyéb adatbázisok tematikus leválogatása révén kerül a helytörténeti adatbázisba, nem kötelező.

Tartalmi feltárás – új tárgyszórendszer kialakítására nincs lehetőség. Területi visszakereséshez felhasználják a határon túli magyar helységnévtárat, tematikus kereséshez pedig a két világháború közötti bibliográfia kódrendszerét, amely területi, etnikai

és tartalmi szempontú válogatást tesz lehetővé az adatbázisból.

Munkafolyamatok általában, a projekt teljes futamidejére vonatkozóan

A rendelkezésre álló források teljes körű feltérképezése (forráslisták összeállítása), a statisztikai adatbázisban szereplő helységek ismeretében célorientált keresések az adatbázisokban, katalógusokban, nyomtatott bibliográfiákban és repertóriumokban, konverzió és adatrögzítés elvégzése, adatbázis szerkesztése, korrektúra.

A bibliográfiai rekord két módon kerülhet a helytörténeti adatbázisba:

1. meglévő adatbázisból leválogatás útján. Az eltérő feldolgozási módszerek miatt az adatokat egységesíteni kell a Biblio-Master rendszerbe való betöltés előtt. Minden rekordot el kell látni az egységes visszakeresést szolgáló kóddal, meg kell vizsgálni, mely adatelemek hiányoznak a letöltött rekordokból, ezek pótlását el kell végezni. Elő kell készíteni az egységesített rekordok konverzióját.
2. Katalógusból, bibliográfiából válogatott, elektronikus adatbázisban nem szereplő adatok feldolgozása útján.

A bibliográfiai adatokat nyomtatott vagy elektronikus adatlapokon dolgozzák fel az adatgyűjtők, vagy közvetlenül viszik be a rendszerbe.

A gyűjtőkör időhatárai

Az 1919-től 2000 december 31-ig megjelent művek (beleértve az ebben az időszakban újra megjelentetett kiadásokat is).

A gyűjtőkör földrajzi határai

Tartalmi tekintetben: a Magyarországgal szomszédos országok adott településeinek listája, illetve tájkatalógusa.

A „helyi tartalmú helytörténeti irodalom" fogalommeghatározásnak megfelelően a dokumentumok megjelenésének nincsenek földrajzi határai. A válogatási szempontok alapján azonban elsősorban a Magyarországon, illetve az adott településnek otthont adó mindenkori államban megjelenő műveket gyűjtik.

Az egyes projektszakaszokra vetítve

2003. 04. 31. Ausztria, Horvátország, Szlovénia helytörténeti bibliográfiája

2003. 07. 31. Szerbia (Vajdaság) és Ukrajna helytörténeti bibliográfiája

2004. 07. 31. Románia és Szlovákia helytörténeti bibliográfiája

2005. 01. 31. Az adatbázis lektorálása, kiadásra előkészítése.

A projekt munkatársai

Témavezetők: Dippold Péter, Kégli Ferenc, Győrffy Szabolcs, Magyar Marius, Krűner Zsófia

Kapcsolattartó: Tamás Kincső

A kolozsvári diákok részvétele a projektben

A történelem–könyvtár szakos diákok egy csoportja helytörténeti kutatásokat végzett a következő területeken: Györffy Dénes Nagyenyeden, Tóth Zoltán Kézdivásárhelyen, Deme Károly Zsolt Maroshévízen, Manole Laura Érsemjénen és környékén, valamint Szepessy Előd Marosvásárhelyen – szűkebb időszakra vonatkozóan (1990 márciusi események).

Adatfeldolgozás: a Procite bibliográfiaszerkesztő programban, adatbázisban dolgozták fel a feltárt forrásokat és adatokat.

Feldolgozásmód: a Procite-ban: az űrlap megtervezése az előbb megjelölt szempontok alapján; az adatok betáplálását indexek alkalmazásával végezték; a kivetítési formát a bibliográfiák szabványa szerint tervezték, a törzsanyagot szakrend alapján, betűrend szerint vagy tükörbibliográfiaként a sajtórepertóriumok esetében, s a mutatókat is megszerkesztették a többszempontú meg-

közelíthetőséget figyelembe véve (szerzőinév-mutató, személynévmutató, helynévmutató, tárgymutató).

Kutatásaik során változatos feltáró módszereket használtak: feldolgozták a meglévő bibliográfiák adatait, interjút készítettek, levéltárak, iskolák, egyházak adattáraiban kutattak.
Bibliográfiájuk bevezető tanulmányaiban történész szemmel értékelték, értelmezték egy-egy sajátosságát a feltárt településnek.
Manole Laura 366 bibliográfiai tételt tartalmazó adatbázisában a gazdaságilag fejlett Bihar megyei Érmihályfalváról a település gazdasági életét tükröző cikkeket, írásokat dolgozott fel nagyobb mennyiségben, kiemelve az írások sajátosan kommunista szemléletét. Tanulmányában részletesen ismertette még a két település természeti–földrajzi adottságait és történeti vonatkozásait is.
Deme Károly 341 bibliográfiai tételt tartalmazó munkájában a tárgyszavazás mellett a kódolást is elvégezte. Bevezető tanulmányában a Hargita megyei Maroshévíz földrajzi helyzetének ismertetése után a település történetét mutatta be okiratokból idézve, majd lakosságának alakulását a XVIII. századtól napjainkig, fő foglalkozásuk változásait is bemutatva. Az oktatás, jobban mondva az iskolák történetével is foglalkozott – bővebben felhasználva a tanárok, diákok visszaemlékezéseit, az iskolai, illetve az iskolákról fennmaradt dokumentumokat.
Tóth Zoltán 268 bibliográfiai tételt tartalmazó adatbázisában a Kovászna megyei Kézdivásárhely helytörténetére vonatkozó adatokat gyűjtötte össze. Bevezető tanulmányában a település történetének bemutatása után a város főterének sajátos műemlék értékű architektúráját ismertette, kiemelve az udvarterek kialakulásának várostörténeti vonatkozásait.
Györffy Dénes nagyrészt összegyűjtötte Nagyenyed helytörténeti adatait, következik majd az adatbázis véglegesítése és a bibliográfia összeállítása.
Az 1990 márciusában lezajlott marosvásárhelyi eseményeket feltáró gyűjtőmunkát most végzi *Szepessy Előd.*

Tervbe van véve a szovátai anyag feldolgozása, valamint készül Kolozsvár helytörténeti bibliográfiájának az adatbázisa is. Történész hallgatók csapatmunkában vállalták, hogy összegyűjtik a Kolozsvárra vonatkozó legfontosabb adatokat, és a könyvtár szakos diákok ezeket az információkat táplálják be a Procite bibliográfiaszerkesztő programba. Kutatásaikat a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban, az Akadémiai Könyvtárban, magánkönyvtárakban és levéltárakban végzik.

Eddigi kutatásaink során az anyaggyűjtési nehézségek mellett az adatokat leíró fogalmak, tárgyszavak egységesítése jelentette, jelenti a legnagyobb gondot, de reméljük, hogy a projektet irányító szakemberek segítségével ezek a nehézségek megoldhatóak.

Természetesen a teljes lefedettség nagyon fontos, és kulturális örökségünk digitális feltárása érdekében egyre nagyobb jelentősége van a helytörténeti kutatásnak.

Hollanda Andrea

A helyismereti munka és a helyismereti célú digitalizálás problémái Háromszéken

A Kovászna Megyei Könyvtár mint a megye legfontosabb információszolgáltató intézménye jellegéből adódóan elsősorban a gazdag helyismereti anyag digitalizálását tartja fontosnak. Ez az anyag egyedi, magyar kulturális értékeket tartalmaz, de helyenként feltáratlan és veszélyeztetett állapotban van. A munka elvégzéséhez összehangolt, szervezett és a célra koncentráló együttműködésre van szükség a megye helyismereti gyűjteménnyel rendelkező intézményei között, ugyanakkor a magyarországi könyvtárak példájára és szakmai segítségére is.

Helyismereti munka Háromszéken

A tizenkilencedik század második felében Háromszéken is elkezdődött a helyismereti dokumentumok összegyűjtése, de a Székelyföldön mégsem alakult ki a szisztematikus könyvtári munka hagyománya. Ezért számottevő mennyiségű, Háromszék vármegyére vonatkozó régi dokumentum lappang ma is magánszemélyek tulajdonában, feltáratlan könyvtári állományokban vagy múzeumi és levéltári gyűjteményekben. A sokszor pótolhatatlan dokumentumokat nem megfelelő körülmények között tárolják, kitéve a pusztulásnak. Ezért fontos az összefogás, a magyar könyvtáros-társadalom szakmai segítsége, a háromszéki könyvtárak részéről pedig a következetes munka ahhoz, hogy a még meglévő értékeket megmentsük, és mindenki számára hozzáférhetővé tegyük.
A digitalizálás elkezdését sok esetben meg kell előznie a dokumentum-lelőhelyek felkutatásának, a dokumentum megszerzésének, nyilvántartásba vételének és feltárásának.

Régi, helyi tartalmú anyag a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium és a Székely Nemzeti Múzeum Dokumentációs Könyvtáraiban, illetve a kézdivásárhelyi múzeum és a városi könyvtár állományában található. Gazdag anyaggal rendelkeznek az egyházi levéltárak is. Ezek az intézmények munkaerőhiánnyal küzdenek, ezért a Kovászna Megyei Könyvtár munkatársai részt vállalnának a retrospektív helyismereti munkában és eredményeinek közzétételében annak ellenére, hogy állományában nincsenek 1944 előtti dokumentumok.

A digitalizálás előnyei

a) A helyismereti dokumentumok szempontjából

- A digitalizált dokumentumokban rejlő helyismereti információk széles körben elérhetővé válnának. Nyilvánvaló igény mutatkozik arra, hogy a múzeumokban, levéltárakban, magángyűjteményekben található helyi tartalmakat feltárják és hozzáférhetővé tegyék, ezzel is segítve a lokális kötődés érzetét. „A polgárok jelenlegi szükségleteik kielégítését összekapcsolják történelmi hátterükkel". (Pulman-ajánlás)
- A digitalizálás az eredeti dokumentum védelmét szolgálja azáltal, hogy az olvasók a digitalizált változatot használják.
- Javító eljárások alkalmazásával lehetségessé válik az eredeti dokumentum minőségének jobbá tétele.
- Hatékonyabban mutathatók be és népszerűsíthetők a felhasználók körében a helytörténeti kutatások eredményei.

b) A könyvtárak és a felhasználók szempontjából

- Lehetségessé válik, hogy a könyvtár olyan felhasználókat érjen el, akik korábban nem vették igénybe a könyvtár hagyományos szolgáltatásait, mivel az internetet preferálták. (Hiszen a háromszéki gimnazisták is rendszeres gép előtt ülők, fogyasztják a világháló információit, csak épp saját szűkebb szülőföldjük közelébe nincs módjuk férkőzni a feltáratlanság miatt.)
- Bátorítást jelenthet azok számára, akik eddig nem használták az internetet, és nincsenek tisztába annak előnyeivel.

- A helyismereti anyag megjelenése a világhálón tudatosítaná a helytörténeti gyűjtemény fontosságát, erősítené a szűkebb környezethez való érzelmi–értelmi kötődést, lehetővé tenné a szemléletformálást, elősegítené akár a közművelődés emelkedését is.

Mit érdemes digitalizálni?

A digitalizálási munkák mindenképpen a magyar nemzeti információs politika részeként kell, hogy végbemenjenek, hiszen a Háromszékre vonatkozó digitalizálandó anyagnak csak egyik része található meg a megye gyűjteményeiben. Jelentős hányada nincs meg helyben, ezért össze kell gyűjteni, máshonnan pótolva a hiányosságokat.
A legfontosabb feladat a megye területén a XIX. század második felétől megjelent hírlapok és folyóiratok anyagának rekonstruálása és digitalizálása. Nagy részük megtalálható az említett dokumentációs könyvtárakban pl.: *Nemere* (1871–1883), *Székely Nemzet* (1883–1906), *Székely Nép* (1906–1944), *Székely Újság, Székely Közlöny, Erdővidék* – de a gyűjtemények hiányosak. Egyetlen példánya sem található meg viszont a megyében az első háromszéki nyomdában készült forradalmi újságnak *(Székely Hírmondó)*, amely 1849. június 7-én jelent meg először. A nyomdát Bem József adományozta a kézdivásárhelyieknek Brassó bevétele után. A tizenegy napig élő újságnak négy száma jelent meg. Ma már unikumnak számítanak. Egy teljes sorozatot őriz az OSZK, egy hiányos sorozatot a kolozsvári Egyetemi Könyvtár. Digitalizálva hozzáférhetővé válna a helyi kutatók számára is. Ebben a nyomdában nyomták az első háromszéki ábécéskönyvet, melynek egy példánya megtalálható a Székely Nemzeti Múzeumban.
Egyáltalán nem található a háromszéki közgyűjteményekben a Függetlenségi (48-as) Párt lapja, a *Független Székelység*, mely 1903-tól több évtizeden át Sepsiszentgyörgyön jelent meg; a *Határszéli Nemere*, amelyet 1883 és 1885 között adtak ki (folytatása a Nemerének), vagy szatirikus lapok, mint a *Darázs* az 1900-as években. A XX. század első felében, 1922–1929 között megjelent *Cimbora* című gyermeklapból, amelyet Benedek Elek Kisbaconban szerkesztett, sehol nem létezik teljes gyűjtemény.

A hatékony használathoz elkerülhetetlen az anyagot szervező repertórium-adatbázis, amely lehetővé tenné a keresést az anyagban. Könyvtárunkban, a Kovászna Megyei Könyvtárban 1997 óta készül a *Háromszék* című napilap cikkbibliográfiája egy saját fejlesztésű programmal. A XIX. századi és XX. század eleji lapok cikkeinek retrospektív feldolgozására szeptembertől nyílik lehetőség. Erre még visszatérek az előadás befejező részében.

A Székely Nemzeti Múzeum állományában találhatók a helyben kiadott kalendáriumok *(Székely kalendárium, Nemere kalendárium)*, amelyek fontos dokumentumai a helyi szépirodalom létezésének, és a gazdaságtörténészek, szociográfusok számára gazdag lelőhelynek bizonyuló hivatalos közlönyök. A *Háromszék Megyei Értesítőből* (1884-től jelent meg) egyetlen példány sem található megyénkben.

A megye dokumentációs könyvtárai gazdag aprónyomtatvány-gyűjteménynyel rendelkeznek. Sepsiszentgyörgyön és környékén is nagy hagyománya volt a különféle jótékonysági céllal megrendezett báloknak, majálisoknak, estélyeknek. A báli, színházi és más kulturális rendezvényekre szóló meghívókból amellett, hogy gyakran nagyon szépek, a helység kulturális életéről szerezhetünk információkat.

A sepsiszentgyörgyi múzeum színes színházi plakátgyűjteménnyel rendelkezik. Anyagában több kolozsvári színházi plakát is található a XVIII. század végéről. Ezek mellett 1948-tól gyűjti a sepsiszentgyörgyi színház műsorfüzeteit, meghívóit, kiadványait. A *Székely Nemzet* című, 1883–1906 között megjelenő helyi újságban megtalálhatók a megyében, legtöbbször Sepsiszentgyörgyön vendégszereplő vándorszíntársulatok plakátai is.
A helyi politikai életről árulkodnak a politikai plakátok, kortesdalok, választási beszédek. Ezek fontos kordokumentumai a nyomdatörténetnek is. Érdekes, tartalmilag csoportosítható anyag a különféle szoborbizottságok kiadványai, plakátai. A képes címkék, reklámok, szórólapok gazdaságtörténeti, nyomdatörténeti információkat hordoznak. Gyászjelentésekből, illetve esküvői meghívókból családtörténeti adatokat és rég elfelejtett helyi politikai, irodalmi, közéleti személyiségeket ismerhetünk meg.

A fejléces hivatalos levelek magánszemélyek tulajdonában vannak, felkutatásuk és összegyűjtésük a jövő feladatai közé tartozik. Fontos dokumentumai a megye területén működő gazdasági vállalkozásoknak: az első Székely Szövőgyár (1870-től Henrich Klinger Szövőgyár), a Dohánygyár, a Korona Patika és kisebb iparos cégek, műhelyek, vállalkozások képes, fejléces levelei.

A Székely Nemzeti Múzeum fotótára gazdag fénykép- és képeslapgyűjteménnyel rendelkezik, részben hozzáférhetők elektronikus hordozón is, sajnos, keresni nem lehet az anyagban.

Iskolai értesítők és évkönyvek nagyobb számban a Székely Mikó Kollégium Dokumentációs Könyvtárában találhatók. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum által szervezett program keretében feltárták az állományt, csak a hiányok pótlását nehéz megoldani.
Térképek a székely határőr családok tulajdonából kerültek a közgyűjteményekbe.

Levéltári anyag
Összefogást és gyors megoldást kíván a falusi egyházi levéltárak legtöbb helyen feltáratlan kéziratos anyaga. A XVII. század elejétől a XIX. század végéig tartalmaznak egyházi, iskolai, falutörténeti adatokat.

Adománylevelek: például az 1610-es sepsiszentkirályi adománylevélben egy erdőrészt adományozott Bethlen Gábor az Unitárius Egyháznak. A kézirat az Unitárius Egyház tulajdona.

Egyházi jegyzőkönyvek: az egyházi önigazgatás dokumentumai.

Falujegyzőkönyvek: az önrendelkező székely falu primér dokumentumai.

A *határleírások* nyelvészeti szempontból is fontosak, sok, mára már elfeledett helynevet tartalmaznak.

Templomátépítési jegyzőkönyvek: Az 1802-es földrengést követően 1810 és 1840 között több templomot is kénytelenek voltak átépíteni Háromszéken.

Vizitációs jegyzőkönyvek: a művészettörténeti kutatás fontos forrásai, a templom állapotáról, a klenódiumok számáról árulkodnak. Tartalmaznak falfestményekre, kazettás mennyezetekre való hivatkozásokat is.

Jelen pillanatban is vannak magántulajdonban értékes dokumentumok, amelyek a tulajdonos halála után valószínűleg elkallódnak, ha nem gyűjtjük össze őket. Ez történt Bölönben is: Lőfi Ödön, Oxfordban végzett unitárius pap halála után egy „fásszínnyi" összegyűjtött anyagot öntöttek az Oltba a '80-as évek végén. Állítólag Bod Péter első kiadású könyveit, a Váradi Bibliát és sok kéziratot is tartalmazott az anyag.

A Kovászna Megyei Könyvtár legfontosabb feladata katalógusának digitalizálása, illetve a még fel nem tárt dokumentumok feldolgozása, majd hozzáférhetővé tétele a neten. Szeptembertől új, integrált könyvtári rendszerrel dolgozunk, a nemzetközi fejlesztésű Softlink Alice nevű programmal, amelyet több romániai könyvtár is használ: többek között a Brassói Egyetemi Könyvtár, a Brassó Megyei Könyvtár, a szebeni Egyetemi Könyvtár. Ez a rendszer minden dokumentumtípus feldolgozására alkalmas, a Z39.50-re, a számítógépes adatbázisok információkereső kommunikációs protokolljára épül, lehetővé teszi webhelyek katalogizálását is, ezáltal az állomány – pénzhiányból adódó – súlyos hiányosságai is pótolhatóak lesznek. Megoldhatóvá válik a jövőben az elektronikus dokumentumok kezelése, visszakereshetővé tétele és helyben történő szolgáltatása is.
Az új szoftver lehetővé teszi, hogy könyvtárunk munkatársai is bekapcsolódjanak a helyismereti feltáró munkába: egyrészt a levéltári anyag összegyűjtésébe, rendszerezésébe és feltárásába, másrészt a retrospektív cikkrepertórium készítésébe és a digitalizálási munkák megszervezésébe.
A magyarországi könyvtáros társadalom nagyon helyesen ismerte fel, hogy a romániai magyar dokumentumállomány, amelyet a romániai magyarság folyamatosan termelt és termel, a könyvtárak, múzeumok, levéltárak pedig gyűjtenek és feldolgoznak, a magyar nemzeti kulturális örökség része. Egy jól átgondolt, intézményes, céltudatos és szervezett helyismereti munkán alapuló együttműködéssel, amelynek végső célja ezeknek a helyi tartalmaknak a digitális világban való megjelenítése, lehetségessé válna, hogy végre napfényre kerüljön és hozzáférhetővé váljon a háromszéki közgyűjtemények anyaga is.

Hajnal Jenő

Digitalizálási program a Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben

Az utóbbi másfél évtized kedvezőtlen folyamataival mintegy párhuzamosan a délvidéki magyarság életében igen erőteljessé vált a hagyományok felé fordulás, a felfedezésnek, a megismerésnek nem csupán vágya, hanem parancsa is. Hasonló jelenséggel utoljára talán az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek elején találkoztunk, amikor korparancsként fogalmazódott meg a szülőföld, a táj magyar történetének felfedezése és az elmúlt hétszáz esztendő műveltségi eseményeire való fényderítés. Neves irodalomtörténészünk, Bori Imre szerint „szinte egyszerre kellett irodalomtörténetet, művelődéstörténetet írni, népköltészeti antológiában fedezni fel azt a gazdag művelődési értékvilágot, amely az élet és a történelmi események felszíne alatt húzódott meg, és némaságra volt ítélve"[1]. Ennek a fellángolásnak az eredményeként születtek meg a *Hagyományaink* (1971–)[2], a *Kövek* (1973–)[3], a *Bibliográfiai Füzetek* (1970–), a *Forum Kiskönyvtár* (1979–1990)[4], majd néhány évvel később *A Jugoszláviai Magyar Népzene Tára* (1982–1990) című könyvsorozatok, amelyek lehetővé tették a délvidéki magyarság sokszínű hagyományanyagának és helyismereti adatainak nyilvánossá tételét. De erre az időszakra esik a „jugoszláviai magyar irodalom első háború utáni novellaantológiája", a *Különös ajándék* (1975) is, amelybe azoknak a szerzőknek a

[1] Hagyomány, azonosságtudat, migrációk. In: Bori Imre: *Identitáskeresőben. Művelődéstörténeti tanulmányok – művelődéspolitikai cikkek.* Újvidék, 2000, Forum Könyvkiadó, 315. p.

[2] A Forum Könyvkiadó szépirodalmi és népköltészeti szöveghagyományt tartalmazó, terjedelmesebb utószóval és jegyzetekkel ellátott (rendszertelenül megjelenő) kiadványsorozata.

[3] A Forum Könyvkiadó levéltári, sajtó- és magándokumentumokat, régészeti tanulmányokat közlő, rendszertelenül megjelenő könyvsorozata.

[4] Művelődéstörténeti (néprajzi, régészeti, nyelvészeti, iskola- és egészségügy-történeti, illetve lélektani-szociológiai) tanulmányokat tartalmazó kiadványok sorozata.

munkái kerültek be, akiknek „elbeszélői opusa jelentősen hozzájárult a jugoszláviai magyar novellairodalom kibontakozásához, akik új tartalmi, formai, szemléleti sajátosságokkal gazdagították" a műfajt; valamint a *Gyökér és szárny* (1976) című versantológia. Ez utóbbi harminc év versternését úgy igyekezett bemutatni, hogy egyszerre szemléltesse a hagyományt, de eligazító is legyen a vajdasági magyar költészet folytatói számára. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a *Jugoszláviai Magyar Regénykönyvtár* (1981–1989) című könyvsorozatot sem, amely a jelentősebb délvidéki magyar regényeket szerkesztette sorozatba kritikusok, irodalomtörténészek eligazító tanulmányával. Úgyszintén ebben az időszakban festette meg szellemi térképünket Csáky Sörös Piroska *A jugoszláviai magyar könyv 1945–1970* (1972), majd a *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941* (1988) című bibliográfiáiban.

Nagyon fontos tehát ennek a két korszaknak a párhuzamba állítása, mert ami egy emberöltővel ezelőtt a kutatás és a könyvkiadás dolga volt, az ma a digitalizálás feladataként fogalmazódik meg. Életünk és szellemi alakulásunk olyan korszakába léptünk ugyanis, amely a teljességet igényli, s nem lehet meg sem annak az örökségnek a termékeny felszívása nélkül, amelyet kisebbségi létünk több mint nyolcvan esztendeje halmozott fel, sem a tájainkkal vonatkozásban álló múlt és hagyomány tudatosítása nélkül, amely a déli végeken is immár több mint ezer éves magyar életre tekint vissza.

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet létrehozása is azoknak az új igényeknek a jelentkezését mutatja, amelyek immár a délvidéki magyar szellemi élet teljessé tételét szorgalmazzák, így új minőséget jelentenek a szellemiség alakulásában és autonómmá válásában. Tehát a teljesség igényében jelölhetjük meg azt az új minőségi vonást, amely a délvidéki magyarság szellemi életét jellemzi, és diktálja egy hungarológiai alapkönyvtár létrehozásának szükségét is. Ennek célja minél szélesebb körben hozzáférhetővé tenni a hungarológiai kutatások eredményeit, elősegíteni a délvidéki, a magyarországi és más külföldi műhelyek információcseréjét. Különös jelentőséggel bírhat e téma megismertetése napjainkban, amikor országunk, ki tudja, meddig, még az Európai Unión kívül marad. Abba pedig semmiképp sem nyugodhatunk bele, hogy még inkább elszigetelődünk, és kultúránk iránt tovább csökken az érdeklődés, múltunk és történelmünk jellemző eseményei, civilizációs változásaink pedig teljesen háttérbe szorulnak. Sok más érv mel-

lett egyebek között teljes elszigeteltségünk elkerülése végett is szükségünk van a könyvtári gyűjtemények használói számára hozzáférhetővé tenni mindazt, amit a délvidéki hungarológia nyújtani tud. Ez pedig alapvetően hazai feladat.

Kulturális életünk, művelődésünk már számba vett emlékeinek digitalizálásával azt szeretnénk elérni, hogy az eddig kevesek kezébe kerülő kiadványok lapjai a szerves élet teljességét jelentsék: legyen szó folklórról vagy történelemről, irodalomról vagy zenéről, bármely művészeti ágról, nyelvemlékről, szociológiáról vagy műemlékvédelemről stb.

Természetes tehát, hogy szellemi életünk e pillanatában a hagyományok kérdése[5] talán a legidőszerűbb: azon a ponton áll, amelyen a megtett ezeresztendős út megismerésének az igénye éppúgy mutatkozik, mint a jövő felé való törekvés ösztönzése, és nem véletlen, hogy amikor a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet digitalizálási programját kíséreljük meg felvázolni, akkor elsősorban a hagyományok publikációira kívánunk támaszkodni. Ennek igen egyszerű a magyarázata: a digitalizálás során válogatni kell, azaz a legfontosabb dolgokat kell először elérhetővé tenni. Ezért kell egy értékítéletet tartalmazó minőségi jellemzés is, amit a fenti könyvsorozatok megjelentetése már eleve szavatol. Digitalizálási terveink körvonalai tehát már ma feltetszenek, és nyilvánvalóan a további kutatásokkal még csak tágulnak. Hagyományaink főbb „tartományait" azonban már most is jelezhetjük:

1. A népi műveltség hagyományköre.
2. A történelmi hagyományok számbavétele.
3. A szépirodalom vonatkozásában a hagyományok köre még gazdagabb és sokrétűbb: a magyarországi huszitizmus nyelvemlékei (a kamonci bibliafordítás); a latin nyelvű, majd magyarra váltó humanizmus gazdag öröksége; a baranyai reformáció emlékanyaga; a XIX. század már változatos emlékanyaga a helyi irodalom, tudomány, majd a Pest felé tájékozódó tehetségek (Papp Dániel, Gozsdu Elek, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Herczeg Ferenc, Milkó Izidor, Ambrus Balázs, György Mátyás) hagyo-

[5] Vö. A hagyományok feltárásának feladatáról. In: Bori Imre: *Identitáskeresőben. Művelődéstörténeti tanulmányok – művelődéspolitikai cikkek.* Újvidék, 2000, Forum Könyvkiadó, 143–146. p.

mányt jelentő munkássága; a két világháború közötti magyar irodalom „termése" (középpontjában Szenteleky Kornél és Sinkó Ervin munkássága). A képzőművészeti örökség, amelyet ugyancsak szakaszokban mérhetünk fel: egy 1526-ig tartó alakulás eredményei (Dombó, Bács, Aracs, Újlak), a barokk és a klasszicizmus építészete és festészete, a történelmi festészet (Than Mór), a szecesszió és az impresszionizmus ugyancsak festészeti és építészeti hagyománya és a két világháború közötti festészet. A zenei hagyományok, különösen a dalkultúra (Lányi Ernő); a filmgyártás emlékei (Bosnyák Ernő); a színházi élet; végül a tudományosság szöveges emlékei: történetírás, néprajz, szociológia, filozófia, földrajz, a gazdag pedagógiai tevékenység.

A részletezés kérdése külön feladat, de már most jól kirajzolódik azoknak a műveknek a sora, amelyekből digitális formában is megismerhetjük szellemi hagyományaink köreit, s beépíthetjük kultúránk alapjaiba és köztudatunk sejtjeibe is. A legújabb kiadványok közül hasznos dolog lenne mielőbb közkinccsé tenni Gerold László 2001-ben megjelent *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikonát,* Kalapis Zoltán *Életrajzi kalauzát* és Bori Imre számos könyve mellett az *Ezredéve itt* című délvidéki olvasókönyvét is.
A nagyra törő elképzelések természetesen abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet keretében sikerül kibővítenünk azt a „zentai műhelymunkát", amelynek eredményeként a délvidéki magyar kortárs irodalom legteljesebb digitalizált anyagát olvashatjuk a Beszédes István szerkesztésében készülő *zEtna* című webmagazin virtuális lapjain, amelynek eredményeként a zentai Városi Múzeumban létrejött a Délvidéki Magyar Népzenei Archívum, és amelynek jóvoltából a Kapocs Könyvtári Csoport hozzáláthatott a magyar érdekeltségű könyvtárak állományának automatizálásához. A Délvidéki Magyar Népzenei Archívumról még el kell mondanom, hogy egyebek között ez a gyűjtemény teszi lehetővé a *Vajdasági magyar népdalok* című, öt kötetre tervezett sorozat közzétételét is. A közlésre alkalmas hangzó anyag minőségileg megfelelő technikai felvételeit eddig az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának hangmérnöke, Németh István készítette. Ez a munka egyrészt az archívum átmásolt anyagának számítógépes restaurálásából állt, másrészt a folyamatos gyűjtések technikai-

lag megfelelő helyszíni felvételeinek rögzítéséből. A továbbiakban is hasonló módon szeretnénk archívumunkat gyarapítani: már meglévő, intézmények vagy magánszemélyek tulajdonában lévő régebbi és újabb gyűjtések átmásolásával és új hangzó kiadványok céljait szolgáló felvételek készítésével, továbbá a még elérhető értékek összegyűjtésével (lehetőleg minél nagyobb mennyiségben). A számítógépes anyagleltár pillanatnyilag 13 447 dallamot tartalmaz.

Az eddig elmondottakból is látszik, hogy ezek a javaslatok az aktualitáshoz, a modern problémavilághoz kötődnek. Nem az általános kérdések taglalásáról van tehát szó, nem is a divatnak való behódolásról, hanem konkrét szükségletről, arról az igényről, amely hathatósan támogathatja, előbbre viheti művelődési életünket és oktatásügyünket.

Bakó Anna–Szilágyi Erzsébet

Schola-Orbis: a Kárpát-medencei magyar iskolatörténeti adattár. A kulturális örökség digitalizációja határon túli könyvtárak együttműködésében

A Schola-Orbis program

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársaiként, gyakorló könyvtárosokként sokszor találkoztunk azzal a problémával, hogy az olvasó, kutató kérdéseire a választ a kívánt komplexitásban nem tudtuk megadni, hiszen csak egy adott könyvtári gyűjtemény állományából tájékoztathattunk. Felmerült az igény, hogy legalább az intézmény múzeumában lévő tárgyi eredetű információkat is a feltett kérdésre adandó válaszhoz kellene kapcsolni.

A komplex válaszadásra irányuló törekvésünk indította el a Schola-Orbis program gondolatát. A már meglévő Orbis programhoz olyan szoftveralkalmazás-szerkezetet készítettünk, amely alkalmas a könyvtárhasználók gyakoribb témáihoz tartozó kérdéseinek megválaszolására.

A Schola-Orbis program célja a magyar iskolák széleskörűen értelmezett történetének azonos szempontok és azonos számítógépes program alapján, egyszerre több helyen (több országban, bárhol a világon és országonként több településen) történő feldolgozása és e feldolgozások összesítése.

A Schola-Orbis irattár a Magyarország területén bármely nyelven oktató, valamint határainkon túl a magyar nyelven oktató alsó- és középszintű iskolák történetét, múltbeli és mai életét kívánja megmutatni az egységes magyar kultúra részeként.

A programnak az egyes iskolák történetén túl az iskolákra vonatkozó irodalom teljes körű összegyűjtése és bibliográfiai leírása ugyanúgy része, mint a pedagógusok életrajza, az általuk írt vagy róluk szóló művek számbavétele, tartalmi leírása és tárgyszavazása. Az iskola diákjai közül a nevessé váltak ugyanolyan kutatási témát jelentenek, mint a tanárok.

Az adatbázis készítésének elsődleges forrása az iskolai évkönyvek különgyűjteménye. Ezen kívül a könyvtárban, illetve az adott iskolában meglévő dokumentumok, magángyűjtemények kéziratos anyagai, fotók (személyekről, tárgyakról, épületekről) és jelentősebb dokumentumok fotómásolatai (alapító okirat, rendtartás stb.). A fotókhoz adatlap társul, amelyen feltüntetjük a lényeges adatokat (cím, készítő, készítési idő, lelőhely, tárgyszavak). Ezek az adatok a külön-külön készített adatbázisokban visszakereshetők.
A feldolgozás mélysége könyvtáranként eltérő lehet, ez függ az adott könyvtárban lévő dokumentumoktól és segédanyagoktól. Az egyes adatbázisok összesítésének köszönhetően azonban – ha olyan tanárról van szó, aki több olyan iskolában is tanított, amelynek elkészült a program szerinti feldolgozása – a különböző helyeken lévő csekélyebb információk is összeadódnak. Bármely személy életéről és egy adott időszakra vonatkozó munkásságáról azon a helyen tudnak több információt, ahol tevékenykedett.
Az adatbázisokban való vizsgálódás során tapasztaljuk, hogy az egyes iskolák történetében működő tanárok közül sokan több iskolában is dolgoztak, ezt mutatják a „tanárpályakép"-re vonatkozó adatok.
A tanárok életrajzi adatainak, a tanári pályakép állomásainak fellelése hosszas folyamat: tanári névtárak, címtárak, lexikonok, Petrik-, Szinnyei-kötetek és egyéb források átböngészésével történik. Az életrajzok megírása mellett szükséges a tanári pálya összeállítása (az adott iskolákban töltött idő, beosztás és a tanított tantárgyak feltüntetésével).

Az alábbi példánkban Gáspár Balázs polgári iskolai tanító életrajzát és pályaképét láthatjuk. A pályaképet követi azoknak az értesítőknek a felsorolása, amelyekben ő mint tanár szerepel. Az értesítőket követő karikatúrák Székelyudvarhelyről származnak, ahova a Brassóban eltöltött tanév után távozott. A képeket követően mintaként a brassói római katolikus főgimnázium, a székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium és a székelyudvarhelyi m. kir. áll. kő- és agyagipari szakiskola egy-egy értesítőjéből mutatunk példát, ahol Gáspár Balázs tanár volt.
A programban könnyedén átléphetünk a kapcsolódó információkhoz: egy másik iskola értesítőjéhez, megnézni Gáspár Balázs tanártársait, az adott tanév testületét.

Tanár

Gáspár Balázs

[Életrajz] [Pályakép] [Tantárgyak] [Irodalom] [Értesítők] [Fényképek]

Székely-Udvarhely 1856. – 1935.02.04.

Végzettség: polgári iskolai tanító

Életrajz:

- 1881 óta tanít a Tanári Névkönyv szerint. 1888-ig a tordai polgári iskola tanítója volt, 1888/89-ben a brassói róm. kat. főgimnázium helyettes tanára. Az 1888/89-es brassói értesítőből tudjuk, hogy a tordai polgári iskolából áthelyezett Gáspár Balázs mathesisből és physikából képesített tanító. 1889-től a székelyudvarhelyi katolikus főgimnázium rendes tanára. Számtant, rajzoló geometriát, természettant és szabadkézi rajzot is tanított 1890–1910.03.01. között.
- A helybeli állami kő- és agyagipari szakiskola óraadó tanára is volt 1893-tól.
- Tagja az országos középiskolai tanáregyesületnek,a helybeli tanári körnek, a r.k. egyházközség és iskolaszéknek.

Pályakép:

- Torda, polgári iskola: ?–1888 tanító,
- Brassó, katolikus főgimnázium: 1888–1889 helyettes tanár,
  Tárgyai: számtan, rajzoló geometria, szépírás
- Székelyudvarhely, katolikus főgimnázium: 1890-1911 rendes tanár, ének- és zenekar felügyelő,
  Tárgyai: számtan, rajzoló geometria, természettan, szabadkézi rajz, szépírás
- Székelyudvarhely, állami kő- és agyagipari szakiskola: 1893– óraadó tanár,
  Tárgyai: számtan, rajzoló geometria, természettan, szabadkézi rajz

Értesítők:

- 1888/1889: A brassai rom. kath. főgymnasium értesítője az 1888–89. tanévről
- 1889/1890: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1889/90. tanévről
- 1890/1891: A székely-udvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1890/91. tanévről
- 1891/1892: A székely-udvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1891/92. tanévről
- 1892/1893: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1892/3. tanévről
- 1893/1894: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1893/4. tanévről
- 1894/1895: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1894/5. tanévről
- 1894/1895: A székelyudvarhelyi állami kő- és agyagipari szakiskola értesítője az 1894-95-ik tanévről. I. szám.
- 1895/1896: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1895/6. tanévről
- 1896/1897: A székelyudvarhelyi m. kir. áll. kő- és agyagipari szakiskola értesítője az 1896/97. tanévről
- 1896/1897: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1896/97. tanévről
- 1897/1898: A székely-udvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1897/98. tanév végén
- 1897/1898: A székelyudvarhelyi m. kir. áll. kő- és agyagipari szakiskola III. értesítője az 1897–1898. tanévről
- 1898/1899: A székelyudvarhelyi m. kir. áll. kő- és agyagipari szakiskola IV-ik értesítője az 1898-1899. tanévről
- 1898/1899: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1898/99. tanév végén
- 1899/1900: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1899/900. tanév végén
- 1900/1901: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1900/901. tanév végén

- 1901/1902.: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1901/1902. tanév végén
- 1902/1903: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1902/1903. tanév végén
- 1903/1904: Az erdélyi r. kath. status székelyudvarhelyi főgimnáziuma értesítője az 1903/1904. tanév végén
- 1904/1905: Az erdélyi r. kath. status székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1904/1905. tanév végén
- 1905/1906: Az erdélyi r. kath. status székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1905/1906. tanév végén
- 1906/1907: Az erdélyi r. kath. status székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1906/1907. tanév végén
- 1907/1908: Az erdélyi r. kath. status székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1907/1908. tanév végén
- 1908/1909: Az erdélyi r. kath. status székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1908/1909. tanév végén
- 1909/1910: Az erdélyi r. kath. státus székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1909/10. tanév végén
- 1911/1912: Az erdélyi róm. kath. státus székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1911/1912. tanév végén

Fényképek:

Értesítő

1888/1889: A brassai rom. kath. főgymnasium értesítője az 1888-89. tanévről ; Brassó, róm. kat. gimnázium 1888/89

[Tanárok] [Neves diákok] [Irodalom] [Fényképek]

Iskola: Brassói római katolikus gimnázium

Kiadva: Alexi könyvnyomdája, 1889

Fenntartó: erdélyi római katolikus státus (egyházi - római katolikus)

Iskolatipus: főgimnázium, főgymnasium, gimnázium

Tanárok száma: 13

Diákok száma: 141

Diákok felekezeti megoszlása: rom. kat., gör. kat., gör. keleti, ágostai hitv., helvét hitv., unitárius, moses-vallású (91, 2, 1, 13, 18, 1, 9)

Érettségizettek: Pavelka Albert; Szőke János; Ehrnberger Antal; Gencsy Arnold

Tanárok:

- Bournáz Ernő (1855.06.26.)
- Gáspár Balázs (1856. – 1935.02.04.)
- Haydn Hugó (1860.10.07.)
- Joseffi Imre (1844.07.19 – 1891.05.10)
- Lestyán József (1853.02.23 - 1896.03.6)
- Paál Géza (1852)
- Szentpéteri János (1845.03.25.)
- Vargyasy Ferencz (1840.11.04 – 1899.03.05)
- Ágoston Lajos (1856)
- Baráczy Sándor (1850)
- Czinege István (1851 – 1904.08.05)
- Grünhut József (1848.)
- Jaschik Gyula

Irodalom:

- Az olympiai játékok / Bournáz Ernő. -Brassó: Alexi könyvnyomdája, 1889 (könyvtárak, jelzetek: OPKM E 1016, ÁLK 1699

Értesítő

1889/1890: A székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1889/90. tanévről ; Székelyudvarhely, kat. gimnázium 1889/1890

[Tanárok] [Neves diákok] [Irodalom] [Fényképek]

Iskola: Székelyudvarhely, Katolikus Főgimnázium,

Kiadva: Becsek Dániel,, 1890.

Fenntartó: Erdélyi Katolikus Püspökmegyei Igazgatótanács (egyházi – római katolikus)

Iskolatípus: főgimnázium

Tanárok száma: 15

Diákok száma: 160(151)

Diákok nyelvi megoszlása: MILY NYELVET BESZÉL, magyar, magyar,német, magyar,román, magyar,német,román (151, 7, 1, 1)

Diákok felekezeti megoszlása: róm. katolikus, görög katolikus, ágostai hitvallású, ev.református, unitárius, izraelita (152, 2, 1, 2, 1, 2)

Érettségizettek: Antal József; Benedek Géza; Lázár Kálmán; Szabady Tivadar; Tiltscher Gyula; Zakariás Izsák; !MAGÁNTANULÓ:; Kovács Albert; Török Lajos; Uber Endre; Zsigmond Lázár

---

Tanárok:

- Albert Ferencz (1863.09.16.)
- Bándi Vazul (1847.06.14.)
- Daróczi János (1841. – 1921.10.15.)
- Kassay Lajos (1858.08.27.)
- Király Lajos (1837.12.10. – 1903.07.28.)
- Kóródy Endre
- Szabó István (1844-1890) (1844.01.26. – 1890.01.16.)

- Szabó Nándor
- Szigethy István (1851. - 1900.05.15.)
- Soó Gáspár (1854.05.24. - 1918.08.18.)
- Gáspár Balázs (1856. - 1935.02.04.)
- Jánosy Péter (1848. - 1941.11.27.)
- Tamás Albert (1858.08.23. - 1934.10.29.)
- Kozák Márton
- Embery Árpád (1863.01.05. - 1941.04.21.)

Irodalom:

- Szabó István (1844–1890) / Bándi Vazul. -Székely-Udvarhelyt: Becsek Dániel, (könyvtárak, jelzetek: Székelyudvarhely, Tud. Kvt., 42889
- Udvarhelymegye földrajza (Folytatás) : bogarak / Tamás Albert. -Székely-Udvarhelyt: Becsek Dániel, (könyvtárak, jelzetek: Székelyudvarhely, Tud. Kvt., 42889

A tanárok személyéhez fűződő bibliográfia elkészítése, az általuk írt és a rájuk vonatkozó művek összegyűjtése és tartalmi feltárása (rezümé és tárgyszavak segítségével) az adattár fontos részét képezi. Az egyes művek rögzítésénél természetesen feltüntetjük azt is, hogy az olvasó, kutató melyik gyűjteményben találja meg a dokumentumot.
Példaként a ceglédi Kossuth Lajos Gimnáziumban készült iskolatörténeti adatbázisból Paulovics Károly tanárt mutatjuk be. Az irodalom címszó alatt elsőként Horatius-fordítását mutatjuk meg, a második tétel a gimnázium törzstag tanárairól szóló munka, amelyben Paulovics Károlyról is olvashatunk.

Tanár

Paulovics Károly
[Életrajz] [Pályakép] [Tantárgyak] [Irodalom] [Értesítők] [Fényképek]
Pilismarót (Esztergom m.) 1858.12.31. - Cegléd 1939.07.28.
Névváltozatok: Paulovits Károly
Végzettség: tanár, földrajz-természetrajz-latin

Életrajz:

- A „ceglédi sport atyja" 1858. december 31-én született Pilismaróton. 1876-ban Esztergomban érettségizett. Egy évig a bécsi egyetemen hittudományi karán, 1877-1881 között pedig a budapesti egyetem bölcsészeti karán tanult. Földrajz-természetrajz, majd a kolozsvári egyetemen latin szakon szerzett tanári oklevelet. Tanári pályafutása 1883-ban a Ceglédi Községi Polgári Iskolában indult el. Itt latin és francia nyelvet tanított. (Öt nyelvet beszélt.) Tartalékos tiszt és aktív sportoló lévén (atlétizált, tornászott, teniszezett, úszott, korcsolyázott) a fiútanulóknak testnevelést is oktatott. Felesége, Gallauner Etelka polgári iskolai kézimunka tanító (1886-1923), aki a leányoknak tanította a testgyakorlást. Paulovics sporttevékenysége szerteágazó: szervezője, pénztárnoka, elnöke volt a Korcsolyázó Egyletnek (alapítva 1884), tagja a

Tornászó Egyletnek (alapítva 1896), első elnöke a Czeglédi Sportegyesületnek (alapítva 1902). 1895-ben teniszpályát építtet iskolája udvarán, kezdeményezésére készült el a városi uszoda. Polgári iskolai tanársága idején, majd később is igazgatója a Községi Tanonciskolának.

- 1900-ban nevezték ki a ceglédi gimnázium földrajz-természetrajz tanszékére rendes tanárnak. Itt tanított 1918-ig, nyugállományba vonulásáig. 1900/1901-1901/1902. tanévben könyv- és szertárőr, valamint a gimnáziumi Segítő Egyesület titkára. 1902/1903. tanévben a természetrajzi és földrajzi, 1903/1904. tanévtől a természetrajzi szertár őre.
- Sokoldalú közéleti tevékenységet folytatott: tagja volt a Természettudományi Társulatnak, az Országos Középiskolai Tanáregyesületnek, az Országos Pedagógiai Társaságnak, a Huszadik Század körének, könyvtárosa a ceglédi Kaszinónak, tagja a városi képviselőtestületnek. A gimnázium tanári kara által 1906-ban szervezett Ceglédi Szabad Lyceum vezetőségi tagja (titkára), gyakran tartott felolvasásokat is. A hazai ipart védő Tulipán Egyesület titkára. Igazgatója a Zeneegyletnek, elnöke a tanárok özvegyeit és árváit segítő országos egyesület ceglédi fiókjának. 1914-ben a gimnázium mellett működő internátus vezetője. 1918. október 1-jén vonult nyugállományba. Nyugdíjas korában a igazgatója lett a Villanytelepnek.
- Állandó munkatársa volt a Czegléd c. helyi lapnak. Rendszeresen publikált az országos lapokban is: Magyar Pedagógia, Nemzeti Nőnevelés, Polgári Iskolai Közlöny. Foglalkoztatták az iskolareform, a nőnevelés és a polgári iskola szerepének kérdései.
- Cegléden, 1939. július 28-án 81 éves korában hunyt el. A Kálvária temető dombján, feleségével közös sírban nyugszik.

Pályakép:

- Cegléd, Községi Polgári Iskola: 1883–1900 rendes tanító,
  Tárgyai: latin nyelv, francia nyelv, testnevelés
- Cegléd, Községi Tanonciskola: 1902–1918? igazgató,
- Cegléd, m. kir. állami főgimnázium: 1900–1902 ideiglenes rendes tanár, rendes tanár,
  Tárgyai: földrajz, természetrajz, szépírás

Irodalom:

- Horatius levelei. Első könyv / Paulovits Károly. – Cegléd: Nagy Elek nyomása, 1901 (könyvtárak, jelzetek: Cegléd,gimn.könyvt.
- Horatius levelei. Második könyv / Paulovits Károly. – Cegléd: Nagy Elek nyomása, 1902 (könyvtárak, jelzetek: Cegléd,gimn.könyvt.
- A tantestület / Göz Sándor. – Cegléd: Kiadja a ceglédi Kossuth Lajos Gimnázium, 1999 (könyvtárak, jelzetek: Cegléd,gimn.könyvt.
- Paulovits Károly, a ceglédi sport "atyja" / Kürti Béla. – Cegléd: Cegléd Város Tanácsa, 1984 (könyvtárak, jelzetek: Cegléd,gimn.könyvt.
- A gimnázium törzstag tanárai / Kürti György. – Cegléd: , 1984 (könyvtárak, jelzetek: Cegléd,gimn.könyvt.
- Első testnevelő –tanáraink". A legsokoldalúbb sportvezető / Kürti Béla. – Cegléd: KÖZGÉP S.E., 1987 (könyvtárak, jelzetek: Cegléd,gimn.könyvt.
- A ceglédi Kossuth Lajos Gimnázium tantestülete összetételének 100 éves története : Szakdolgozat / Volter Etelka. – Cegléd: , 1999 (könyvtárak, jelzetek: Cegléd,gimn.könyvt.

Értesítők:

- 1914/1915: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1914–1915. iskolai évről : XVI. évfolyam
- 1911/1912: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1911–1912. iskolai évről : XIII. évfolyam
- 1918/1919: A czeglédi m. kir. állami Kossuth-főgimnázium értesítője az 1918/19. és 1919/20. iskolai évekről
- 1912/1913: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1912–1913. iskolai évről : XIV. évfolyam

- 1903/1904: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1903–1904. iskolai évről : V. évfolyam
- 1905/1906: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1905–1906. iskolai évről : VII. évfolyam
- 1915/1916: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1915–1916. iskolai évről : XVII. évfolyam
- 1908/1909: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1908–1909. iskolai évről : X. évfolyam
- 1900/1901: A ceglédi magyar királyi állami főgymnasium értesítője az 1900/1901. iskolai évről : II. évfolyam
- 1902/1903: A czeglédi magyar királyi állami főgimnázium értesítője az 1902–1903. iskolai évről : IV. évfolyam
- 1904/1905: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1904–1905. iskolai évről : VI. évfolyam
- 1910/1911: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1910–1911. iskolai évről : XII. évfolyam
- 1907/1908: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1907–1908. iskolai évről : IX. évfolyam
- 1901/1902: A ceglédi magyar királyi állami főgymnasium értesítője az 1901–1902. iskolai évről : III. évfolyam
- 1913/1914: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1913–1914. iskolai évről : XV. évfolyam
- 1916/1917: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1916–1917. iskolai évről : XVIII. évfolyam
- 1909/1910: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1909–1910. iskolai évről : XI. évfolyam
- 1917/1918: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1917–1918. iskolai évről : XIX. évfolyam
- 1906/1907: A czeglédi m. kir. állami főgimnázium értesítője az 1906–1907. iskolai évről : VIII. évfolyam

Fényképek:

Irodalom

Cím: Horatius levelei, Első könyv
Szerző: Paulovits Károly
Kiadás: Cegléd, Nagy Elek nyomása, 1901
Rövid összefoglalás: Paulovits tanár úr sokoldalúságának újabb bizonyítékai ezek a Horatius fordítások. Célja, hogy „... folyékonyan olvasható formában nyújtsa magyar nyelven e költeményket. ... irodalmi kivonatok helyett innen ismerhessék meg az érdeklődő tanulók az eredetiben nem olvasott darabokat." Az 1900/1901. és az 1901/1902. évi értesítő adja közre Horatius leveleit.
Műfaj: fordítás
Nyelv: magyar
Terjedelem: 3–37 p.
Forrás: Értesítő, Ceglédi gimnázium
Folyóirat évfolyam: II.
Tárgyszavak: Horatius ; latin irodalom ; fordítások
Lásd: A ceglédi magyar királyi állami főgymnasium értesítője az 1900/1901. iskolai évről : II. évfolyam
Lásd: Paulovics Károly

Irodalom

Cím: A gimnázium törzstag tanárai
Szerző: Kürti György
Kiadás: Cegléd, 1984
Rövid összefoglalás: A Kossuth Lajos Gimnázium fennállásának 85. évfordulója alkalmából készült írás az iskolai irattárban őrzött tanári törzskönyvek segítségével, a kinevezett tanárokat (231 fő) gyűjti össze a kinevezési sorrendet követve. A 1899–1984 közötti törzstagok névsorát az iskolában töltött idő és a szakra vonatkozó adat egészíti ki. A tanulmányból megismerhetjük azok nevét, akik a leghuzamosabb ideig voltak a gimnázium pedagógusai. A szerző külön foglalkozik a rajzszakos tanárokkal (Doby Samu 1902–1924, Mayer Péter 1919–1956, Polgár Lajos 1956–1980), kiemeli az iskola életében betöltött szerepüket (ma is láthatók festményeik, iskolatörténeti dokumentumok összegyűjtése, stb.).
Műfaj: tanulmány
Nyelv: magyar
Terjedelem: 74-87. p.
Forrás: Értesítő, Ceglédi Turini Százas Küldöttség Múzeumbaráti Kör
Tárgyszavak: iskolatörténet, ceglédi gimnázium ; tanárok, ceglédi gimnázium ; tantestület, ceglédi gimnázium ; Cegléd, Kossuth Lajos Gimnázium története ; Doby Samu, ceglédi főgimnáziumi tanár ; Mayer Péter, ceglédi főgimnáziumi tanár ; Polgár Lajos, ceglédi gimnáziumi tanár ; tanárok, rajzszakos, ceglédi gimnázium
Lásd: Tittel Lajos ; Ambrózy Pál ; Hárs János ; Cserghő Mihály ; Pallein János ; Scheitz Emil ; Benke Andor ; Dénes Ödön ; Szeleczky Mihály ; Szőnyi Sándor ; Hedrich Ármin, dr. ; László Pál ; Sobó Jenő, dr. ; Haerter Ádám ; Marót Károly, dr. ; Feczkó János ; Néder Gyula ; Thurzó Ferenc ; Görög Zoltán ; Wiese Gyula ; Marczinkó Andor ; Pais Dezső ; Nagy Rezső, dr. ; Sárkány József ; Derzsi Ödön ; Marer József ; Jankovits János ; Jóbai János ; Molnár István ; Farkasfalvi Kornél ; Hommer László ; Kristóff Géza ; Telmán Gyula ; Schultz Ernő ; Szemere Samu, dr. ; Máté Károly ; Gerecze Ambrus ; Vajticzky Emánuel, dr. ; Szemerey Gergely ; Szarka Gyula, dr. ; Peternell Károly ; Szilágyi Adolf ; Dobó Zoltán ; Glósz János ; Habán Mihály, dr. ; Vetró Sándor ; Braun Soma, dr. ; Kausch Mihály, dr. ; Balázs Andor ; Palágyi Menyhért, dr. ; Velker János ; Mayer Péter ; Steller Ignác ; Miklóssy Sándor ; Funk Ede Gusztáv ; Vasadi Balogh György, dr. ; Esztergályos Ágoston ; Schmidt A. István ; Irányi István ; Márkus I. Szilviusz ; Piros Kálmán ; Schügerl Miklós ; Vári Rezső Károly ; Zilahy László ; Spangel Rezső ; Simon László, dr. ; König József ; Miklósy Ferenc ; Bauer György ; Timbus Endre ; Ries Ferenc ; Áldor Imre ; Békési Gyula ; Doby Samu ; Farkas István ; Füssy József ; Heim Ádám ; Kardos Aladár ; Kunfalvi Henrik Rezső ; Mende Jenő ; Oppel Jenő, dr. ; Osztern Salamon, dr. ; Paulovics Károly ; Rorák Imre, dr. ; Szervánszky Jenő ; Zimányi Dániel, dr.
Lásd: Cegléd, Gimnázium (Kossuth Lajos)

Az eddig vázolt munka az adattárba kerülő nevessé vált diákok esetében is ugyanígy folyik. A iskolák maguk döntik el, hogy kit tartanak számon neves diákként. Tapasztalataink szerint az erre vonatkozó gyűjtőmunka során sok olyan adat, életrajz kerül előtérbe, amely eddig nem publikált vagy kevésbé ismert.

Az önálló egységet képező szöveges iskolatörténet megmutatja az iskola helyét és szerepét a magyar oktatásban. Összegezi mindazt, amit az iskola történetéről tudni kell, és ami részletesen, tanévekre bontva megtalálható az

egész adattárban. Természetesen az iskolára vonatkozó irodalom összegyűjtése és megjelenítése is szerves része a munkának.

Törekszünk arra, hogy a folyamatos iskolatörténeten túl a tanévek apró, de mégis lényeges információt adó tényeit és eseményeit is összegyűjtsük. Ebbe az úgynevezett *Esemény* részbe kerülnek az iskola életére jellemző lényeges, másoknak is információt adó tények, így a könyvtárak, szertárak gyarapodása stb. Itt számos olyan információ található, amit a helytörténeti kutatás sem nélkülözhet.

Példaként két iskola, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium 1883/1884. tanévének és Zenta város főgimnáziuma 1906/1907. tanévének eseményeit mutatjuk be. Mindkettőben találunk érdekes információkat a könyvtárra vonatkozóan.

Esemény

1883/1884 – Székely Mikó Kollégium

- Az értesítő tartalmazza a kollégium számára tett alapítványok és adományok összesítését.
- 1883. július 26–28-án Szabó Károly kolozsvári magyar kir. egyetemi tanár és erdélyi múzeumegyleti könyvtáros meglátogatta az iskolát, és ellenőrizte a könyvtár rendezését és címtári katalógusát. Azt állapította meg, hogy a könyvtár 10 szak szerint célszerűen van osztályozva, az egyes darabok számozottak és jelzettel vannak ellátva. A cédulacímtár szakszerűen készült, a 12 000 darab ellenőrzése után Szabó Károly úgy találta, hogy Jánosi Gábor lelkiismeretesen és szakértelemmel végezte munkáját.
- Zwingli-emlékünnepet rendeztek a helybeli ref. egyházzal közösen.
- Június 17-én Elischer József, az erdélyi tankerület főigazgatója tett látogatást az intézményben, megnézte a könyvtárat, és azt mondta meglepetten, hogy „akárhány nagy állami iskolával szemben imponálhatunk".

Esemény

1906/1907 – Zenta város főgimnáziuma

Az iskola építése május 5-étől szünetelt. A kőműves munkások ezen a napon az egész városban sztrájkolni kezdtek. A sztrájkot egyezség alapján csak magasabb munkabérek biztosításával lehetett megszüntetni. A szabadkai iparfelügyelő elnöklete alatt összehívott egyezkedési tárgyalások eredménytelenek voltak. A sztrájk június 11-én megszűnt, de alig 12–15 kőműves állt munkába, a városban lakó szakmunkások szétszéledtek az országban.
Egészségtant rendkívüli tárgyként heti 1 órában tanultak. A VIII.-osok Erkölcs és egészség, iszákosság, élvezeti szerek, a munka egészségtana, testápolás, fertőző betegségek, baktériumok, fertőtlenítés, köztisztaság, fontosabb nem fertőző betegségek, életmentés témáival foglalkoztak. A VII.-esek tananyaga: Az ember, egészség és betegség, táplálkozás, fontosabb élelmiszerek, italok, egészséges építkezés, lakás, talaj, szellőzés, fűtés, világítás, levegő, egészségi szempontból fontos középületek, elsősegélynyújtás.

Az értesítő tételesen közli a Tanári könyvtár, az Ifjúsági könyvtár, a Természetrajzi szertár, a Természettani szertár, a Rajzeszközök, a Földrajzi eszközök, a Bútorzat, a Játszó eszközök, a Torna eszközök és a Zászlók gyarapodását.
A gimnáziumban ebben az évben is működött a Kossuth-önképzőkör, a Gyorsíró kör, a Vívó-iskola és a Segélyző-egyesület.
A Zentán lefolyt misszió alkalmával január 24-én Áronffy Ferenc és Bottka János lazarista atyák az intézetben az ifjúságnak is tartottak beszédet.
A tanári kar nevelői feladatát igyekezett teljesíteni, egyes buzgó tanárok a tanulókat otthonukban is fel-felkeresték.

„Az ifjúsági könyvtár hatása üdvösnek mondható. A tanulók szeretnek olvasni s mi azon vagyunk, hogy értelmi fejlettségüknek s

érzelemvilágúknak megfelelő s iskolai tanulmányaikat kiegészítő olvasmányokhoz jussanak. A könyvtár hatása leginkább a tanulók magyar dolgozatain volt észrevehető. A könyvtár két részből áll: az alsó és felső osztályú tanulók könyvtárából. Mindegyiknek külön tanár vezetője és ifj. könyvtárosa van." (Értesítő, 78. p.)

Az iskolához érkezett 1907. évi 10.519. sz. min. rendelet szerint az Országos Pedagógiai Könyvtárnak az eddig megjelent összes Értesítők megküldendők. A 48.431-es sz. min. rendelet az I. hágai békekongresszus napján iskolai békenap állandósítása tárgyában intézkedett.
A temesvári kerületi tornaversenyen 32 növendék vett részt.

1996-ban a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, a kassai Magyar Tannyelvű Ipariskola könyvtára és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum együttműködésével kezdődött a Schola-Orbis program.
Az eredetileg szereplő két határon túli intézmény helyett ma már harminc fölött van azoknak a Kárpát-medencei könyvtáraknak, iskoláknak a száma, amelyek a Schola-Orbis program résztvevői: Burgenland és Horvátország kivételével valamennyi, Trianon előtt Magyarországhoz tartozott régióval együttműködünk.
Az iskolatörténeti munkában részt vevő intézmények (egy intézményhez több iskolatörténet is tartozhat):

Arad, Csiky Gergely Iskolaközpont
Brassó, Áprily Lajos Gimnázium
Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
Budapest, Veres Pálné Gimnázium
Budapest, Vörösmarty Mihály Gimnázium
Cegléd, Kossuth Lajos Gimnázium
Csíkszereda, Márton Áron Főgimnázium
Csurgó, Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium
Gyulafehérvár, Gróf Majláth Gusztáv Károly Római Katolikus Líceum
Kassa, Magyar Tannyelvű Műszaki Középiskola
Kolozsvár, Apáczai Csere János Elméleti Líceum

Kolozsvár, Református Pedagógiai Intézet
Muraszombat, Területi és Tudományos Könyvtár
Nagybereg, Református Gimnázium
Párkány, Gimnázium
Sepsiszentgyörgy, Székely Mikó Kollégium
Szabadka, Városi Könyvtár
Szatmárnémeti, Kölcsey Ferenc Főgimnázium
Székelykeresztúr, Orbán Balázs Gimnázium
Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Zenta, Thurzó Lajos Közművelődési Központ

A Schola-Orbis program eredményének megjelenési formái

- A programban részt vevő intézményeknél a továbbépíthető, javítható adatbázis;
- Az adatbázisból iskolánként készített önálló CD;
- Az adatbázisból kinyomtatható könyv;
- Az egyes adatbázisok összesítését tartalmazó CD – „Schola-Orbis Kárpát-medencei magyar iskolatörténeti adattár 2004";

Az összesítés révén egységes adatbázisban válik kereshetővé valamennyi magyar (országhatártól független) iskola története az iskolák típusára, fenntartóikra vonatkozó információval. Tanévenkénti keresés, vagyis a Kárpát-medencei iskolákban ugyanazon tanévben történt események áttekintése is lehetséges. Ugyanakkor egy keresésben személy, esemény, település felől is egyaránt megközelíthető az összes adatbázis. Tehát horizontális és vertikális szempontú keresésre is tudunk az összesített adatbázisból információt szolgáltatni.

Papp József

Az egységes könyvtári rendszer és a teljes szövegű adatbázisok Szlovéniában

Kulcsszavak:
IZUM, COBISS, COBIB, Szlovénia, könyvtári adatbázisok, katalogizálás, bibliográfia, OCLC, kutatói adatbázis, integrált könyvtári rendszer, virtuális könyvtár, digitális könyvtárak, egységes katalogizáló rendszer, SICRIS, EBSCO, teljes szövegű adatbázisok, EU-adatbázisok

Bevezető

1987-ben kormányrendelettel megalakult a maribori IZUM cég, amelynek keretében megkezdte működését a COBISS könyvtári adatbázis. Az adatbázisnak ma 270 szak-, regionális és városi könyvtár, intézmény, egyetemi, főiskolai és iskolai könyvtár a tagja. A rendszer továbbfejlesztését továbbra is a független intézményként működő IZUM végzi. Az alaptevékenységek közé tartozik a szlovén és a külföldi könyvtermés bibliográfiai adatainak a rögzítése, amellett több tudományos, kutatási és közérdekű célokat szolgáló adatbázist működtetnek. Az 1990-es évek elején még telneten lehetett elérni az adatbázist, 1998 óta pedig az IZUM és a tagkönyvtárak weboldalain keresztül kapnak tájékoztatást az olvasók.

A COBISS adatbázis keretében a katalogizáló munka során külön folyik a monografikus művek, a folyóiratok, a folyóiratokban, valamint a heti- és napilapokban megjelent szakcikkek és a nem hagyományos könyvtári dokumentumok adatainak rögzítése. Ebből alakult ki az egységes szlovén könyvtári adatbázis, innen kérik le a helyi könyvtárak munkatársai a könyvészeti adatokat, amelyeket állomány-nyilvántartásra, kölcsönzésre, tájékoztatásra, bibliográfia-készítésre és más célokra tudnak felhasználni.

Előzmények – a könyvtári hálózat rövid története

1983 – számítógépes központ alakul a Maribori Egyetem keretében;
1984 – elkészül az első számítógépes bibliográfiai címleírás;
1986 – az UNIMARC formátum használata;
1986 – üzembe helyezik a VAX 8800-as számítógépet;
1987 – elfogadják az IZUM tervjavaslatát az információs hálózatról;
1990 – kiépül az egységes könyvtári hálózat Jugoszláviában;
1991 – a szlovén adatbázis önállósodása;
1996 – kapcsolat az OCLC nemzetközi adatbázissal;
1998 – az egységes szlovén hálózat kibővítése: 100–150 Mb/s (iskolák, városi könyvtárak, intézmények) ;
2000 – konzorciós szerződést kötött az IZUM a Web of Science használatára;
2001 – lehetőség nyílt arra, hogy a szlovén könyvtárak OCLC WorldCat adatbázisból közvetlenül átvegyenek könyvészeti címleírásokat a COBISS-ba;
2001 – több mint 250 könyvtár és intézmény mint on-line felhasználó;
2002 – bemutatják az IZUM COBISS Net projektjét.

Az intézmények és az adatbázisok nevei

IZUM – Információtudományok Kutatóközpontja, Maribor (Institut informacijski znanosti Maribor)

ARNES – Szlovén akadémiai internethálózat (Akademska in raziskovalna mreža Slovenije) (Academic and research network os Slovenie) http://www.arnes.si

COBIB – központi bibliográfiai és katalógus adatbázis (vzajemna bibliografsko kataložna baza podatkov) (The COBIB.SI union bibliographic/catalogue database)

COBISS – kooperativ on-line bibliográfia rendszer és szerviz (Cooperative Online Bibliographic System & Services) http://cobiss.izum.si

COBISS OPAC – Online Public Acces Catalog – on-line nyilvános elérésű katalógus

Az IZUM Kutatóközpont káderállománya

Az IZUM intézetben nyolcvan főt foglalkoztatnak, közülük három doktori, tizennégy magiszteri titulussal rendelkezik a számítástechnika területéről, amellett negyvenöt szakember egyetemi végzettségű, közülük tizenhatnak könyvtárosi szakvizsgája van.
Az intézmény független a vele együttműködő és kapcsolatban álló könyvtáraktól. Tevékenységét a Műszaki Tudományok, a Művelődési, valamint az Oktatási- és Sportminisztérium finanszírozza. A rendszerhez eddig ötvenhét főiskolai, egyetemi kari könyvtár, száztizenkét intézményi szakkönyvtár, hatvanöt közművelődési könyvtár és harminc iskolai könyvtár csatlakozott. Kísérletképp ebben az évben két magángyűjtemény két-háromezer kötetes könyvtárát is rákapcsolták a hálózatra.

Központi és körzeti hálózati szerverek

A könyvtári hálózat zavartalan működését 1988 óta az AXP (a Compaq cég Alpha processzoraival) és VAX gépek képezik, amelyek az OpenVMS operációs rendszert használják. Az internetkapcsolatot az ARNES, a szlovén akadémiai hálózat közvetítésével oldották meg.
A helyi hálózat a Fast Ethernet (100 Mb/s) keretében működik, és ezen keresztül van rákapcsolódva az ARNES (155 Mb/s) országos akadémiai és kutatói internetes hálózatra.
Az IZUM szervizszolgáltatásai és a COBISS könyvtári adatbázis több mint harminc analóg és ISDN telefonvonalon érhető el. Külföld felé Szlovénia több – 310 Mb/s-os – adatátviteli vonalon kapcsolódik a nemzetközi internethálózathoz.
Az országon belül (a Ljubjana és Maribor közötti, mintegy 150 km-es távon) egy 10 és egy 155 Mb/s adatátviteli sebességű internetes bérelt vonala van. Ezzel egyidőben Mariborból és Ljubljanából csillagszerű elágazással építették ki a 2 és az 1 Mb/s sebességgel működő internethálózatot, amelyre az ARNES modemein keresztül lehet rákapcsolódni ISDN vagy analóg vonalakon keresztül.

További tervek – COBISS Net-en

2003-ban írták alá a COBISS.Net programot, amelynek alapján megegyezés született arról, hogy a szlovéniai, bosznia-hercegovinai, macedóniai, szerbia-montenegrói könyvtári információs rendszerekben megalkotott bibliográfiai címleírásokat egymás között kicseréljék és kölcsönösen használják. A COBISS.Net a következő volt délszláv tagköztársaságokban indult be 2003-ban:

Bosznia és Hercegovina *http://www.cobiss.ba/*
Macedónia *http://www.nubsk.edu.mk/cobiss/*
Szerbia *http://vbs.nbs.bg.ac.yu/cobiss/*
Montenegro *http://cnbct.cnb.cg.ac.yu/cobiss/*

A további tervekben szerepel a központi délszláv COBISS adatbázis létrehozása. Mindehhez jelentős EU-támogatásra van szükség; a következő lépés lenne a kapcsolatfelvétel az OCLC-vel (USA) és a többi nagy európai könyvtári adatbázissal.
A horvát könyvtárak nem kapcsolódtak be ebbe a nemzetközi projektbe. A horvát könyvtári adatbázis külön – CROLIST néven – működik a Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár szakmai felügyelete alatt.

A gépi katalogizáció feltételei

A COBISS könyvtári on-line adatbázis-kezelő program egyik legfontosabb szegmentje a katalogizáló modul, ezen alapszik és innen ágazik szét az egész kooperatív on-line bibliográfiai rendszer. A katalogizáló rendszer az adatok összegezésén, valamint a meglévő adatok szolgáltatásán alapszik. Minden könyvészeti rekord egy egységet képez, amely elég, ha egyszer kerül be az adatbázisba helyi szinten, ezzel egyidőben eljut a központi adatbázisba is, amelynek a neve COBIB. Azt követően lehetővé válik a rendszer többi tagjának is, hogy azt lemásolja, a helyi könyvtár szintjén módosítsa, és újabb helyi adatokkal bővítse.
Valójában maga a feldolgozó, katalogizáló könyvtáros elsősorban a saját, helyi könyvtári adatbázisát építi. Első lépésben a könyvtáros telneten kapcso-

latba lép az adatbázissal, ellenőrzi, hogy a feldolgozandó könyvtári dokumentum megtalálható-e a központi adatbázisban. Ha igen, akkor csak lemásolja a helyi bázisba, ellátja raktári jelzettel és leltári adatokkal. Ha még nem található meg a keresett dokumentum, akkor feldolgozza. Az új bibliográfiai rekord a mentés során eljut a helyi, majd pár másodperccel később a központi adatbázisba is.
A katalogizáló programhoz integrálódott még a többi könyvtári tevékenység modulja: a kölcsönzés, a könyvtárközi kölcsönzés, az OPAC-katalógus a hálózat internetoldalán, a könyvtári nyomtatványok kiírása stb. A könyvtári rendszer aktív, teljes jogú és passzív felhasználókra oszlik. Aktív módon azok használják, akik új rekordokat visznek fel az adatbázisba. A passzív felhasználók közé pedig azok az intézmények tartoznak, amelyek csak bibliográfiai rekordokat másolnak le, és információkeresés szempontjából használják ezt a szolgáltatást.

Néhány statisztikai adat

A COBISS központi adatbázisában 2003 végén mintegy 2 millió 400 ezer bibliográfiai leírás szerepelt, míg a helyi adatbázisokban összesen 5 millió 700 ezer. A központi és a helyi adatbázisokban az előző évben 15 millió 889 ezer lekérdezést regisztráltak. A 270 tagkönyvtár közül 158-ban folyik vonalkódos számítógépes kölcsönzés is, ennek keretében 13 millió 405 ezer kötetet kölcsönöztek ki, 5 millió 800 ezer kötet kölcsönzési határidejét meghosszabbították, és 230 ezer előjegyzést végeztek el.
Itt jegyeznénk meg azt is, hogy az IZUM keretében egész évben – kivéve a két nyári hónapot – számos különféle számítógépes tanfolyam folyik a gyakorló könyvtárosok részére, amelyeken 2003-ban 2180 könyvtáros vett részt.

A COBISS rendszer előnyei és hátrányai

Az egységes könyvtári katalogizáló program célja az, hogy javítsa a szolgáltatás színvonalát, minőségét, kielégítse azon igényeket is, amelyeket kézi

módszerrel nem lehet, illetve nem lehetett megvalósítani. Ezzel a céllal jöttek létre a hozzá hasonló könyvtári programok is. A jelenlegi helyzetben azonban a COBISS teljes egészében nem nevezhető digitális könyvtárnak, hisz valójában csak mint elektronikus katalógus működik.
A rendszer a hálózaton keresztül állandó on-line kapcsolatban van a központi adatbázissal és a többi tagkönyvtárral. Friss tájékoztatással szolgál az intézményeken belül és kívül, amellett otthoni internetvonalon keresztül is elérhető. Hátránynak mondható az, hogy a feldolgozói modul még nem működik grafikus formában. A meglévő adatátviteli hálózat már nem képes ilyen nagy adathalmazzal megbirkózni. Nincs lehetőség arra, hogy az olvasók grafikus formában megtekintsék a könyvek és egyéb nem hagyományos könyvtári dokumentumok címlapját, vagy elolvassák azok rövid tartalmi összefoglalóját, illetve tartalomjegyzékét.

Digitális könyvtárak Szlovéniában

A teljes szövegű digitális gyűjtemények kialakulása a nyugat-európai országokat követően az 1988–1990 közötti időszakban indult hódító útjára Szlovéniában is. Már ekkor mind nagyobb szükség mutatkozott arra, hogy a kormányzati szervek, minisztériumok, központi intézmények, kiadóházak, vállalatok és magánszemélyek különféle adatbázisokat, teljes szövegű digitális gyűjteményeket hozzanak létre.
Szlovéniában az 1988 és 1991 közötti időszakban igen nagy beruházások történtek a könyvtárak számítástechnikai fejlesztése terén, de azt követően, 1992 és 2004 között, stagnálás, visszaesés volt tapasztalható a digitalizáció terén. A témakörben több előtanulmány, felmérés, tervezet készült, de a jelenlegi szerzői és kiadói jogok, valamint a kellő anyagi háttér hiánya miatt nem történt előrelépés. Ez idő alatt a kiadóházak, a vállalatok, az oktatási intézmények és a magáncégek megelőzték az erre hivatott intézményeket, köztük a ljubljanai Nemzeti és Egyetemi Könyvtárat és a maribori IZUM közintézményt. Függetlenül attól, hogy hamarabb léptek, mint az illetékes könyvtárak és könyvtári szolgáltatást végző intézmények, nem tudtak nagyot és jelentőset alkotni. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a digitális

könyvtárak és könyvgyűjtemények valódi „beindulása" Szlovéniában még 2004 közepén is várat magára.

Szlovén helyzetkép a digitális könyvtárakról 2000–2004

A Szlovén Könyvtáros Egyesület 2001 októberében a Muraszombat közelében lévő Radencin szervezett egy igen nagy visszhangot kiváltó, tartalmas konferenciát a digitális könyvtárak szükségességéről és működéséről. Franci Pivec, a maribori IZUM igazgatóhelyettese a digitális könyvtárak helyzetéről és jövőjéről igen derűlátóan és pozitívan vélekedett: „A digitális könyvtárak tervezése alkalmából igen gyakran megfeledkeznek arról, hogy nemcsak a műszaki hátteret kell megteremteni, hanem igen fontos szerep jut felhasználóknak, a szociális háttérnek is. A digitális könyvtár beindításában a könyvtárosok mellett aktív szerephez jutnak a számítástechnikai szakemberek, a kiadók, s a politikusok is."
Mi is a helyzet valójában a számítógépek, az internethasználat és a digitális kultúra fejlesztése és további fejlődése terén? Erre a kérdésre Silva Novljan, az országos módszertani központ szaktanácsosa próbált választ keresni, de a kapott adatok eléggé változóak, sőt részben lesújtóak. A 2001-ben elvégzett felmérés szerint a 60 szlovén közkönyvtár korántsem tudja vagy akarja kihasználni mindazon internetadta lehetőségeket, amelyek rendelkezésére állnak. A helyzet 2004 közepéig sem változott sokat. Nagyobb volumenű, könyvtári szempontból igen hasznosnak ítélhető meg a ljubljanai Nemzeti és Egyetemi Könyvtár kezdeményezése, amelynek során 2001-ben digitalizálták a könyvtár tulajdonában lévő középkori kéziratokat és mintegy 10 000 portrét a neves szlovén személyiségekről. Anyagiak hiányában ez a munka a következő évben már abbamaradt.

Mit tesz az Információs Társadalom Minisztériuma?

Hosszú várakozás után, 2003. november 27-én jelent meg az Információs Társadalom Minisztériuma honlapján (Ministrstvo za informacijsko družbo,

http://mid.gov.si) az a hír, hogy az illetékes tárca a Művelődési Minisztériummal közös projektet indított a 2003–2006-os időszakra vonatkozóan a szlovén közkönyvtárak információs technológiával történő modernizálása céljából. Legfőbb cél az e-könyvtárak (elektronikus könyvtári pontok) kiépítése volt. A két minisztérium által meghirdetett pályázatra 15 könyvtár jelentkezett, 11 kapott támogatást. Az Információs Társadalom Minisztériuma erre a célra 29 millió szlovén tolárt (122 ezer eurót) hagyott jóvá.

SICRIS – szlovén kutatási tevékenység információs adatbázisa (http://sicris.izum.si)

A maribori IZUM keretében nyitották meg a regisztrált kutatók adatbázisát, amelyet az Oktatási, Tudományügyi és a Sportminisztérium pénzel. A SICRIS 1998 óta működik, a mostani, 2.0 verzió 2000. november 15-e óta használható az interneten szlovén és angol nyelven. Fő cél az, hogy lépést tartsunk a külföldön folyó hasonló tevékenységgel, s lehetőség nyíljon a gyors információcserére.

A jelen esetben a SICRIS (2004. július 10.) adatbázisában

512 kutató intézmény,
950 kutató csoport,
9966 nyilvántartott és bejegyezett kutató,
2981 kutatási projektum és
597 kutatási program adata található meg.

A SICRIS adatbázisa évekkel ezelőtt az egységes szlovén könyvtári adatbázisból, a COBISS-ból épült fel. A kutatóintézetek adatainál tájékozódhatunk az intézmény pontos nevéről, adatairól, a kapcsolattartó személyek elektronikus postacíméről, a weboldal címéről, a folyamatban lévő kutatási programokról, a kutatók névsoráról, a foglalkoztatottak számáról, az intézmény felszereltségéről és egyebekről.

A kutatók esetében pontos leírást találunk iskolai végzettségükről, kutatási területükről, munkahelyükről; itt a telefon- és telefax-szám mellett az elektronikus postacímük vagy weboldaluk is szerepel. Szakmai gyakorlatuk, ku-

tatói csoportjuk, nyelvtudásuk, kutatási területüknek a kulcsszavai mellett még egy rövid tájékoztató bibliográfiát is találunk munkásságukról.
A regisztrált kutatók on-line bibliográfiai adatbázisa szervesen kapcsolódik a SICRIS adatbázishoz. Keresési lehetőség van névre szólóan vagy a kutató regisztrációs száma alapján, rövid tartalmi összefoglalóval szlovén vagy angol nyelven, illetve összefoglalók nélkül.

Az Európai Unió adatbázisa Szlovéniában
(http://www.evropska-unija.si)

Szlovénia Európai Unióhoz való csatlakozási előkészületeiről, az ezzel kapcsolatos eseményekről legátfogóbb tájékoztatást ezen a honlapon találhatunk, amely 2000 elején kezdett el működni számos archív és friss dokumentummal, valamint továbblépési lehetőséggel itthon és külföldön. Megtalálhatók itt a jelenlegi és a leendő tagországok legfontosabb adatai, a jelentős eseményekről szóló tájékoztatás, internetes kapcsolatok és sajtójelentések.

Egyes szlovén könyvtárak adatbázisai

A Központi Közgazdasági Könyvtár – EU Dokumentációs központ (http://rcul.uni-lj.si/~efcek/index.html)
A ljubljanai Központi Közgazdasági Könyvtár 1964 óta az ország dokumentációs központjaként működik. 1979-ben az akkori lehetőségekhez és a technológiai fejlődéshez mérten már abban az évben számítógépre vitték a bibliográfiai adatokat. Később ebből fejlődött ki az EKOSIC–CEKLJ adatbázis, amelyet ma is tovább bővítenek és fejlesztenek. 1990 óta az Európai Unió Európai Dokumentációs Központjaként működik, egyben tagja a COBISS egységes könyvtári adatbázisnak. A hagyományos szakkönyvtári szolgáltatások és tevékenységek mellett külön adatbázis keretében kutathatunk a különféle szaktanulmányok között az 1979–1999-es időszakra vonatkozólag. Külön elérhetőséget biztosítottak a hazai és a külföldi szakfolyóiratok kivonatos és teljes szövegű változatainak. On-line módon kereshetők a könyvtár-

ban letétbe helyezett diplomadolgozatok, magiszteri és doktori értekezések. Elérhető és böngészhető a hazai és a külföldi kutatók adatbázisa, megtalálható a teljes szlovén jogtár, valamint a deszkriptorok szótára.

Központi Orvostudományi Könyvtár, Ljubljana (Centralna medicinska knjižnica, Ljubljana) (http://www.mf.uni-lj.si/cmk/www-viri/baze.html)
A Központi Orvostudományi Könyvtár tagja a COBISS egységes szlovén könyvtári adatbázisnak, de saját honlapján az orvostudomány mintegy 60 szakterületéről betűrendbe gyűjti mindazon hazai és külföldi adatbázisokat, amelyek újabbnál újabb információkkal szolgálnak az adott témakörben. A témakörök egy része: AIDS, Allergia és immunológia, anatómia, aneszteziológia, orvostudományi bibliográfiai bázisok, biofizika, biotechnológia, dermatológia, családi medicina, endokrinológia, orvosi etika, gyógyszerészet, fizikális medicina, gasztroenterológia, genetika, ginekológia, belgyógyászat és így tovább.

Központi Műszaki Könyvtár, Ljubljana (CTK-Centralna tehnična knjižnica, Ljubljana) (http://www.ctk.uni-lj.si)
A ljubljanai CTK – magyarul a Központi Műszaki Könyvtár – szintén aktív tagja az egységes szlovén könyvtári adatbázisnak, könyvtárosai évente több ezer új címszóval gazdagítják a COBISS adatbázist. A könyvtárban működő városi intranet hálózaton és a honlapon keresztül egész sor hazai és külföldi adatbázist használhatnak a kutatók és az olvasók. Tájékozódhatnak a különféle hazai és külföldi szabványok és előírások gyűjteményében, itt találhatók az általános referensz gyűjtemények, az általános és a műszaki tartalommal megtöltött angol és német nyelvű adatbázisok a fizika, a matematika, a gépészet, a vegyészet, a csillagászat, a mezőgazdaság és más tudományágak területéről. Az utóbbiak javarészt csak a ljubljanai egyetem városi intranet hálózatán, előzetes IP-szám regisztrációval és jelszóval érhetők el a tanárok és a kutatók számára.

Maribori Városi Könyvtár (Mariborska knjižnica) (http://sikmb.mb.sik.si/povez3.htm)
A maribori Városi Könyvtár honlapja igen gazdag tájékozódási lehetőséget nyújt azon böngészők számára, akik a honlapon keresztül szeretnének hasz-

nos információkhoz jutni. A Yahoo!, AltaVista, SloVista, Eon, Najdi.si keresők mellett itt találjuk a digitalizált, on-line elérhető enciklopédiák és az idegen nyelvű szótárak gyűjteményét, a szlovén heti- és napilapok elektronikus változatát. Az információs szolgáltatások és adatbázisok közül a legjelentősebb a Szlovén Hivatalos Lapban megjelenő törvények, rendelkezések teljes szövegét prezentáló IUS-Info adatbázis. A maribori könyvtár honlapjáról érhetjük el a Proteus adatbázist is, amely 30 európai országot felölelve oktatási és továbbképzési tájékoztatókat közöl. Külön linkgyűjteményük van a gyermekeknek, a középiskolásoknak és az egyetemi hallgatóknak, valamint a nyugdíjasoknak.

Digitalizálás a muraszombati könyvtárban (http://sikms.ms.sik.si)

A muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár magyar nyelvű weboldalán 2003 májusa óta használható a *Szlovéniai Magyar Irodalmi Lexikon* és a *Muravidéki Életrajzi Lexikon.* Az előző mintegy 40, az utóbbi pedig mintegy 100 személy részletes életrajzi adatait, a róluk szóló bibliográfiát tartalmazza. Együttműködve az OSZK-ban székelő Magyar Elektronikus Könyvtárral eddig mintegy 20 muravidéki szerző teljes szövegű művel került fel a világhálóra. Egyes kötetek anyagát jómagam digitalizáltam, javítottam és tettem közzé Drótos László és Moldován István közreműködésével. A többi teljes szövegű e-könyv anyagát maguk a szerzők vagy a kiadók juttatták el a muraszombati könyvtárnak.

Kiadóházak adatbázisai és digitalizált könyvei

Mladinska knjiga, Ljubljana (http://www.emka.si)
A ljubljanai székhelyű Mladinska knjiga a legjelentősebb szlovén kiadók közé sorolható. Az elmúlt években mindinkább monopolhelyzetbe került a könyvpiacon. Több mint tíz éve könyvklubot üzemeltet, 2000 óta a könyvklub katalógusa megtalálható az interneten negyedévenkénti frissítéssel és

különféle akciós könyvvásárlási lehetőséggel és a klubtagsághoz fűződő kedvezményekkel. A Mladinska knjiga könyves adatbázisa, sajnos, nem tartalmazza az egész szlovén könyvtermést, a kiadó csak saját kiadványait ismerteti, és digitalizált, teljes szövegű könyv sem található ebben az adatbázisban.

DZS – Szlovén Állami Könyvkiadó, Ljubljana (Državna založba Slovenije, Ljubljana) http://zyphir.dzs.si/sk-dzs/UVOD.HTM
A ljubljanai Državna založba Slovenije szintén a szlovén könyvkiadás élvonalába tartozik. Internetes oldalán csak a kiadó által megjelentetett könyvek között böngészhetünk. Kísérletképp négy könyvet teljes szövegű változatban le is tölthetünk innen.

A Večer című napilap elektronikus könyvtára (http://www.vecer.com)
A maribori Večer című napilapnak 2000 óta létezik on-line kiadása. A napi és az archív anyag mellett a honlapon számos hasznos közérdekű információ található, amelyek az újság nyomtatott formátumában nem jelennek meg. Az e-könyvek olvasásához szükséges MS Reader nevű program innen közvetlenül le is tölthető. A szépirodalmi könyvespolcon nézelődve itt találjuk Esmeralda történetét, majd J. R. R. Tolkien A gyűrűk ura című művét három folytatásban. Itt említhetjük meg azt is, hogy 2004 júniusában elkészítették a Večer című napilap archív anyagának digitális változatát is, amely szintén elérhető az interneten, de fizetős formában.

Szlovén Szentírás Társulat (Svetopisemska družba Slovenije) (http://www.biblija.net/biblija.cgi)
A Szlovén Szentírás Társulat szlovén, angol, francia, holland és spanyol nyelvű internetes oldalt működtet, ebben a Biblia – az Ó- és az Új-Szövetség – szövege teljes egészében megtalálható. Lehetőség van szavak, szókapcsolatok, frazémák és mondatok visszakeresésére, amellett megtekinthetők a bibliai magyarázatok, egyes részletek lekérdezhetők. A Társulat elkészítette a Biblia szlovén nyelvű CD-ROM-os változatát is. Az internetes oldal számlálója szerint 2001 és 2004 júniusa között mintegy 4 176 000 alkalommal töltötték le különféle bibliai részleteket, de a látogatók száma bizonyára sokkal több volt ennél.

A Locutio on-line folyóirat
(http://www.kud-mld.si/locutio)
Marjan Pungartnik *Vdor elektronskega dokumenta v literaturo* (Az elektronikus dokumentumok előretörése) című tanulmányában arról ír, hogy némely fiatal szlovén költő már a hatvanas években megpróbált szakítani a hagyományos megjelentetési formával. Írógépeiken egyfajta képverseket írtak, majd alkotásaikat az akkori kezdetleges xerox-gépeken kis példányban fénymásolták, és ily módon terjesztették. Mondhatnánk, ez volt a mai elektronikus könyvkiadás első lépése, pedig akkor még nem is beszélhettünk digitalizálásról, mivel a személyi számítógépek megjelenésére is várni kellett majd' két évtizedet.
Ma már számos író és költő a saját honlapját irodalmi kávéházként üzemelteti, megjelentetve rajta legújabb alkotásait kortársainak műveivel együtt. Ily módon formabontásra, egyfajta műfajváltásra került sor. A Szlovén Írók Egyesületének 306 tagja közül a 2002-ben tartott ankét szerint 106-nak volt elektronikus postája, alig egyharmaduknak, de közülük is csak húsz tartott fenn saját honlapot.

Szlovén szépirodalmi művek az interneten
(http://www.ijs.si/lit/leposl.html)

A számítástechnikában jártas szlovén fiatalok egy csoportja 1995 júniusában kezdte el gyűjteni a szlovén szépirodalmi műveket, és Miran Hladnik szerkesztésében került fel az internetre a digitalizált változat *Szlovén szépirodalmi művek* címen.
Az adatbázisban mintegy száz mű – 22 versgyűjtemény, 74 prózai, egy drámai és három fordításkötet található. A digitalizált művek javarészét Miran Hladnik kapta, illetve vette át a ma már nem működő Mihelač nevű kiadótól, amely a *Szlovén klasszikusok* című könyvsorozat keretében jelentette meg őket.
A köteteket a szlavisztikai tanszék hallgatói és maguk a szerzők adtak át. Az adatbázisban szereplő teljes szövegű könyvek anyagát 1997-ben kísérletképpen megjelentették CD-ROM-on is.

Beseda – virtuális szlovén könyvtár Svédországban
http://www.omnibus.se/beseda

A Beseda (Szó) elnevezésű szlovén nyelvű teljes szövegű könyvadatbázist érdekes módon nem Szlovéniában, hanem a távoli Svédországban Franko Luin üzemelteti. A szerkesztő ezt a virtuális szlovén könyvtárát, illetve könyvesboltját azok figyelmébe ajánlja, akik távol vannak az óhazától és a hazai könyvesboltoktól. Az adatbázisban szereplő 302 kötet több mint 40 ezer oldala jobbára magánkönyvtára és gyűjteménye digitalizált változatán alapul. Pontosabban fogalmazva azon művek kerültek az internetre, amelyeket ismerősei és barátai által be tudott szerezni Stockholmban és környékén. A szerkesztő kéri, hogy a már megjelent kötetek teljes szövegű változatát juttassák el hozzá az interneten való megjelentetés céljából.

Összefoglaló

A teljes szövegű szlovén digitális könyvtárak és adatbázisok létrejötte még várat magára, pedig igen nagy szükség lenne a nemzeti irodalom gyöngyszemeinek és több tízezer tudományos műnek a digitalizálására. A problémák igen szerteágazóak: az illetékes minisztérium(ok) nem biztosít(anak) kellő anyagi támogatást, hiányzik a megfelelő infrastruktúra, nincs elég számítógép, bizonyos oktatási intézményekben évekkel el vannak maradva az internethálózat kiépítésével. Az adatátviteli gerinchálózatok kapacitását is bővíteni kellene. Módosításra szorulnak a szerzői jogi törvények. A ljubljanai Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia Könyvtára, a nagyobb vezető könyvtárak, valamint az egyetemi karokon működő szakkönyvtárak már több mint egy évtizede nem tudnak megegyezni abban, hogy városi vagy regionális szinten alakítsanak ki egy intranethálózatot, és összefogással kezdjék meg a szlovén irodalom, tudományos kutatások terén megjelent tanulmányok digitalizálását. Mindehhez járul az is, hogy a 2001-ben megjelent könyvtári törvényből kihagyták a könyvtári információs rendszer fogalomkörét és az ide tartozó feladatkört a nemzeti kultúra digitalizációja tárgyköréből.

Csáky S. Piroska

A kultúra őrzői. Hungarika gyűjtemények a Délvidéken

Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz nem csökkenti a határon túli könyvtárak vállalt feladatát, hogy továbbra is a kultúra, a magyar kultúra őrzői legyenek. Az egyetemes magyarság számára is fontos a tudat, hogy a határon túli területeken, ahol magyarok élnek, a többség számára fontos a kultúrateremtés, a hagyományőrzés. Az oktatási rendszer, az amatőr művelődési egyesületek mellett részt vállaltak a feladat megvalósításában eddig is, és részt vállalnak továbbra is a könyvtárak.

A Vajdaságban, vagy ahogyan sokan nevezik, a Délvidéken nem beszélhetünk kimondottan csak magyar könyvtárakról, hanem magyar állománnyal rendelkező könyvtárakat tartunk számon. Ha a könyvtárak tipológiáját nézzük, megállapíthatjuk, hogy minden könyvtártípusban található magyar állománnyal is rendelkező intézmény. A típusok feladatai között bizonyos átfedések vannak, mint például a népkönyvtárak és iskolai könyvtárak feladata vagy a szakkönyvtárak (speciális könyvtárak) és a felsőoktatási intézmények megfelelő kari (mezőgazdasági, orvostudományi stb.) könyvtárainak teendői között. Valamennyi könyvtártípusra jellemző kezd lenni a dokumentumcentrikusság helyett az információt nyújtó, a tájékoztatási funkciót előtérbe helyező törekvés. Az utóbbi években a délvidéki könyvtárakban is megindult a gépesített könyvtári rendszer kiépítése.

Általános gond a gyarapításban a magyar nyelvű dokumentumellátás megoldatlan helyzete. Ezt a problémát évek óta jelezzük, de megoldását csak országos szinten lehet megtalálni. A két ország közötti kulturális egyezmény része kell, hogy legyen.

Ezúttal a vajdasági magyar állománnyal rendelkező könyvtárak közül egy egyedülálló gyűjteményt szeretnék bemutatni, ez a gyűjtemény az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének könyvtára. Azért egyedülálló,

mert a feladatának megfelelően az állomány szinte kizárólag magyar nyelvű dokumentumokat tartalmaz (mintegy 99 százalékban).

Alapítási éve négy évvel előbbre telhető, mint magának a tanszéknek a megalapítása. A belgrádi egyetem részeként alakult meg Újvidéken a Bölcsészettudományi Kar 1954-ben azzal a feladattal, hogy a Vajdaságban élő nemzetiségek nyelvén is nyisson tanszékeket, amint erre adottak lesznek a feltételek. Néhány évvel később, 1957-ben az újonnan alakult karra magyar könyvek érkeztek Budapestről: az OSZK-ból és az Akadémia könyvtárából. Ezeket a könyveket a kezdettől fogva külön leltárkönyvben vették nyilvántartásba. Ezzel magyarázható, hogy amikor a tanszék megnyitotta kapuit az első nemzedék előtt 1959 októberében, már több mint 4000 dokumentum volt a könyvtárában.

Típusát nézve egyetemi könyvtár, helyi szóhasználattal szemináriumi könyvtár, az egyetemi könyvtárak funkcióival (tájékoztatás, oktatás, nevelés, kutatás). Könyvtárosa egyetemi végzettségű (magyar nyelv és irodalom szakos), könyvtáros szakvizsgával. A mostani könyvtáros emellett könyvtár szakot is végzett. Furcsa jellemzője a könyvtárnak, hogy egyszemélyes. Egyetlen könyvtárosa végzi a gyarapítást, az állományba vételt, a feltárást, a tájékoztatást, a kölcsönzést. Csak a raktári térben dolgozik két kisegítő könyvtáros, akik a kar tizenöt szemináriumi könyvtárának állományát mozgatják. Nem könnyű munka, hiszen rendkívül nagy a kölcsönzött könyvek száma. Tanszékünk nem tartozik a nagy hallgatói létszámú tanszékek közé, mégis a legnagyobb forgalmat bonyolítja le, ami a kölcsönzést illeti. Évente 30 hallgató íratkozik be, mellettük olvasókként tartjuk nyilván a tanárokat, kutatókat és más érdeklődőket. Összesen mintegy 400 használót számolhatunk.

Érdemes néhány szót szólni a könyvtár épületéről is. Az alapítás idején nem megfelelő helyen, átalakított épületben helyezték el a dokumentumokat. Bank, szálloda, majd ismét bank volt az épület, kevés helyiség, folyosók labirintusa. Magas, üvegezett szekrényekben tárolták a könyveket a folyosókon, a tanárok szobájában, a tantermekben. Több mint húsz évig volt ebben az épületben. A '80-as években új épületet kapott a Bölcsészettudományi Kar és a könyvtára is. Ezt már kimondottan erre a célra építették, a könyvtárosok is megfogalmazták igényeiket. Sajnos, a belsőépítészek nem sokat valósítottak meg az általuk megálmodott modern, funkcionális könyvtári elhelyezésből.

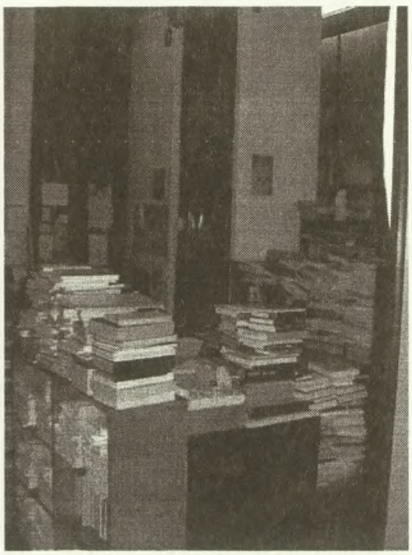

A kölcsönzőtér (háttérben a lift)

Az állomány egésze a negyedik emeleti tetőtérben kapott helyet, de szerencsére biztosították a vízszintes és függőleges anyagmozgatást (futószalag, lift a raktárból a harmadik emeleti kölcsönzőtérbe).

Az állomány összetétele hagyományos és nem hagyományos dokumentumokból (hangzó anyag, videó, CD stb.) áll.
Gyűjtőköre azért tekinthető egyedülállónak, mert a magyar nyelv és irodalom oktatásához szükséges szak- és szépirodalom mellett egyéb hungarikumokat is gyűjt a magyar történelem, művelődéstörténet, néprajz, pedagógia és pszichológia szakterületéről. Elsősorban magyar nyelven megjelent művekről van szó, és csak a határterületekről, a fordításirodalom tanulmányozásához szükséges műveket találjuk más nyelven (angol, német, francia és a magyar írók művei fordításban, szerb nyelven is.)
Az állomány 2004 júniusában meghaladta a 47 000 kötetet, cím szerint 460 időszaki kiadványt (hiányos és teljes évfolyamokat, az utóbbiak közt az indulástól meglevőket [Magyar Nyelvőr, Nyugat, Kalangya, Híd]), több mint 100 irodalmi jellegű videoszalagot, CD-t tartalmaz. A hangzó anyag (irodalmi hanglemezek, szalagok) ma már inkább muzeális értéket képeznek.

Az állomány elhelyezése kettős. Az olvasóteremben kaptak helyet a kézikönyvek és a leggyakrabban keresett alapművek irodalomból, nyelvészetből, magyar történelemből, művelődéstörténetből, valamint az új könyvek addig, amíg a feldolgozási folyamat tart, és csak utána kerülnek a raktári térbe, ahol numerus currens (folyamatos sorszámozás) alapján kapják meg állandó helyüket. A raktári jelzet betű és szám kombinációja. A **H** megkülönböztető betű jelöli a hungarikum elnevezést (**I** – történelem, **N** – német, **S** – szlavisztika stb.).

A gyarapítás nagy gondot okozott az elmúlt tíz évben. A gyarapítási módok közül (ajándék, vétel, csere, köteles példány) csupán a vételt lehetne irányítani, ha meg lenne oldva a könyvbehozatal Magyarországról. Alapítványi pénzekből valamelyest sikerül tervszerűen hozzájutni alapvetően fontos művekhez, de ezt a gyarapítási módot mégis inkább esetinek nevezném, hiszen attól függ, hozzájutunk-e valamennyi pénzeszközhöz, mekkora ez az összeg, és mikor kapjuk. Ha tehetjük, akkor leginkább a könyvhétre megjelent művek közül válogatunk, és a szállítást is magunknak kell megoldani.

Az alapítás utáni években a nemzetközi csere révén jutottunk a legtöbb könyvhöz, elsősorban az OSZK és az Akadémia könyvtára jóvoltából. Az utóbbi években a nemzetközi könyvcsere is megcsappant az e célra szánt anyagiak csökkentése miatt. A tanszék könyvtára számára ez nagy „érvágásnak" számít, hiszen a legbiztosabb forrásunk apadt el...

A hatvanas években sok vajdasági helységben találtunk felszámolt magyar tannyelvű iskolákat, amelyeknek gazdag könyvtára volt még a Monarchia idején. Egy valamikori bánsági gimnáziumi könyvtárból kerültek a tanszék könyvtárába a legrégebbi, legértékesebb könyvek: Pázmány Péter *Igazságra vezérlő kalauzának* 1637-es, harmadik kiadása, Bod Péter *Magyar Athenas*a és még több régi magyar könyv. Mivel élő oktatási tanintézmény az Újvidéki Magyar Tanszék, ahol magyartanárok képzése folyik, nem a régi könyvek gyűjtése a fő célunk, inkább az oktatásban és kutatásban használható alapművek, mégis fontos része az állománynak ez a részleg.

Említésre méltó része a tanszéki könyvtárnak az írói hagyatékok különgyűjteménye. Némelyik legátum teljes, némelyik csak részben került a tanszékre. Teljes hagyatékok: Gál László vajdasági író könyvtára, Sinkó Ervinnek és Penavin Olgának, a tanszék egykori tanárainak könyvtára. Részben került a

tanszékre Löbl Árpád, B. Szabó György, Djordje Maletin, Szirmai Károly és mások gyűjteménye.
A könyvtár szolgáltatásai megfelelnek az egyetemi oktatást szolgáló követelményeknek oly módon, hogy a dokumentumcentrikusságot felváltja a tájékoztatást nyújtó intézménytípus. Megmaradt a helybenhasználat szolgáltatása (a szemináriumi és a központi olvasóteremben), a kölcsönzés, a könyvtárközi kölcsönzés, a másolási lehetőségek és az ingyenes internethasználat az egyetemi hallgatók számára is. Ez utóbbi csak az elmúlt években valósulhatott meg a gazdasági és politikai helyzet miatt.
Az állomány feltárása nagyrészt még a cédulakatalógusok segítségével történik. Szerzői betűrendes katalógusa gazdag, fogalmakra és személyekre történő utalórendszerével igyekszik pótolni a hiányzó szak- és tárgyszókatalógust. A számítógépes feldolgozás is folyamatban van, de nagyon lassan halad. Ennek egyik oka, hogy nincs, aki csak ezt csinálja (hiszen egyszemélyes a könyvtár), a másik probléma a megfelelő program hiánya. Pillanatnyilag a BISIS alapján történik az adatbevitel. A hazai és a külföldi adatbázisokban on-line kutathatnak az olvasók.
A különgyűjtemények katalógusát külön vezetik, miként a folyóiratokét is.

Arra a kérdésre, hogy mit olvasnak a hallgatók, nehéz pontos választ adni, hiszen az elmúlt években nem végeztünk kellő mélységben olvasásszociológiai vizsgálatokat. A rendelkezésünkre álló kimutatások alapján azonban megállapíthatjuk, hogy a tanterv alapján kötelező és ajánlott irodalom (magyar és világirodalomból) mellett a klasszikusokat és a mai magyar irodalom legújabb műveit olvassák. Az irodalmi folyóiratok is népszerűek, habár a folyóiratokat általában helyben lehet olvasni.
Az egyetemi hallgatók nemcsak kölcsönöznek a könyvtárból, hanem részesei különböző foglalkozásoknak is. A könyvtárhasználati szokásokat és az önálló kutatómunkára való nevelést – tájékozódást a hagyományos és modern kutatási eszközök segítségével – a szaktanár és a könyvtáros együttesen végzik. A tanterv kötelező tantárgy keretében írja elő az információforrások megismerését: ez *Szakirodalmi tájékoztatás* címen önálló tárgy két féléven keresztül, és a különböző dokumentumtípusok ismeretét, a szakdolgozatíráshoz szükséges egyéb ismeretek elsajátítását (jegyzetelés, idézés, hivat-

kozás stb.) tartalmazza. 2005-től az új terv alapján ezeket az ismereteket elmélyíthetik az egyetemisták választható tárgyak felvételével, amelyek a könyv történetére, a könyvtárak történetére, bibliográfiák készítésére és hasonló ismeretekre vonatkoznak.

A könyvek népszerűsítése érdekében minden év októberében – az úgynevezett tanszéki napon – kiállítást szervezünk *Értékeinkből* címmel. A kiállítások tematikáját aktuális események, évfordulók sugallják (a honfoglalás, a kereszténység felvételének 1000 éves jubileuma, a Kalangya című folyóirat megindításának 70. évfordulója, 70 éves a Híd című irodalmi folyóirat stb.), de bemutattuk régi és ritka könyveinket, az új beszerzéseket, sajtótörténeti és más érdekes dokumentumokat, amelyek a raktári térben lappangnak, s csak így tudjuk felkelteni a hallgatók érdeklődését irántuk.

Deé Nagy Anikó

Egyetemes könyvtörténeti értékek integrációja

Az emberi elme időtálló szellemi termékei – már amelyek átvészelték az évszázadok viharait – valamennyi európai nemzet féltett értékei. Ez a szellemi hozomány az, amit minden tagország magával visz az Európai Unióba is. Természetesen fontos pontosan tudni, hogy ki és mivel érkezik. Ismert dolog, hogy például családi levéltárak máig is őrzik azokat a kimutatásokat, inventáriumokat, amelyek az elmúlt századokból a házasságra lépők vagyontárgyainak, ingóságainak pontos felsorolását tartalmazzák (ékszerek, ruhák, étkészletek részletes lajstromaira gondolok). Ahogyan egykor a házassági szövetségre lépők fontosnak tartották rögzíteni, hogy mit visznek a közösbe, ugyanolyan fontos ma is feltérképezni, szellemi értékeink közül mit viszünk magunkkal az uniós közösségbe. Szerencsére azonban itt nem igazán „vitelről" van szó, hiszen reményeink szerint minden marad a maga helyén, hanem az egységbe belépőknek gondosan összeállított szakrendszerekkel kell jelezniük mindazt, ami egy virtuális közös európai tezauruszba való.

A nemzetközi könyves szakma már nagyon régen komolyan vette egy falak nélküli, képzeletbeli európai könyvtár létrehozatalát. Ha nem is körvonalazódott konkrét formában ennek kivitelezési programja, lényegében a múlt század eleje óta a nagy nemzeti vállalkozások mind ennek az elképzelésnek a jegyében születtek. Ősnyomtatvány- és antikva-katalógusok, nemzeti bibliográfiák mind-mind azt a célt szolgálták, hogy európai könyvörökségünk legfontosabb kincseit felmérjék, bemutassák. Nem kell itt különösebben hangsúlyozni, mi az, amit a magyar szakemberek ezidáig, ilyen vonatkozásban az asztalra tettek. Ismeretesek a digitális feldolgozás eredményei. De a feladatok korántsem fogytak el. A továbbiakban számba kell venni mindazt, amit az egész magyar könyvtárörökségből még érdemes és fontos közszemlére bocsátani. Én pedig megkísérlem Önökkel megosztani néhány ezzel

kapcsolatos gondolatomat, amelyek lényegében a régi könyvekkel való együttélésem hosszú évtizedei alatt születtek.

Bizonyára nem vagyok egyedül azok között, akiket könyvtárosként a könyvörökségünk integrációjával együtt járó gondok foglalkoztatnak. Bár olyan régióból érkeztem, amelyik még csak a magamutogatás, magakelletés stádiumában van, régen tudom, hogy erdélyi könyves vagyonunk a magyar könyvtárörökség szerves részeként sokkal hamarabb fog integrálódni, mint maguk a hús-vér örökösök. Ennek természetesen mindannyiunk által jól ismert történelmi, társadalmi, gazdasági okai vannak. De ezek boncolgatását hagyjuk a képzett elemzőkre.

Valamikor a kilencvenes évek elején egy, a régiók integrációjáról töprenkedő konferencián egészen halkan utaltam arra, hogy könyvörökségünk mennyire európai, és hogy ezt büszkén vihetjük magunkkal, illetve tolhatjuk magunk előtt. Akkor, emlékszem, Lászlóffy Aladár, erdélyi okos emberünk azt mondta, ne legyek naiv, nem erre van szüksége az uniósodó Európának. Nem tudott véglegesen elkeseríteni. Talán ezért kísérlem meg még ma is Kárpát-medencei könyvörökségünk integrációjának néhány feladatát körvonalazni, néhány javaslatot tenni arra vonatkozólag, mit vigyünk magunkkal Európába, mivel bizonyíthatjuk, hogy voltunk és vagyunk.

1. Vinni a miénket

Vinnünk kell mindazt, amit mi írtunk, mi nyomtattunk, vagy rólunk írtak. Vinni azt, amit mi gyűjtöttünk egybe, ma is mi őrzünk.

A baj az, hogy a mi esetünkben ez eléggé nehezen kicsomózható gubanc. Mert hát igencsak sok minden tartozik ide. Mindenekelőtt a teljes anyaországi könyvtárörökség, de a Kárpát-medencei könyves hozomány is. És mindebből sok-sok mindent érdemes és szükséges lenne bemutatni.

Természetesen mindenekelőtt a hazait, azt, amit több százados könyves múltunk termelt, s ami ebből fennmaradt. Talán ezen a téren állunk a legjobban. Hiszen a kéziratosság korszakából ránk maradt kincseket feldolgozó (magyar és idegen nyelvű) szakkönyvek, a magyarországi és külföldi, de magyar vonatkozású könyvek régebbi és új katalógusai a szakma hozzáértését és

szorgalmát jelzik. De azt is tudjuk, hogy ezek digitális feldolgozása szakembereink állandó feladata. Mindez tehát készen áll, vagy folyamatosan készül a nemzetközi nyilvántartások számára is.

Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű. Nem állunk naprakészen a magyar vonatkozású könyvtermés XVII. század utáni teljes anyagának felmérésével. Pedig jól tudjuk, mennyi, akár nemzetközi figyelmet is érdemlő hungarikum található a következő évszázadok könyvtermésében is. De korántsem állunk naprakészen a hagyományos könyvtárak anyagának néhány nagyon érdekes és új szempontból történő számbavételével sem (nyomda-, kiadás-, kötéstörténeti szempontokra gondolok).

És akkor még nem beszéltünk a Kárpát-medencei magyar vonatkozású teljes könyvörökség nagyon hézagos feldolgozottságáról. Négy évvel ezelőtt, éppen egy hasonló találkozás alkalmával már szóltam a Kárpát-medencei könyves örökség egységes feldolgozásának szükségességéről. Már akkor a közös szempontok szerint történő számbavétel hiányán keseregtem. Gondolom, akkor sem, most sem vagyok egyedül keserveimmel. Csakhogy azóta kerek négy esztendő telt el, és a közös munka még mindig nem kezdődött el. Máig sem sikerült teljes mértékben számba venni az erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, délvidéki régi könyvörökséget. És itt nem csupán a régi magyar nyomtatványokra gondolok – hiszen mint tudjuk, az RMNy-munkacsoport fáradozásainak köszönhetően ez a legjobban előkészített anyag –, hanem az ezekben a régiókban őrzött egyetemes régi könyvanyagra, amelyre, sajnos, nincs még rálátásunk. Jó lenne számba venni, hogy hagyományos könyvanyagot is őrző könyvtáraink mit végeztek ezen a téren. Különböző fórumokon számtalanszor beszéltünk már a feldolgozás szükségességéről, kívánalmairól. Szakembereink okos előadásait hallhattuk arról, milyen kritériumok szerint történjék a számítógépes feldolgozás. Jó lenne, ha ezek a szakemberek rápillantanának a különböző régiókban folyó munka eredményeire. A régi könyves anyag számítógépes feldolgozása során nehogy kimaradjanak fontos területek, mint például a posszesszorok, régi ex librisek, régi nyomdász–kiadójelek feltüntetése, vagy akár a kötéstörténeti vizsgálódások eredményei. A feldolgozás eredményeit összesítő kimutatásokra lenne szükség, hogy lássuk, a különböző Kárpát-medencei könyvtárak mit végeztek el, esetleg hol lenne szükség segítségre, és mik a számbavétel eredményei.

2. Vinni az övéket, azaz az európai könyvtermés nálunk őrzött anyagát

Egyetemes könyves örökség dolgában nem állunk rosszul. Köszönhető ez művelődéstörténeti szokásainknak. Annak, hogy nálunk is, hasonlóan a többi, gyakran sokkal szerencsésebb sorsú európai nemzethez, a könyvvel való élésnek régi hagyományai vannak. Annak a meggyőződésnek, hogy könyvet igen fontos gyűjteni, külföldről hazahozni, amit csak lehet – százados múltja van. Ezért őriznek hagyományos könyvtáraink ma is olyan sok régi külföldi nyomtatványt. Na de mennyit és egészen pontosan mit és hol? Ezekre a kérdésekre a konkrét felmérések eredményeivel kell a közeljövőben felelni. Mert az eredmény minden bizonnyal figyelemre érdemes lesz. Hogyan és kiknek a révén kerültek Németalföldről, Svájcból, Német-, Olasz- vagy Franciaországból a könyvek Magyarországra, Erdélybe és a többi magyarlakta vidékre. Röviden, frappánsan be kell mutatni – újra csak régiók szerint, akár századokra lebontva – mit és mennyit hoztak magukkal a peregrinusok, hogyan bonyolódott le a külföldi könyvek beszerzése, hazahozatala. A századok során hogyan és mimódon, mivel gyarapították könyvtáraikat oktatási intézményeink, mit és mennyit hoztak külföldről főrangú egyházi és világi gyűjtőink.

3. Vinni, ami már nincs

Lehet, hogy első hallásra kissé bizarrnak tűnik ez a felvetés. De véleményem szerint nem kell szemérmesen hallgatni arról, hogy művelődési értékeink, jelesül éppen könyves vagyonunk egy része ilyen vagy olyan oknál fogva ma már nem létezik. Nem hosszas sirámokra van szükség, de nagyságrendi megközelítésben kellene bemutatni, mi minden semmisült meg a tatár- és törökdúlás idején, a világháborúk utáni történelmi, társadalmi változások során. Nem is hinnénk, külföldiek milyen érdeklődéssel hallgatják, ha az ember régen volt, ma már nem létező gyűjteményekről, könyvekről beszél. A marosvásárhelyi Teleki Téka veszteségei például mindig érdekelték a gyűjteményt meglátogató külföldieket. Érdekli őket, miként került Erdély egyetlen, itt ör-

zött corvinája a yale-i egyetemi könyvtár tulajdonába, vagy miért került Servetus Miquel spanyol orvos máglyaégetéstől megmenekült könyve, a *Christianismi restitutio,* amelynek megszerzésére Teleki Sámuel jó húsz esztendőt fordított, végül a bécsi császári könyvtárba. Nem érdektelen németül, angolul és más nyelven szólni, írni arról, hogy például mekkora is volt Enyeden az egykori fejedelmi alapítású könyvtár, és hogy megsemmisülésével mekkora veszteség érte a magyar könyvtárörökséget. Szólni arról, hogy mekkorák voltak azok az egyházi alapítású könyvtárak, melyek a második világháborút követően szétszóródtak, és jó esetben is csupán töredékeikben sikerült valamelyik közgyűjteményben fennmaradniuk. Dicséretesnek tartom a csíksomlyói könyvtár feldolgozását végző Muckenhaupt Erzsébet vállalkozását, aki ősnyomtatvány-katalógusában a ma már nem létező, de hajdan a könyvtár tulajdonát képező inkunábulumok feltérképezését is elvégzi. Nem könnyű feladat, de régi nyilvántartások alapján a hiány is felmérhető. Csak akkor kapunk hiteles képet hajdani gyűjteményeinkről, ha a ma létező anyagot a rekonstruált hiányokkal kiegészítjük.

4. Csomagolás és mindaz, ami a legjobb árureklámozáshoz szükségeltetik

Rengeteg munkát jelent az „áru" összeszedése, a kínálat bemutatása, de talán ugyanannyit a csomagolása is.
Köztudott, hogy a tálalás mennyire fontos része a figyelem- és étvágykeltésnek. Sokat kell tennünk ezen a téren is. Régi magyar és egyetemes könyvörökség feldolgozása során készült impozáns, szakembereket valóban lenyűgöző kiadványaink száma nem szégyellni való. Ezek mellett természetesen hasznos lenne rövid, jobbára a mennyiségi felmérések eredményeit tükröző, színesen illusztrált, pár oldalas kiadványokban tálalni az anyagot.

Összegezésként jelezni szeretném, régi könyvörökségünket illetően a közeljövőben mit lenne tanácsos elkészíteni, magyar és idegen nyelven elektronikus formában a világhálón is elérhetővé tenni, tetszetős, lapozgatásra alkalmas kiadványokban megjelenteni.

– Rövid ismertetések régi könyvtárainkról. Teljes Kárpát-medencei lefedettséggel kellene bemutatni, hogy régi könyvörökségünket ma hol, milyen könyvtárak őrzik. Tipológiai felosztásban, konkrét adatokkal kell jelezni, hogy hagyományos gyűjteményeink ma hol húzódnak meg. Így aztán pontos képet nyújthatunk az oktatási intézményeink egykori könyvtárairól, egyházi gyűjteményekről (ide tartoznak a ma is önállóan létező könyvtárak, az idők folyamán nagyobb gyűjteményekbe beolvadt kolostori könyvtárak vagy egyházi személyek magántékái). Mint ahogyan pontos képet nyerhetünk főúri alapítású, köznek szánt könyvtárainkról, kastélyok egykori könyvgyűjteményeiről is. Természetesen ugyanilyen formában be lehetne mutatni könyvgyűjtőink impozáns sorát is. Képzeljük csak magunk elé a különböző régiókban az elmúlt félezer esztendőben könyvet gyűjtő főrangú egyháziak és világiak, közrendű papok és a világi értelmiség sorából kikerült magyar bibliofilek kataszterét. (Csak erdélyi vonatkozásban olyan nevek szerepelnének a névsorban, mint Köleséri Sámuel, Apáczai Csere János, Bod Péter, Benkő József, a két Bolyai, Mátyus István és néhány női könyvgyűjtő.) Ugyanakkor az is biztos, hogy versenyképes számadatok kerülnének felszínre.
– Készítsünk rövid kimutatásokat, számokkal illusztrált felméréseket hagyományos könyvgyűjteményeink összetételéről.
Ki ne lapozna, keresgélne szívesen a világhálón olyan kimutatásokban, ahonnan megtudhatná: a Kárpát-medencében – országonkénti bontásban – könyvtáraink hány és hány ősnyomtatványt, XVI–XVII. századi kiadványt, hungarikát, Elzevirt, aldinát, Plantin-nyomtatványt, magyarországi, erdélyi vagy németalföldi kötésű könyvet őriznek. Természetesen ez az a terület, ahol a tematikai variációk szinte kimeríthetetlenek. Nyomdáink, nyomdászaink ügyét illetően elég jól állunk a Szabó Károlyok, Petrikek, Borsa Gedeonok kitartó munkájának eredményeként. Csakhogy nem ártana ezeknek a munkáknak számszerű eredményét hozzáférhetőbbé, ismertebbé tenni nem éppen a szoros értelemben vett szakma, hanem a külföldi érdeklődő számára is. A magyar vonatkozású öreg könyvek nyomdai illusztrálását illetően dicséretes munkát végzett Soltész Zoltánné és Ecsedy Judit. Azonban igencsak kívánatos lenne, hogy vizsgálódásaik eredményéből a külföldi is kapjon némi ízelítőt. És milyen figyelemfelkeltő dolog len-

ne a magyar nyomdatörténet eredményeiből szemezgetni a külföld számára atekintetben, hogy nyomdászaink hol tanultak, mit hoztak magukkal külföldről, mit hasznosítottak itthon. Hol, mikor, hány nyomda működött? Mi tudjuk, de az is igaz, hogy azok a munkák, amelyek ezeket az adatokat tartalmazzák, csak a szakemberek szűk körében ismertek. A belőlük eredeztetett adatokat hasznos lenne szélesebb körben, a külföld számára is hozzáférhetővé tenni. Természetesen ha majd ráérünk, bemutathatjuk a régi könyvek egykori tulajdonosait is, posszesszor bejegyzések, régi ex librisek tanúskodása alapján. Vagy ha kedvünk, időnk engedi, elvégezhetjük a régi könyvekben lévő hazai és külföldi nyomdász- és kiadójelvények katalogizálását. Miért is ne lehetne dicsekedni azzal – most otthonról hozott példával élek –, hogy például a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár legrégibb ex librise 1568-ból való, és Wittenberghez kapcsolódik. (Szatmári Paksi Mihály gyulafehérvári, marosvásárhelyi lelkész sárospataki tanármecénásainak ezzel az ajándékozási ex librist hordozó könyvvel köszönte meg, hogy a wittenbergi akadémiai tanulmányait segítették.) Vagy hogy a XVI. századi könyvekben található nyomdász–kiadó jelvények között olyan is van, amelyet nemzetközi katalógusok nem tartanak számon.

Tessék, uniós uraim, Budapestre, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Pozsonyba jönni, ha például régi könyvügyben mindent akarnak magukról tudni!
Ha régi könyvörökségünk számbavételének eredményeit összesítő statisztikai felméréseinket pontos számadatokkal illusztrálva közszemlére tesszük, kérem, higgyék el, nemcsak mi magunk fogunk némi büszkeséggel elcsodálkozni, de talán az európai társnemzetek is megállapítják, hogy lényegében már ebből a szempontból is réges-régen együvé tartozunk.

Schmél Ferencné

Papírdobozoktól a MicroISIS HIR-en át az e-Corvináig

Vajda Erik, Szabó Sándor és Horváth Tibor oktatott második szakmámra, a könyvtárosságra. 18 csodálatos évet dolgozhattam egy akkor még jónevű vállalat műszaki könyvtárának vezetőjeként. Végigpróbálhattam szakmánk fejlődésének állomásait (peremlyukkártya, fénylyukkártya, mikrofilmezés, számítógépesítés). Soha nem felejtem el, amikor egy műszaki konferencián bemutattam, hogy hol és milyen publikációkat jelentettek meg a vállalat mérnök urai. A családunk tulajdonában lévő Texas Instrument 99–4/A kisgép adatbázis-kezelő rendszere volt a segítőm és a főmérnök hiúsága. A bemutatót követően vásároltak egy 8086-os PC-t a könyvtárnak. Számomra azonban Bécs, a Collegium Hungaricum következett.

Hogy mindezt miért meséltem el? Csak az összehasonlítás kedvéért. Ugyanis igen meglepődtem, hogy a híres kollégiumi könyvtár a hajdani 22 000 kötetével (amelyből 1990-ben már csak 6000 kötet könyv, körülbelül 2000 kötet folyóirat, 100 darab koronglemez képezte az állományt) a Pesti Restihez hasonlított. (Ismerik? „A" épülettömbjének pincéjében kialakított étterem, ahol a múlt rendszertől megörökölt és ügyesen privatizált bútorzattal rendezkedtek be.)
Doboz doboz hátán. Új könyvek helyett idegenforgalmi anyagok és plakátok laza összevisszaságban. Nos, így néztünk ki 1990-ben, csak éppen piros kockás viaszosvászon abrosz nem volt az asztalokon. Akkor fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy itt valamit tenni kell. Országimázst – hol volt még akkor ez a fogalom?! – nem lehet építeni elavult, rendszerezetlen könyvtári állománnyal. Több hónapig szakmánk szeretete és tisztelete volt a késztetés arra, hogy napi négy órában könyvtároskodjak. Majd 1990. november 15-étől négyórás szerződéssel, némi fizetségért, alkalmaztak.

Az együttműködés szónak – amely ugye az a cselekvés, tény, hogy valaki, valami együttműködik valakivel, valamivel – meghatározó szerepe volt az elmúlt tizennégy év során könyvtárosi pályafutásomban. Ám az „együttműködés" kifejezést ma már egyre inkább az „információs források megosztása" meghatározás váltja fel. Oka a dokumentumok mennyiségi növekedése, a tudományterületek gyorsuló differenciálódása, amely jelenségekkel egy könyvtár állománya önmagában nem képes lépést tartani. A könyvtárak gyűjteményéhez való hozzáférés eszközeinek és módszereinek bővülése (az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer létrejötte, a könyvtárközi kölcsönzés szervezettségének fokozódásától kezdve a különböző másolatszolgáltatási technikákon keresztül egészen az elektronikus úton történő továbbításig) indokoltan és megalapozottan ösztönzi a gyűjtés koordinált megosztását.

Én azonban ma nem ezzel a témakörrel szeretnék foglalkozni, hanem egy kis könyvtár részére lehetőségként adódott együttműködési formákról kívánok ízelítőt adni. Mint említettem, kis könyvtár vagyunk. Vannak az 1997. évi CXL. törvényben előírtaknak megfelelően elkészített szabályzataink (szervezeti, használati, ügyrendi), amelyek a hagyományos bibliotekáriusi teendőket számunkra meghatározzák.
Egy fő heti tíz órában és egy fő heti harminc órában foglalkoztatott könyvtáros (jómagam), 11 784 darab könyv, 2500 bekötött folyóirat, 800 darab videokazetta, 300 darab CD-lemez és 150 darab CD-ROM alkotják az állományt, amely a hazai és a helyi könyvtárakkal együttműködve igyekszik fő feladatának megfelelni. Ez a feladat a magyar kulturális értékek és tudományos eredmények eljuttatása egyrészt a hazánk iránt érdeklődő helyi lakosságnak és kutatóknak, másrészt az itt élő magyarságnak és civil szervezeteinek.
Miben, kivel, hogyan működünk együtt?

Állományfeltárás

A személyi számítógép üzembe állítása impulzust adott a könyvtár korszerűsítéséhez, megkezdődhetett az évek óta elmaradt megbízható állományfeltárás. Az alkalmazott számítógépes rendszert az OSZK Hungarika Dokumen-

tációs osztálya által kidolgozott Hungarika Információs Rendszernek (HIR) egy, a CH könyvtára számára redukált része képezi. A rendszert a MicroISIS szöveges adatbázis-kezelő rendszer működteti, a visszakeresés eszközeit is ez határozza meg. A HIR egy üres adatállományát igazítottuk a videokazetták kezeléséhez úgy, hogy alkalmas megjelenítési és nyomtatási formátumokat definiáltunk, továbbá az adatbázist és járulékos számítógépes állományait (fájlokat) úgy helyeztük el az ISIS rendszer alatt, hogy a könyv- és a videoállomány külön katalógust képezzen, de egyikből a másikba egyszerű ISIS-paranccsal lehessen átmenni. Ezzel megnyugtató megoldást találtunk nemcsak az adatok biztonságos és önállóan archiválható tárolására, a független visszakeresésre, hanem a leltári és raktári jelzetek egyértelműsítésére is. Az OSZK munkatársai nemcsak a programot bocsátották rendelkezésünkre, hanem a feldolgozásban is – ösztöndíjasként – aktívan segítettek, együttműködtek.

A CD-lemezek feldolgozásában szintén az együttműködés hozott eredményt. Az optimális (legolcsóbb, legegyszerűbb, 4 órás munkakörben kivitelezhető, mégis kielégítő pontosságú és adatmélységű) megoldás érdekében alkalmaztuk a TechnOrg Kft. által kidolgozott és ingyenesen rendelkezésünkre bocsátott rendszert. Ez egy Clipperben készült adatbázis-kezelő programcsomag, amely a zenei jellegű CD-k minden fontosabb jellemzőjének (leltári és gyártási szám, zeneszerző, szövegíró, lemez/album címe, karmester, előadók és szólisták, kiadó, ár stb.) felvételére, több szempont szerinti visszakeresésére, listázására és természetesen az adatállomány kezelésére (pl. módosítás, törlés) alkalmas, bárminemű számítástechnikai jártasság nélkül.

Szolgáltatás

Az állomány folyamatos gyarapítása és feldolgozása mellett szeretnénk előrelépni az alkalmazott számítástechnika területén is. A könyvtári együttműködés fejlesztését elsősorban a szolgáltatás oldaláról közelítik meg az Európai Unió elektronikus könyvtári projektjei. A programok célja az információhoz való felhasználói hozzáférés lehetőségeinek optimalizálása az elektroni-

kai adottságok és fejlesztések felhasználásával. Bár a hangsúly a gyűjtemény építéséről a hozzáférés biztosítására helyeződik át, ennek alapját a forrásmegosztáson alapuló együttműködés jelenti. Kezdetén vagyunk az e-Corvina Informatikai Szolgáltató Kft-vel folytatott megbeszéléseknek. EU-s pályázatokat megcélozva, némi saját költségráfordítással lehetségessé válhat, hogy könyvtárunk jelenlegi feldolgozórendszerét egy olyan könyvtárautomatizálási rendszerrel egészítsük ki, amelynek számára fontos, hogy a szabványok széles körű alkalmazásával a könyvtárak közötti együttműködési formákat – közös katalógusépítés, rekordletöltés, könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás – is messzemenően támogassa.
Úton vagyunk tehát a papírdobozoktól a MicroISIS HIR-en át az e-Corvináig.

Kapcsolat

Sajnos, már csak igen kevés időm jutott, hogy ezen az úton járva további együttműködésekről szóljak.
Mint tudjuk, 2001 az Olvasás Éve volt. A könyv mindegyikünk tanítója: „Tanár úr, kérem" mondtuk az iskolában, ahogy Karinthy Frigyes írta, mi meg olvastuk és olvassuk újra. Készséggel állt rendelkezésünkre az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, amikor eljuttatta hozzánk a *Szép képekben kis világ* című vándorkiállítást, amely gyermekkorunk és fiatalságunk könyveit mutatta be. Az már csak hab a nem létező tortán, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezésében a kiállítás napjaiban érkeztek hozzánk hazai könyvtárosok.
Jó sorsom úgy hozta, hogy férjemet hivatali útján elkísérhettem Brazíliába, és találkozhattam Lénárd Sándor özvegyével és családjával. Módomban állt a Lénárd-hagyaték megtekintése, majd egy részének átválogatása és eljuttatása a Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvtárába. Erről az érdeklődők bővebben tájékozódhatnak a Magyar Elektronikus Könyvtár lapjain Siklós Péter tollából.

Szólnom kell még az adományokból, hagyatékokból – például Vándor Györgyi, Monoszlóy Dezső, Bujdosó Alpár stb. – kialakult patriotikatároló könyvtárunkról, amellyel esetenként a helyi magyar szervezeteket támogat-

juk, valamint a magyar nyelv elsajátításában segítő *Magyarul tanulók* című magazinról, amely az elmúlt hetekben mutatkozott be a bécsi Magyar Nagykövetségen, és amelynek terjesztését a könyvtáron keresztül is segítjük.

Összegezve: könyvtárunk – akárcsak más hasonló intézmények – igen szerteágazó együttműködési formákkal rendelkezik, és ez szerencsére folyamatosan gyarapodik, gazdagodik. Mélyen egyetértek Fehér Miklós – Könyvtári Levelező/lap-ban rögzített – gondolatával, amely szerint „az a jó könyvtár, amelyik kilép a globalizált világ színpadára, megnézi, hogy szolgáltatásai hatókörnyezetében kik élnek. És tudatos munkával, a rejtett, ki sem mondott igények szolgáltatás minőségű kielégítésével segíti az embereket életük gyakorlati kérdéseinek megoldásában, az üzletben, magánéletben, nemzethez tartozásuk gyakorlásában, a kultúra, a tudás és az anyanyelv elsajátításának és használatának folyamatában."

A könyvtárak azok a gyűjtő- és szolgáltatóhelyek, melyek segíteni tudnak, feszültséget oldanak, sikeressé tesznek, jóra nevelnek, szórakoztatnak, okosítanak. És hogy jó könyvtár legyünk, elengedhetetlen, hogy valaki, valami együttműködjön valakivel, valamivel.

Kovács Tünde

A Magyarul Tanulók című magazinról

Szeretettel köszöntöm Önöket, és köszönöm a lehetőséget, hogy Schmél Zsuzsához csatlakozva részt vehetek ezen a konferencián. Zsuzsa azon kevesek egyike, akik az együttműködés szót tényleg komolyan veszik, ő javasolta, hogy hívjam fel a szervezőket, és kérjek lehetőséget a magazin bemutatására.

Magamról annyit, hogy Bécsben élő magyarként mintegy tizenöt éve tanítok magyart külföldieknek. Az volt a tapasztalatom az évek során, hogy a külföldön tanuló diákok egy-két szemeszter elvégzése után eljönnek Magyarországra, majd frusztráltan jönnek vissza Ausztriába, hogy ők nem értettek semmit, se tévét, se rádiót, se újságot. Ez elszomorító volt számomra. Ekkor kezdtem el újságcikkeket, reklámokat didaktizálni, feldolgozni, és próbáltam a diákoknak megmutatni, hogy igenis sok mindent megértenek, hiszen nyelvtant már rengeteget tanultak, és sokszor azon múlik a megértés, hogy szokniuk kell a magyar nyelv agglutináló jellegét, illetve hogy hiányos a szókincsük. Az évek során rengeteg didaktizált újságcikket dolgoztam ki, és tavaly született meg az ötlet, hogy ezt magazin formájában kellene kiadni. Úgy gondoltam, azért előnyös ezeket a cikkeket közölni, mert ha könyv formájában akarnánk kiadni, akkor elvesztik aktualitásukat. A másik tényező pedig az volt, hogy az évek során kidolgoztam a magyar nyelvtan közvetítésére egy teóriát, ezt almafa-elméletnek neveztem el. Ennek az a lényege, hogy a magyar nyelv agglutináló jellegét mutatja be szemléletes módon. Természetesen ezt könyv formájában akartam közreadni, de rá kellett jönnöm, hogy napi teendőim mellett – tolmácsként és fordítóként is dolgozom – egyszerűen nincs rá időm. Ekkor született meg a magazin ötlete, melyben mindent három nyelven közölnénk. Nyilvánvaló volt, hogy egy magazint nem

lehet egyedül megírni és kiadni, ehhez munkatársak kellenek. Rájöttem, hogy keresnem kell egy magot és utána bővülhet a csapat. A cikkeket most négyen írjuk: rajtam kívül Szelp Ágnes (Mödling), Dragasnik Edina (Graz) és Szita Szilvia (Hollandia). Az újság magyar interjúkat közöl német és angol magyarázatokkal. Csizmadia Katalin személyében olyan grafikusra találtam, aki az elképzeléseimnek megfelelően készítette el a magazin küllemét, dinamikus, lendületes külsőbe bújtatta a tartalmat. Magyar nyelvi szakmai lektorunk Császtvay Tünde, Paul Heinz a német, Claudia Luxon pedig az angol lektor.

Milyen hát az újság első számának felépítése?
Az előszót dr. Újváry Gábor írta, még a Balassi Bálint Intézet főigazgatójaként. A lap borítóján a tartalom, az első oldalon az előzetes és a jelmagyarázat található. A jelmagyarázattal kapcsolatban elmondanám, hogy három nehézségi szinten közlünk cikkeket, interjúkat: zöld lámpa jelzi az adott kategóriában a könnyebb, sárga a közepesen nehéz és piros a legnehezebb szövegeket.

Az első fejezet a sajtófigyelő. Magyar napilapok (Népszava, Dél-Magyarország) hozzájárultak, hogy az internetes oldalukon is megjelent cikkeket közöljük. A cikkekből a feltételezett ismeretlen szavakat kiírjuk, németül és angolul ott van a jelentésük. Ezeket a cikkeket didaktizáljuk, vannak hozzá szövegértési, szókincsbővítési és nyelvtani gyakorlatok, megoldásokkal együtt.

A következő fejezet a *Fókuszban* rovat, ahol mindig egy aktuális témát dolgozunk ki, például az EU-bővítés volt ilyen. Azért próbáltuk az újságot még májusban piacra dobni, mert ki akartuk használni a lelkesedést, miszerint az osztrákok is meg szeretnék tanulni a kelet-európai nyelveket. Érdekes gyakorlatok vannak hozzá: uniós legek, egy-egy oldal alján *Tudta-e?* rovat, ahol szintén érdekességeket hozunk, valamint kvízjáték. Nagyon érdekes feladat például az Időutazás: 25 híres személyt sorolunk fel foglalkozásukkal együtt, és be kell írni a nevüket a megfelelő körbe, hogy melyik országban laknának, ha mindannyian most élnének. A feladathoz csatlakozik egy mutató arrról, hogyan képezzük a magyarban a foglalkozások neveit. Vannak nyereményjá-

tékaink is. Ebben a számban a *Tájak–városok* rovatban Győrt mutatjuk be. Itt említeném meg, hogy célcsoportunkhoz nemcsak a magyart tanuló külföldiek tartoznak, hanem a külföldön élő második–harmadik generációs magyarok is. Az *Emberek* című rovatban egy EU-körkép található „Mit vár Magyarország EU-tagságától" címmel – ezek interjúk. Egyéb rovataink: PR-cikk, recept. *Tarka-barka* rovat – keresztrejtvények, apróbb nyelvi játékok. A *Portrétár* alrovatai: *Magyarok a nagyvilágban* – külföldön élő magyarokkal készített interjúk; *Akiknek már sikerült...* (ti. megtanulniuk magyarul) – azokról a külföldiekről, akik már jól megtanultak magyarul. *Élethelyzetek* – tanácsok a Magyarországon élő külföldieknek. A felsoroltakon kívül – természetesen – van hirdetési felület is.

A *Magyarul Tanulók* magazin első számának bemutatója június 24-én volt a bécsi Magyar Nagykövetségen.

Fülöp Mária

„Párhuzamos életrajzok" Sárospatak és Marosvásárhely

E két várost térbeli távolságuk ellenére sok minden összeköti; fejlődésükben, történelmük, kultúrájuk alakulásában sok párhuzamosságot fedezhetünk fel. A sokszor hasonló történelmi, művelődéstörténeti események, mondhatnánk, rokonokká tették a két várost. Sajnos, a történelem formálói a legújabb korban más-más utat jelöltek ki számukra.

Az egykori két kisváros múltja nem rejtegeti ősi civilizációk titkait. Történelmük „mindössze" az Árpádokig vezethető vissza.
Sárospataknak, a „Bodrogparti Athénnak" fényesebb a régmúltja. Elegendő, ha csak arra utalok, hogy Béla király névtelen jegyzője Patak múltját a honfoglalásig viszi vissza, és hogy itt született 1207-ben a rózsák fejedelmi szentje, II. Endre leánya, a világ minden táján ismert és tisztelt Árpád-házi Szent Erzsébet.
Marosvásárhely régmúltja szerényebb, Kálmán király egyik oklevele 1100 körül említi először Novum Forum Siculorum néven a várost, tehát minden valószínűség szerint létezett azelőtt a közelében vagy a helyén egy régebbi település. Ez volt az a hely, ahol a székelyek királyaiknak az ökörádót fizették, itt bélyegezték meg az ökröket és tartottak vásárt. Innen kapta a település a régi Székely-Vásárhely nevét is. A város Nagy Lajos királytól kapott kiváltságokat, majd Mátyás király, Báthory István, II. Ulászló, Szapolyai János, Izabella királyné, Báthory Zsigmond bővítette és erősítette meg ezeket. Bethlen Gábortól kapta 1616. április 19-én a szabad királyi város rangját és a Marosvásárhely nevet.
Eleink életüket és városukat védendő várerődítések építésére szánták magukat. A sárospatakiak vára már a XIII. században állt. A mai vár alapjait Perényi Péter rakta le 1534-ben, ma is legnagyobb becsű történelmi emlékművünk. Az

idők során a Pálócziak, Perényiek, Dobók, Lorántffyak, Rákócziak birtokában volt, majd a császári kincstár tette rá a kezét. Itt született 1621-ben I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna fia, II. Rákóczi György; itt kínálták fel 1626-ban az erdélyiek a fejedelemséget az apának; fényes esküvőjét itt tartotta 1651-ben Rákóczi Zsigmond Henriettával, a cseh király árvájával; ide költözött 1666-ban I. Rákóczi Ferenc feleségével, Zrínyi Ilonával; itt lakott II. Rákóczi Ferenc ifjú hitvesével, Hesseni Sarolta Amáliával 1696-ig, majd itt töltötte hazai földön utolsó napját (1709. augusztus 13.).

A vásárhelyi vár helyén a domonkosoknak már a XV. században volt templomuk és kolostoruk (1446 körül építették), amit a ferencesek újjáépítettek. Később ezt alakította várrá Báthory István 1492-ben. A várat és kolostort Basta katonái 1601-ben feldúlták, s ezek helyén épült fel Borsos Tamás kezdeményezésére 1602–1653 között a mai vár. (Borsos Tamást [1566–1634] tarthatjuk a székely főváros első szervezőjének, a város erőskezű főbírója és Erdély portai követe volt.) A vár és benne a gótikus templom előbb a katolikus közösség hajléka volt, majd a reformátusok erős vára lett, amelyben 37 országgyűlést tartottak.

Mindkét városban főleg iparral és kereskedelemmel foglalkozott a lakosság. Az iparosok céhekbe tömörültek, ezek voltak a város első szervezett társadalmi intézményei. A szakmai követelmények mellett a céhszabályok előírták a tisztességes magaviseletet, az erkölcsös életet. Sárospataki céhek 1578-tól ismeretesek, Marosvásárhely életében korábban jelentek meg, és talán nagyobb szerepük is volt. Több mint harminc céh működése ismeretes: a mészárosoké 1493-ban, a szűcsöké 1520-ban, a szabóké 1586-ban, a szíjgyártóké 1537-ben, a kirurgusok vagy borbélyok céhe 1591-ben alakult. Vásárhely tekintélyes kézműipara vetekedett a szász iparos városokéval. A céheket csak 1872-ben számolták fel, amikorra a szabad ipar kerékkötőjévé váltak.

Élénk kereskedelmi élet is folyt e városokban, „fősokadalmas helyek" voltak, ahol országos hetivásárokon szabad kereskedés folyt. Marosvásárhelynek 1749-ben Mária Terézia a januári vásár kiváltságát adományozta, V. Ferdinánd pedig 1845-ben szeptemberi vásárt engedélyezett.

Mindkét városban jelen voltak és fontos szerepet játszottak a szerzetesrendek. Sárospatakon működött a ferencesek két zárdája, 1380-tól a Szent Klára és Szent Anna apácák klastroma, az Ágoston rendiek zárdája, 1667-től a je-

zsuitáké. A római katolikus templom 1625-ben épült, a görög katolikus 1700-ban.
Marosvásárhelyen is volt már a XV. században a domonkosoknak temploma és kolostora, működött apácakolostor. A jezsuiták 1728–1764 között pompás kéttornyú barokk templomot építettek, és katolikus altanodát alapítottak (1732). A ferencesek kolostort (1745–1747) és tornyos templomot építettek (1802), amiből már csak a torony áll a város főterén. A szocializmus éveiben a kolostort és a templomot városrendezés címén lerombolták. A minoriták is építettek templomot és zárdát (1741–1767). A görög katolikusoknak Mária Terézia rendelte el templom építését 1750-ben. A templomot 1780-ban tűzvész pusztította el, de 1793–1794-ben újraépítették. Trianon után a város főterén két román templom épült, a görög katolikus (1926–1936) és a görögkeleti katedrális (1925–1934).
A reformáció eszméinek elterjedése mindkét város életére nagy hatással volt. Zemplénben s így Sárospatakon is már az 1520-as évek elején a lutheri tanok diadalmaskodtak, a református egyház csak 1561-ben vált függetlenné. Marosvásárhelyt a reformáció kálvini irányzata hódította meg 1556. augusztus 5-én, amikor az új tan hívei elfoglalták a Szent Miklós plébániatemplomot. Az oktatás alapjait a szerzetesek rakták le, iskolákat alapítottak. A reformáció térhódítása nyomán sok megszűnt közülük, ám ezekre az előzményekre támaszkodva épült ki a protestáns iskolarendszer.

Ez alkalommal a két város református iskolájának a történetét szeretném részletesebben bemutatni, hiszen szerepük igen fontos Sárospatak és Marosvásárhely kapcsolatának alakulásában. Mind a két iskolára érvényes az egykori megállapítás: „mint a trójai lóból, mentek ki innen a kegyes és tudós emberek, kik most az iskolákban és egyházakban nagy hírrel és dicsőséggel szolgálnak" (Szikszai Fabricius Balázs). A sárospataki iskola alapítása (1531) a hatalmas, gazdag főúr, Perényi Péter nevéhez fűződik. Szellemi alapítói a volt ferencrendi szerzetesek, Kopácsy István és Sztáray Mihály voltak. Később Dobó István, az egri hős és fia pártfogolta az iskolát, majd I. Rákóczi György és felesége, Lórántffy Zsuzsanna, aki 1650-ben meghívta a nagy morva tudóst, Comeniust. A híres pedagógus itt írta egyik legjelentősebb művét, az *Orbis pictus*t. 1550-ben az iskola már főiskolai rangra emel-

kedett, amelyben a teológiai, jogi és bölcseleti tudományok mellett héber és görög nyelvet is tanítottak. Comenius új oktatási és nevelési rendszerével fellendítette a tudományos életet, s létrehozta a modern kollégium alapjait. Lórántffy Zsuzsanna nyomdát is létesített (1650), ahol Comenius és a többi tudós tanár műveit, tankönyveit kinyomtathatták.

Lórántffy Zsuzsanna halála után kegyetlen, nehéz idők következtek az iskola életében. Az ellenreformáció kora ez. II. Rákóczi György özvegye, Báthori Zsófia visszatért a katolikus hitre, és megvont minden anyagi támogatást az iskolától, sőt 1671-ben a tanárokat és a tanulókat elűzte a városból. II. Rákóczi Ferenc visszaadta az iskolát a reformátusoknak (1703. augusztus 25-én), de még évtizedeken át „külső háborgatások és zaklatások gátolták az iskola fejlődését".

Az iskola tehát 1671-ben Pósaházy János és Buzinkay Mihály tanárok vezetésével bujdosni kényszerült, magukkal vivén a könyvtárnak és a nyomdának a menthető részét. Debrecenen keresztül Gyulafehérvárra mentek, és itt kaptak menedéket. Egy részük 1682-ben Sallai Pál vezetésével visszatért, amikor Zrínyi Ilonával kötött házassága révén Thököly Imre kezébe került Sárospatak, és az iskola újrakezdte működését. 1687-ben aztán, a Thököly-felkelés leverése után ismét elüldözték. Más részük Gyulafehérváron maradt, de 1716-ban innen is menekülniük kellett, és 1717-ben két professzor (Zilahi Sebes András és Szatmári Paksi Mihály), valamint 50 diák Marosvásárhelyen talált menedéket.

De lássuk, Marosvásárhelyen milyen is volt a sárospatakiakat befogadó iskola? A rendek 1557-ben (jó negyed évszázaddal a pataki alapítása után!) kérték Izabella királynő engedélyét iskola felállítására. A „schola particula" abban az évben meg is kezdte tevékenységét. Kezdetben öt-hat osztályban egy igazgató–tanár vezetése alatt működött. Az alsóbb osztályokban a jelesebb felsőosztályosok tanítottak a mester irányításával. Az iskola történetének új fejezete kezdődött a sárospataki főiskola befogadása, a két iskola egyesülése után, 1718-ban. Ekkor vált teljes kollégiummá. Főiskolai jellegét a teológiai, bölcseleti és jogi tanszék megalapítása biztosította. A teológia 136 éven át működött (1854-ig), a jogi tanszék 76 éven keresztül (1794–1870), a kolozsvári egyetem felállításáig, míg a bölcseleti tanszék 1883-ig. Külsejében

1909-ben újult meg az iskola, és vette fel máig tartó arculatát, csak elnevezése cserélődött az utóbbi évtizedekben gyakran a Református Kollégiumtól a mai Bolyai Farkas Líceumig. Nyomdája is volt az iskolának, amely 1786-ban kezdte meg tevékenységét (136 évvel a pataki után).
Jeles tanárai között volt, aki orvosi könyvet írt, mint Laskói Csókás Péter, aki sokoldalú volt, miként Baranyai Decsi Czimor János. Szatmári Paksi Mihályról (1716–1734) azt állítják, hogy lelke még Sárospataké volt, de már erdélyi gondolkozásúvá vált. A filozófusok sorában Kovásznai Tóth Sándor (1761–1792), Fogarasi Pap József (1744–1784), Köteles Sámuel (1770–1831), Kibédi Péterfi Károly (1818–1873) és Mentovich Ferenc (1819–1879) neve felejthetetlen, de világra sugárzó fénnyel két név tündöklik: Bolyai Farkasé (1775–1865) és fiáé, a lángeszű Bolyai Jánosé (1802–1860), aki a nemeukleidészi, abszolút vagy Bolyai-geometria megteremtője.

A párhuzamokról beszélve van még valami, amire mindkét város lakói büszkék lehetnek : Sárospatak is, Marosvásárhely is a könyvtárak városa.
A sárospataki nagykönyvtár eredete az iskola alapításától, 1531-től datálódik. Az állomány javát a Rákócziaktól 1652-ben kapott adomány, a fejedelmi könyvtár képezte. Az iskola elűzése következtében a könyvtárnak csak kis része, töredéke maradt meg, de az idők folyamán értékes állománya állandóan bővült, mára több mint 450 000 kötetet tesz ki. Elsősorban teológiai, filozófiai, történelmi, jogi, pedagógiai műveket tartalmaz, köztük számos régi magyar könyvet, ritka és egyetlen példányokat, unikomokat.
A marosvásárhelyi Református Kollégium könyvtára (később Bolyai Könyvtár lett a neve) szintén az oktatást szolgálta, és elsősorban adományokból gyarapodott. Nagy jelentőségű volt a pataki iskolával való egyesülése. A könyvtár állományát jelentősen gazdagították azok a professzorok (például Bolyai Farkas, Dósa Elek) és más értelmiségiek (például az orvos Mátyus István), akik könyvtárukat a kollégiumnak adományozták.
A külföldi egyetemjárásból hazatérő diákok az alma maternek könyveket hoztak ajándékba, adományaikból egyaránt gyarapodott a sárospataki és a marosvásárhelyi kollégiumi könyvtár.
A 80 000 kötetet felölelő vásárhelyi gyűjteményben felbecsülhetetlen értéket jelentenek a két Bolyai kéziratai, az ősnyomtatványok, unikumok,

könyvritkaságok, a régi kalendáriumok, egyetemi disszertációk, iskolai értesítők, a helyi nyomtatványok stb.

1955-ben a világszerte ismert Teleki Téka fogadta be épületébe a volt kollégiumi könyvtárat, és azóta Teleki–Bolyai Könyvtár néven, közel kétszázezer kötetű enciklopédikus állománnyal áll az érdeklődők szolgálatára. A Téka alapítójától, a széles körű műveltséggel rendelkező gróf Széki Teleki Sámueltől (1739–1822) kapta nevét, aki 1802-ben nyitotta meg közkönyvtárát az olvasóknak. Gyűjteményében helyet kaptak a klasszikus auktorok és kora szinte minden jelentős szerzőjének művei mellett a szaklexikonok, a tudományos társaságok, akadémiák közleményei, térképek, albumok, bibliofil ritkaságok, 52 ősnyomtatvány, unikumok, ritka és első kiadások, híres nyomdák mesterremekei. Telekiné Iktári Bethlen Zsuzsanna (1754–1797) kétezer kötetes magyar nyelvű könyvtára méltóképpen színesíti és egészíti ki az állományt.

Mind a két város iskolái és könyvtárai táplálták a tudást, és segítették a tudományos élet fejlődését. A kiváló tudósok művei közül ez alkalommal csupán egy-egy orvos könyvét említem példaként. (Trócsányi Zoltán *Kirándulás a magyar múltba* című művelődéstörténeti munkájában részletesen ismerteti ezeket.) Csanaky Máté (1595–1630?) Sárospatakról I. Rákóczi György fejedelem orvosaként került Erdélybe, és jelentős tudományos munkásságot fejtett ki. *Az Döghalálról való rövid elmélkedés* (1634) című könyvét Lórántffy Zsuzsannának ajánlotta, bizonyítandó „hálaadó" voltát. Úgy vélte, van orvosság a pestis ellen, sok mindent felsorolt, szerinte a betegek szófogadatlanok, mindent kipróbálnak, mindenkivel, borbéllyal, patikáriussal, varázslóval orvosoltatják magukat, mindent megízlelnek, így „a gyógyulható is gyógyulhatatlanná válik". Azt tartotta, hogy a legjobb orvosság az Istenben való hit. Marosvásárhely és Marosszék főorvosa, a XVIII. század legnagyobb magyar orvosa, Mátyus István *Diaetetica* (1762–1766) című kétkötetes munkájában értekezik a táplálkozási szokásokról, és klasszikus műveltsége révén tételeinek igazolására klasszikus példákat idéz. A borról azt írja, mikor látta az Úr, hogy Noét „az unalom és a melankólia elfogta", borra kaptatá, hogy ezzel testéről a nyavalyákat, elméjéről a bánatot elűzze. (Különben Pápai Páriz Ferenc, aki Marosvásárhelyen is volt diák, mint Apafi Mihály fejedelem orvosa a *Pax Corporis* vagyis *A test békéje* című orvosságos könyvében (1690) a bort mint orvosságot igen sok esetben javasolja). A pálinka is két-

három napban egy-két kanálnyi, jól használhat – tanácsolja Mátyus. A dohányzás hasznát és kárát taglalja, határozottan állítva, hogy a gyermekeknek és az asszonyoknak ártalmas. A hüvelyes veteményekről is kifejti véleményét: a gyomrot nagyon megterhelik, szerinte a gyenge és keveset mozgó kézműveseknek, főként tanuló embereknek ártalmasak, de „az erősgyomrú parasztembereknek ecettel, különösen hagymával, petrezselyemmel, iszóppal, kaporral, majorannával, rozmarinnal, kakukfűvel és egyéb vért vékonyító és szelet űző szerszámokkal készítve, jól megzsírozva és sok kenyérrel jól tápláló eledelül szolgálhatnak."
Időben közelebbi érdekes adalék: a Marosvásárhelyen született és Patakon tanárkodó Orbán István ott jelentette meg 1943-ban *Marosvásárhely földrajza* című részletes, máig használható művét, amelyben a környező településeket is bemutatja, és művének egy példányát szülővárosa nagykönyvtárának dedikálta.

Talán nem véletlen, hogy mindkét városban születnek kezdeményezések az irodalom és a nyelv művelését szolgáló társaságok megalakítására. Marosvásárhelyen Aranka György 1791-ben megalakította az Erdélyi Magyar Nyelvmivelő Társaságot a „szomszéd pallérozottabb nemzeteknek" a példájára, és javasolta, hogy a társaság munkálkodásának tárgya szerint vigyázni kell a nyelvre magára, és feladat az „esméret" terjesztése. Sárospatakon az 1832-ben létesített olvasó társaság alakult Magyar-nyelvmivelő társasággá. (Aranka Györgyről még Kazinczy Ferenc is eszünkbe juthat, aki erdélyi útján Marosvásárhelyt is felkereste, meglátogatta Aranka Györgyöt, akivel évekig levelezett.)

Az elmúlt évszázadokból itt is, ott is „sok szép asszonyi életet" mutathatunk fel. Patakról már említettük Lórántffy Zsuzsannát, I. Rákóczi György feleségét, akit a koronánál jobban díszítettek az erényei, aki fegyvereket kovácsoltatott, ágyukat öntetett, sebesülteket ápolt, árvákat, özvegyeket vigasztalt, iskolát alapított és virágoztatott fel. Zrínyi Ilona neve is szorosan kötődik Sárospatakhoz.
Marosvásárhely közelében két neves költőnő élt: Pekry Lőrinc gróf felesége, Petrőczi Kata Szidónia (1664–1708), aki korának egyik lelkes, művelt költője volt és Máté Jánosné Újfalvi Krisztina (1761–1818), akinek hátrahagyott versei mély érzésekről, erős szenvedélyről és életbölcsességről tanúskodnak. Itt a

közelben született és élt Árva Bethlen Kata (1700–1759), aki gazdálkodott és egyházépítő volt, gondoskodott a rábízott emberekről, templomot, iskolát, papírmalmot építtetett, könyveket gyűjtött, és írt önéletírást, vallási tárgyú műveket. „Számunkra azért olyan drága az ő öröksége, mert példáján, életírásán keresztül lelünk bepillantást abba a korba, életformába, amelyben az egykor élt nagyasszonyok a világ legtermészetesebb módján, Isten iránti alázattal tették azt, amit tenniük kellett, gondoskodtak a reájuk bízott lelkekről, építettek templomot és iskolát, őrködtek az erkölcsök felett, és vezették népüket nemcsak az általuk építtetett Isten házába, hanem ama égi birodalom felé is, amely megígértetett számára." (Tonk Sándor).

Nagyon hosszú lenne azoknak a kiemelkedő jeles férfiaknak a sora, akiknek Sárospatak és Marosvásárhely múltjában szerepük volt, de példának a legtiszteltebbeket mindenképpen meg kell említenem:
Történelmünk nagy alakját, Bocskai Istvánt, akit e két város szomszédságában, Nyárádszeredában (1605. február 21.) és Szerencsen (1605. április 20.) választottak Erdély és Magyarország fejedelmévé.
Folytathatom a sort a történetíró és erdélyi kancellár Bethlen Jánossal, aki rész vett II. Rákóczi György lengyel hadjáratában, valamint a másik történetíróval, Bethlen Farkassal (1639–1679), aki II. Rákóczi György idejében diplomáciai pályán működött, később Apafi fejedelem híve volt.
A Nagyságos Fejedelem, II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) szintén „kapocs" a két város között, hiszen – miután 1704-ben erdélyi fejedelemmé választották – 1707. április 5-én Marosvásárhelyen iktatták be (ezt az eseményt ő maga színesen és részletesen írta le önéletírásában). 1709-ben „a pataki templomban zokogva ajánlotta a nemesi ifjak zászlaját a seregek urának pártfogásába" (Zolnai Béla).
A *Gróf Thököly Imre levelei a gróf Teleki család Maros-Vásárhelyi levéltárából* című kötet is bizonyítéka a kapcsolatnak, amely Thököly és Teleki Mihály, valamint Apafi Mihály erdélyi fejedelem között fennállt.

És még milyen sok mindent lehetne említeni: az egyháztörténeti eseményeket (pl. a református egyházi zsinatokat), a híres családokat, a gyönyörű műemlékeket, az alkotóművészeket és alkotásaikat, az írókat és műveiket.

Mi sugallta és mi indokolta a két város múltjának párhuzamba állítását? Egy retrospektív helyismereti bibliográfia készítése közben, a feltáró munka, a könyvek átböngészése során a helyi információk mellett felfigyelünk a más helyekre, helységekre, személyekre vonatkozó adatokra is. Így figyeltem fel a nagy Maros megyei retrospektív helyismereti bibliográfián dolgozva a Sárospatak és Marosvásárhely múltját végigkísérő, a dokumentumokból kiolvasható történelmi és művelődéstörténeti párhuzamokra, kapcsolatokra.

Ha nem könyvtáros, hanem művelődéstörténész lennék, akkor alaposabban, színesebben mutathattam volna be Sárospatak és Marosvásárhely múltbeli kapcsolatait, a múltjukban felfedezhető párhuzamokat. Helyismereti könyvtárosként azt próbáltam felvillantani, hogyan követhetjük feltáró munkánkban a kötődéseket, amelyek egy másik városhoz, országhoz kapcsolnak. Miközben lokális múltunk vagy jelenünk feltárására törekszünk, nem szigetelődhetünk el másoktól, nem zárkózhatunk be saját szűk világunkba, hiszen számtalan kapcsolat köt össze bennünket, városunkat, megyénket, országunkat más emberekkel, városokkal, megyékkel, országokkal. Nyilván nagyon nagy azoknak a helységeknek a száma, amelyekkel városunkat összekötik a történelem, a művelődés, kereskedelem, a gazdaság szálai.

S hogy miért éppen Sárospatak?
A határon túli könyvtárosokat, így bennünket, marosvásárhelyieket is szoros baráti, kollegiális, szakmai kapcsolatok fűznek a sárospataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtárhoz, annak vezetőjéhez, Halász Magdolnához és munkatársaihoz.
1994-ben született meg a gondolat – amelyet rögtön követett a tett –, hogy az MKE Zempléni Könyvtárosok Szervezete Sárospatakon ismerkedésre, szakmai tapasztalat- és eszmecserére hívja meg a határon túli fiatal és idősebb magyar könyvtárosokat. Azóta már nyolc alkalommal találkoztak – legutóbb 2003-ban, mivel 2004-re az anyagi alapot nem sikerült biztosítani – a szlovákiai, kárpátaljai, szlovéniai, vajdasági és erdélyi kollégák, természetesen azok, akik vállalták az utazás fáradalmait, készek voltak dolgozat, beszámoló, könyvismertető bemutatásával hozzájárulni a találkozók eredményességéhez, és hajlandónak mutatkoztak részt venni jóízű szakmai beszélgetése-

ken, vitákon, könyvtárakat és múzeumokat látogatni, várost nézni és kirándulni, keveset aludni és sok jót enni, csevegni, ismerkedni egymással, a szakmával, a gondokkal és az örömökkel. Az öröm forrása: az együttlét, az, hogy értjük egymás nyelvét, senkit sem zavar, hogy ez alkalommal valamennyien, határon túliak és határon inneniek, anyanyelvünkön beszélgethetünk szakmai kérdésekről. Azok, akiknek szerencséjük volt több találkozón is részt venni, ma már többet tudnak Zemplén megyéről és természeti szépségeiről, Sátoraljaújhelyről, Tokajról, Szerencsről. Az anyaország, amelyet esetünkben a sárospataki könyvtár testesít meg, segít, hogy mi, a sok országban szétszórt „határon túliak" megismerhessük egymást, kapcsolatot építsünk ki egymással, több fogalmunk legyen arról, hogyan élnek és dolgoznak a könyvtárosok Beregszászon, Muraszombatban, Kassán, Újvidéken, Sepsiszentgyörgyön. (Szerencsémnek tartom, hogy az itt kialakult baráti kapcsolatok révén életünkben először a férjemmel meghívást kaptunk a Vajdaságba, és 2003 őszén Újvidéken, Szabadkán és Zentán találkozhattunk az ottani kollégákkal, láttunk újabb könyvtárakat, és beszélgethettünk mi, kisebbségben élők, sajátos gondjainkról, például a helyismereti tevékenység sajátosságairól a többnemzetiségű régiókban, de általános és aktuális kérdésekről is, például a digitalizálásról.)

A marosvásárhelyi Maros Megyei Könyvtárban 1999. június 1-jétől folyik az 1945 előtti, 2-300 000 kötetre tehető állomány sokrétű helyismereti feltárása: kiválasztjuk a helyi szerzők összes munkáit, a tartalmukban helyi vonatkozású információkat hordozó műveket, a megye területén működött nyomdák termékeit. A Sárospatakon kialakult baráti légkör, a meleg emberi közelség bátorított, hogy segítségüket kérjük közös pályázat írására, lebonyolítására, ami többletfeladatot, felelősségvállalást jelent számukra, de újabb találkozásokra, a barátság elmélyítésére is lehetőséget adott. Köszönjük, hogy mellénk álltak, felvállalták ügyeinket.
Természetes tehát, hogy Sárospatak nem kerülte, nem kerülhette el a figyelmünket, és mintegy „melléktermékként", a város és könyvtára iránti tisztelet és barátság jeleként Sárospatak tárgyszó alatt elkezdtük gyűjteni a rá vonatkozó, illetve róla szóló információkat. (Sajnos, csak a feltárás megkezdése után két évvel.) A TINLIB program segítségével 2004 nyarán (a munka be-

fejezése előtt fél évvel) az adatbázisból „elővarázsoltuk" az összegyűlt rekordokat. Így jött létre a 165 tételt felsoroló, töredékes, hiányos bibliográfia, amely aránytalan is kissé, mert a Maros megyére vonatkozó információkat részletezzük (pl. a megjegyzés rovatban), míg a Sárospatakra vonatkozókat – munkánk jellegéből következően – nem emelhetjük ki, de az biztos, hogy minden felsorolt műben van pataki és Maros megyei vonatkozás is. Ebből a bibliográfiából rajzolódik ki a két város „párhuzamos életrajza", és ezt próbáltam dolgozatomban röviden bemutatni.

A két város társadalmi–történelmi fejlődése Trianon és főleg a II. világháború után eltérően alakult. A határok, amelyek – remélhetőleg nem túl távoli jövőben – valóban légiessé válnak, egyelőre elválaszthatnak, de a történelmi múlt, a hagyományok, a kultúra közössége mutathatnak olyan példákat, amelyekből az olvasni tudó mai és holnapi nemzedékek, határon inneniek és túliak egyaránt meríthetnek öntudatot, bizakodást – és vonhatnak le tanulságokat.

Sárospatak a könyvtárak, iskolák, virágok és a kultúra városa, tele szobrokkal és emlékművekkel, népessége is egységes, számban alig egytizede a mi városunknak. Marosvásárhely megyeszékhely, ipari központ, de a kultúra sem hiányzik. Vannak könyvtárai, szimfonikus zenekara, több egyeteme, színháza. Mintegy 160 000 lakosa etnikailag többszínű: magyar múltú, román és magyar jelenű. Az együttélés európai modelljének kísérleti laboratóriuma lehetne, ahol románok, magyarok, szászok, zsidók, romák próbálhatják önazonosságuk megélését, kultúrájuk fejlesztését. Egymás iránti tisztelettel, egymás értékeinek megbecsülésével élhetnének nemzeti szellemi életet – európai színvonalon.

Zsok Gizella

Határmenti együttműködés

Tisztelettel köszöntöm a kollégákat a Duna két partján fekvő városból, amelynek északi része a történelmi események folytán Szlovákiához tartozik, déli része pedig Magyarországhoz; 2004. május 1-jétől pedig mindkét része az Európai Unióhoz.

Röviden bemutatom könyvtárunkat, a Duna Menti Könyvtárat. 1952-ben alapította az akkori járási nemzeti bizottság. Jelenleg 161 ezer könyvtári egység az állománya, és hozzá 40 ezer könyvtári egység a különgyűjtemény – a volt Komárom megye könyvtára –, a történeti gyűjtemény. Regisztrált olvasóink száma 4-5 ezer között mozog, az évi látogatók száma 80-90 ezer, kölcsönzések 320-330 ezer közötti alkalommal történnek.
Intézményünk fenntartója 2002. április 1-jétől Nyitra Megye Önkormányzata. A megyerendszer Szlovákiában 2002. január 1-jétől működik, területileg a Mečiar-időszak alatt kialakított kerületek alapján. A nyolc megye közül egyedül Nyitra megyében van magyar többségű képviselő-testület, 51 képviselőből 30 a Magyar Koalíció Pártja nevében indult. A Megyei Önkormányzathoz öt, úgynevezett regionális (volt járási) könyvtár tartozik: Nyitra, Tapolcsány, Léva, Érsekújvár és Komárom.
A határmenti együttműködés könyvtáraink között már az 1970-es évek végén megkezdődött. Természetesen mindig politika- és személyfüggő volt. Az 1990-es években, főként 1998 után újultak meg kapcsolatok, így például az érsekújvári könyvtár Szentendrével, a dunaszerdahelyi a győri könyvtárral. Az észak-komáromi könyvtár természetes partnere a dél-komáromi Jókai Mór Városi Könyvtár. Tulajdonképpen, mondhatni, két-három utca választ el bennünket egymástól és a Duna, amely persze ma már inkább összeköt. Ezzel a könyvtárral a legszorosabb a kapcsolatunk, szinte mindennapos. Vannak

„közös" olvasóink, működik a könyvtárközi kölcsönzés, évek óta közös rendezvényeket szervezünk (például Jókai-évfordulók alkalmával). 2000-ben Észak-Komáromban közös kiállítást szerveztünk, amellyel megnyitottuk az egész Kárpát-medencei megemlékezést. A nálunk tartott programok között konferencia, vetélkedő a két város középiskolái között, nyáron művelődési tábor szerepelt; Dél-Komáromban pedig szintén konferencia, valamint vetélkedő (itt a két város alapiskolái részvételével).

Könyvtárunk további klasszikus partnerintézménye a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár. Segítségükkel részt vehettünk különböző továbbképzéseken, a pályázatok során közvetítő könyvtárként működnek, és nem utolsósorban nagy segítséget nyújtanak az állománygyarapítás területén (például 40-féle társadalmi, szépirodalmi folyóiratot küldenek számunkra).

A szélesebb körű együttműködésre az 1999 nyarán aláírt együttműködési megállapodás nyújtott lehetőséget, amelyet a Nyitrai Kerületi Hivatal elöljárója, Komárom-Esztergom és Pest megye önkormányzatának elnökei láttak el kézjegyükkel, megalakítva a Vág–Duna–Ipoly Eurorégiót.
2000-ben már megszerveztük az első eurorégiós találkozót Komáromban, és a résztvevők számát bővítettük a Dunaszerdahelyi járásbeli és győri könyvtárak kollégáival. Az említett esztendőben volt szerencsénk közreműködni az esztergomi vándorgyűlés programjában, ugyanis majd' 150 könyvtáros kolléga látogatott el Észak-Komáromba, ahol a történeti gyűjteményünk megtekintése mellett város- és műemléknéző programmal is szolgáltunk.
Rendszeressé vált az említett régió könyvtárosainak találkozója, amely később a helyismereti munka felé is „eltolódott".
2002-ben a helyismereti könyvtárak Vácott rendezett vándorgyűlése alkalmából könyvtárunk és a váci városi könyvtár képviselői együttműködési szerződést írtak alá, jelképesen az Esztergomot és Párkányt összekötő Mária Valéria hídon.
2002 őszén – később rendszeressé váló – találkozó volt Csúz község kastélyában.
Közös elhatározással 2002 elején bejegyztettük a Bél Mátyás – nem beruházási – Alapot, melynek segítségével pályázati támogatásokhoz szerettünk volna

jutni. (Ez 2004-ben sikerült is: európai uniós pályázaton nyertünk támogatást, amelyből már két nagyobb méretű tervünket tudtuk megvalósítani.)

Idén februárban közös szakmai napot szerveztünk Komáromban, amelyen belül az EU-s pályázatírás módszertanával és gyakorlati kérdéseivel foglalkoztunk. Április elején útnak indítottunk egy vándorkiállítást *Hírességeink* címmel. (Együttműködő partnereink a győri, tatabányai és szentendrei megyei könyvtár; a győri, a dél-komáromi és a váci városi könyvtár; a dunaszerdahelyi, az érsekújvári, az észak-komáromi regionális, valamint a szenci, párkányi, zselízi és ipolysági városi könyvtárak munkatársai voltak.) Egy-egy tablón mutatjuk be a régió leghíresebb szülötteinek életét, munkásságát Galgóczi Erzsébettől Anton Bernolákig, Szinnyei Józseftől Borsos Miklósig. A kiállítás az összes együttműködő könyvtárban látható lesz.

2003-tól a Bél Mátyás Alap tagjaiból alakult egy „mikrorégió-találkozó" is, ahol a helyismeretre összpontosítva találkoznak – más és más helyszínen – a szentendrei, váci, érsekújvári, észak-komáromi, lévai, zselízi és ipolysági könyvtárak képviselői.
A 2004-es esztendő az első, amikor Nyitra, illetve Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata anyagilag is támogatja a két megye kulturális intézményeinek együttműködését. A könyvtárak területén a Duna Menti Könyvtár a koordinátor. Már két rendezvényre is sor került, nevezetesen: áprilisban Nyitra megye regionális könyvtárainak képviselői részt vettek Tatabányán egy szakmai napon, majd júniusban meglátogatták Komárom-Esztergom megye szlovák lakosságú településeit. Feladatunkat, együttműködésünk célját többek között a megye szlovák ajkú olvasótáborának segítésében látjuk. Őszszel a Komárom-Esztergom megyei kollégák látogatnak el Nyitra megye intézményeibe.

Az első előadásban elhangzott a kérdés, hogy mikor keressük az együttműködést? Amikor szegények vagyunk. Számunkra a magyarországi partnerkapcsolatok két területen hoznak hatalmas segítséget: az állománygyarapítás (könyvtárak, Pro Hungaris Alapítvány stb.) és a szakmai továbbképzések területén. Kollégáink rendszeresen részt vehetnek a Békéscsabán, Kaposvá-

rott, Győrött, Tatabányán, Szentendrén tartott továbbképzéseken, szakmai napokon. A NKÖM, az NKA és az MKE támogatásával részt vehetünk a vándorgyűléseken és más szakmai rendezvényeken is.

Hogy minél szélesebb körben jussanak munkatársaink ismeretekhez, kassai kollégáinkkal megegyeztünk, hogy „felélesztjük" a tulajdonképpen nem működő, de bejegyzett Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületét. Első regionális összejövetelünket tavasszal szerveztük, ezen Nyitra megye magyar könyvtárosai vettek részt. Itt többek között Fodor Péternek, a FSZEK főigazgatójának az előadását is meghallgathattuk.

Őszre szeretnénk „összehozni" az első országos találkozót, reméljük, sikerrel járunk. Partnerintézményeink közül még szeretném kiemelni a salgótarjáni megyei könyvtárat. Kolléganőink érdeme, hogy komáromi diákok is rendszeresen részt vehetnek az általuk szervezett Kárpát-medencei olvasótáborokban.

A kecskeméti megyei könyvtárral ebben az esztendőben vettük fel a szorosabb kapcsolatot: az észak-komáromi általános iskolák diákjai együtt vetélkedhetnek a kecskeméti diákokkal az internet segítségével.

Ezt a lehetőséget szeretném kihasználni arra, hogy megköszönjem valamennyi magyarországi partnerintézményünknek és a kollégáknak eddigi támogatásukat, segítségüket. Ahogy a reklámszöveg mondja, mindez nélkülük nem jöhetett volna létre. Köszönjük!

Pillich László

Közművelődési civil önszerveződés

Először is kérem, engedjék meg, hogy feleségem, Pillich Katalin üdvözletét tolmácsoljam és közvetítsem sajnálkozását, amiért lázas betegsége miatt nem tud résztvenni ezen a találkozón. Gondolatai itt lesznek közöttünk, mert kettőnk előadásának anyagát egybeszőttem. Az egyetlen olyan előadás lesz ez, amely a könyvtári közművelődési civil önszerveződésre fog vonatkozni. Sajnáltam volna, ha az a téma, amelyet ő választott – a könyvtári közművelődési egyesületek speciális szórványfunkciói – vagy az, amelyet én választottam – a civil önszerveződés gerjesztésében a könyvtári intézményépítés hogyan tud mozgató tényezővé válni – ne kerüljön az önök figyelmének középpontjába. A témaválasztással az volt a célunk, hogy kicsit közelebb hozzuk azt a fajta sajátos intézményépítést, amely 1990-ben indult, és nem igazán általános még a mai napig sem; és hogy valamilyen formában segítsünk ezzel a rövid előadással kicsit felértékelni ezt a fajta polgári önszerveződési modellt, ezeket az intézményeket a magyar–magyar intézmény-, könyvtár- és könyvtárosközi együttműködésbe.

Valamennyien tudjuk – legtöbben önök közül ebben személyesen is részesek voltak –, hogy az 1989. évi rendszerváltást követően a Kárpát-medencei magyar könyvtári közművelődési intézményépítésnek két különböző útja körvonalazódott. Az egyik út kétségtelenül az előző rendszer állami könyvtári, közművelődési hálózatának úgynevezett polgárosítása volt. Ezt nem valamiféle negatív, pejoratív, elítélő értelemben mondom: ez volt az egyetlen lehetősége az államosított és most a közösségek által visszanyert nagyon értékes állományok ismételt közösségközelbe hozatalához. Ennek a folyamatnak megítélésünk szerint három jellemző vonása volt. Először is lehetőség nyílt arra, hogy ezek az intézmények civil funkciókat kezdjenek beépíteni a tevékenységükbe azért, hogy a közösség tagjai, az olvasók számára valamivel hi-

telesebbekké váljanak, magyarán az ideológia-központúság helyett a közösség-központúság kerüljön előtérbe. A másik a könyvtárak önkormányzati kezelésbe adása volt, amelynek következtében a közösség közelébe jutottak mind a finanszírozás, mind a működtetés szempontjából. Végül a harmadik a civil szervezeteknek a könyvtárakhoz való kapcsolódása volt, amelyen keresztül könnyebben elérhették, hogy a civil önszerveződés számára biztosítható forrásokhoz könnyebben hozzáférjenek, és ezt a saját intézményük javára könnyebben hasznosíthassák.

Csak egyetlen székelyföldi példát szeretnék ezzel kapcsolatban említeni: a székelyudvarhelyi városi könyvtár és a mellérendelt bibliofil alapítvány együttműködését és szimbiózisát, amely talán az egyik legminőségibb könyvtárunknak a létrejöttét eredményezhette a másfél évtized alatt.

De van vajdasági példa is: az állományban, vegyes használatban, tulajdonban közös könyvtári rendszer és a Kapocs könyvtári csoport együttműködése. E „polgáriasított" rendszerek legfőbb sajátosságai a következők: Először is, hogy – szórványról és kisebbségi helyzetről lévén szó – nem tisztán magyar, hanem magyar állománnyal is rendelkező könyvtárak és közművelődési intézmények ezek. Másodszor, hogy ebből fakadóan csak ott képesek egyértelműen a magyar közösségi igények kielégítésére, ahol az önkormányzat, a munkatársi állomány és a közösség akarata is találkozik. A szórványhelyzetben a helyi kis közösségi csoportérdekeknek a kielégítésére a polgáriasított hivatalos könyvtári rendszerek már nem képesek. Tudjuk, mert szórványhelyzetben élünk. Ezért indult el a párhuzamos szerveződési folyamat. Ez a folyamat azért volt fontos, mert ezek a kis közösségek kiszolgáltatottságukban rájöttek arra, hogy a közösségi csoportigények megjelenítése kizárólag ilyen, jogilag is működtethető egyesületeken keresztül történhet. Végül rájöttek arra is, hogy a szükséges finanszírozási forrásoknak a magyar közösség számára való célirányos megnyerése is kimondottan ilyen intézmények segítségével együtt képzelhető csak el.

Ez utóbbi autonóm intézményépítésnek a szellemi szórványosodással, a nyelvi és kulturális identitásvesztéssel és a közösségi kommunikációs tér beszűkülésével egyenes arányban növekszik a fontossága. Ez azért van, mert a célja elsősorban nem az elitkultúra értékeinek valamiféle felmutatása és terjesztése, hanem ezekben a veszélyeztetett közösségekben az identitás, a

nyelvi, kulturális önazonosság megőrzéséhez, a közösséghez tartozás megerősítéséhez nyújt segítséget.

Hogy ennek a fontosságát, a súlyát megértsék, néhány statisztikai adatot hoztam a 2002-es népszámlálási adatokból. Ezek az erdélyi adatok (a Felvidéken és a Vajdaságban hasonló adatok döbbentettek meg mindnyájunkat két évvel ezelőtt) jelzik azt, milyen rohamos lebomlási folyamat indult el a határon túli magyar közösségekben. Az adatokból kiderül, hogy az a bizonyos Székelyföld, amely valamiféle közösségi összetartás szimbóluma, a megmaradás és Erdély szimbóluma, tehát Hargita és Kovászna megye az erdélyi magyarság mindössze 30 százalékát tudja a magáénak, a többi 70 százalék szórványban él. Az erdélyi magyarság egyötöde, körülbelül 250 ezer ember 10 százaléknál kisebb arányban él megyei szórványban, tehát nyelvileg és kulturálisan közvetlenül veszélyeztetett helyzetben. Ha ehhez hozzáadjuk még Arad megye alig több mint 10 százaléknyi vagy Kolozs megye 17 százalék körüli magyarságát, akkor ez a szám szinte eléri az erdélyi összmagyarság egyharmadát, körülbelül 420 ezer főt. Ezek azok a demográfiai adatok, amelyek jelzik, hogy itt, a közösségünkben valamiféle lebomlási folyamat játszódik le.

A szellemi szórványosodásról két adatot fogok bemutatni Kolozs megye kapcsán. Mindnyájan ismerjük a korridor kifejezést: arról a Szatmár, Bihar, Kolozs, Maros, Hargita és Kovászna megyék által formált S-betűről van szó, amelyben az erdélyi magyarság körülbelül 75–77 százaléka él a mai napig is, és amely az erdélyi magyar közösség gerince. Ennek közepén Kolozs megye a maga 17 százalékával a legsérülékenyebb pont. Ha ott asszimilálódik a magyarság, és elveszíti regionális központi funkcióját, akkor az erdélyi magyarság megszűnik egységesnek lenni: egy partiumi és egy székelyföldi enklávéra szakad. Azért idézek a továbbiakban Kolozs megyei adatsort, hogy érezzük ennek a súlyát. Az egyik adat az, hogy a széttelepedés most már szinte általános jelenséggé vált. Széttelepedésen értjük, amikor magyar elemek olyan településeken jelennek meg, ahol semmiféle történelmi, etnikai előzménye nincs a magyar jelenlétnek. Az ilyen települések száma 1992–2002 között közel százzal nőtt Kolozs megyében. Csökken a városok szellemi megtartó ereje, a magyar nyelvű oktatás folyamatos leépülésben van. Csak annyit ehhez, hogy román nyelven tanul az 1–4. osztályosoknak 10 százaléka, az 5–8.

osztályosok 25 százaléka, a 9–12. osztályosoknak pedig már 55 százaléka. Ez időben extrapolálva azt jelenti, hogy húsz év múlva a Kolozs megyei felnőtt magyar lakosságnak több mint a fele nyelvhasználatában, identitásában sérült lesz. Még egy adat megdöbbentésül: az 1500 egyetemet végzettről saját felmérésünk alapján 2003-ban kiderült, hogy 70 százalékuk valamely európai, nem pedig erdélyi nagyvárosban szeretné az életét megalapozni, és csak 18 százalék az, amely úgy képzeli, hogy a tanultakat otthon, a saját közösségének a fejlesztésére fogja felhasználni. A magyartanári diplomások 48 százaléka nagyvárosban szeretne megtelepedni, 39 százalékuk Magyarországon, és csak 13 százalékuk kíván otthon maradni. Azt szerettem volna érzékeltetni, hogy a bomlás folyamata meglehetősen előrehaladott. Ilyen körülmények között a civil önszerveződés eredményeként létrejövő autonóm könyvtári és közművelődési rendszer fontossága rohamosan és rendkívüli mértékben megnő. Ugyanakkor – mi úgy érezzük – az egyenrangúságát még mindig komoly fenntartások övezik. A könyvtáros és a közművelődési szakma amatőrizmussal vádolja őket. Nyilvánvaló, hogy van bennük amatőrizmus, hiszen a polgári önszerveződés lelkesedésből indul ki, amelyet aztán professzionalizmussal kell megtölteni. Ehhez viszont együttműködés kell, ehhez partnerség, anyagi és szellemi támogatás kell. A támogatás hiánya viszont eléggé megakadályozza azt, hogy a „lelkes rendszer" egy idő után szakmailag felnőjön ahhoz a feladathoz, amelyet ezekben a szórvány közösségekben be kell töltenie.

Mindezt felvidéki, vajdasági barátaink éppúgy érzik, mint ahogy mi érezzük Erdélyben.

Azt hiszem, hogy a szórványban működő könyvtári és közművelődési egyesületek speciális szerepet kell, hogy betöltsenek a nyelvi és kulturális rehabilitációban, amely igazából egészen más megközelítést igényel, mint az eddigiek. Évekkel ezelőtt idegenkedtünk a falugondnoki hivataltól – ma már látjuk, hogy az egyik legtermészetesebb megoldás a kis közösségeket érintő szociális problémákban. Nos, a kulturális és nyelvi rehabilitációt mi „heltais" lélekkel, de nem csak „heltais", hanem közösségszervező lélekkel is hasonlóan fontos dolognak tekintjük, és erre ösztönöznénk a civil intézményeket is. Hogy milyen ezeknek a részaránya? Azt hiszem, ha azt kérnénk, emelje fel a kezét, aki ilyen szórvány intézményből jött könyvtáros,

hárman lennénk ebből a szférából. Közben Erdélyben nyilvántartásaink szerint körülbelül 140 ilyen könyvtárat működtető amatőr van, akik már bizonyos alapképzéseken átestek.
A Heltai Alapítvány 1999 és 2004 között több mint 150 egyházi és világi, kistelepülési és kisrégiós civil szervezet, közművelődési egyesület, könyvtár számára juttatott 150 kötetnél nagyobb állományfejlesztési hozzájárulást. Ez jelzi, hogy reálisan létező intézményhálózatról van szó. Szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartjuk e civil szervezeti rendszerben a könyvtári funkció erősítését. A könyv – mint tudjuk – ezen autonóm intézmények kialakításának gerjesztője volt. Végre volt valami a demográfiai kiszolgáltatottság közepette, amit birtokolhatott a kis közösség: az a 150–200 könyv elindította az önszerveződés szinte ösztönös munkáját.
Végül csak annyit szeretnék mondani, hogy átfutottam Kálóczy Katalinnak a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóiratban megjelent írását. Ebben jelzi, hogy a létező könyvtári közművelődési civil szervezeteknek közel 30 százaléka 1990 után jött létre. Ez a 30 százalék az, amit mi ilyen típusú szervezetnek tekintünk Erdélyben.

Milyen speciális funkciók vállalására kell nekünk ezt a rendszert közös összefogással ösztönözni, és miben kell velük együttműködni? Az anyanyelvi kommunikáció előmozdítására olyan közegben, ahol a nyelv a kommunikációs funkcióját egészében vagy részben elveszítette; információk áramoltatása ott, ahol fogyunk, ahol elvándorlás van. Végül is a kapcsolatépítésnek ezt a módszerét Nyugaton a szorboknál, a frízeknél is használják, vagyis kitalálnunk nem kell, csak alkalmaznunk. Kulturális rendezvényszervezés – a kulturális kommunikációs lehetőségeknek a bővítéséért. Képzés, képzés, képzés! Ahol már visszaszorulóban van a hivatalos oktatás, ott ezeknek a civil szervezeteknek kell az anyanyelvi tudásátadást is biztosítani, hogy valamilyen formában az ismeretszerzésben is a közösségen belül maradjon meg az a rétege a szórvány- és asszimiláns magyarságnak, amely még ott tartható. Fontos feladat az asszimiláltak hungarizációja–rehungarizációja. Mert nyelvvesztes magyarok is vannak, tudjuk nagyon jól, olyanok, akik magyarnak vallják magukat mindenféle népszámláláskor, de már nem beszélnek magyarul. Ezek a mi „eszkimóink". És őket vissza kell hoznunk a magyar kultúra

szférájába, holdudvarába, ez a rehungarizáció. A hungarizáció pedig az, amikor mi, végül is *mások,* az együttélőknek próbálunk kínálni olyan magyar értékeket, amelyek őket toleránsabbá és kommunikatívabbá teszik iránt unk.

A felsorolásból valamennyien láthatjuk, hogy mindezek olyan dolgok, amelyeket könyvtárosainknak tanítunk mint a korszerű értelemben vett közösségi, könyvtári tevékenységnek az alapfunkcióit. Tehát nem lesz nehéz ezeket integrálni, beemelni a könyvtárosi és közművelődési együttgondolkodásba, szakmailag kollégáknak tekinteni a szórványban dolgozó könyvtárosokat és intézményműködtetőket, és megtalálni a lehetőségeket mind az együttműködés, mind pedig a probléma európai uniós integrálásának kérdésében. Gondolom, hogy az együttműködésünknek az lesz a közeljövőben a legfontosabb stratégiai problémája, hogy a közösség számszerű és szellemi szórványosodásában mérhető asszimilációt megpróbáljuk megfékezni és, ha lehetőség van rá, megállítani.

A felvezető előadásban elhangzott, hogy jó úton vagyunk. A demokrácia azt jelenti, hogy magyar identitásunk az európai integrációban nem szenved csorbát. Akkor erősítsük magunkban is ennek a hitét!

Ianculescu Csilla

Romániai könyvtárak automatizálási kísérletei, on-line katalógusai

A 2004. február 18-ai *KIT hírlevél*ből is értesülhettünk arról, hogy „Romániában évente negyven-ötven százalékkal növekszik a számítógép-kereskedelem forgalma, de a románoknál még így is hatszor kevesebbet költenek információtechnikai eszközökre, mint nálunk. A román szoftveripari és szolgáltatási szövetség vezetőinek várakozása szerint 2004-ben Romániában 35 euróra emelkedik az egy főre jutó IT-kiadások összege, miközben Magyarországon ez az összeg 210 euróra, az Európai Unió tagállamaiban pedig 500 euróra rúg."
Ami a könyvtárakat illeti, az információtechnikai szolgáltatások széles skálája, az utóbbi évtizedben a feltárandó dokumentumok mennyiségi növekedése, a könyvtárfelhasználók számának és igényeinek emelkedése, valamint a megváltozott társadalmi elvárások szükségessé tették a különböző könyvtár-automatizálási szoftverek alkalmazását Romániában is. Az egyetemi, a megyei, a városi, sőt a falusi könyvtárak is a dokumentumok számítógépes nyilvántartására, feldolgozására törekednek. Ugyanakkor szerény anyagi lehetőségeik keretei közt olyan szoftvert igyekeznek beszerezni, mely biztosítaná a könyvtári munkafolyamatok zavartalan működését, alkalmazkodna az adott intézmény sajátosságaihoz, és nem rekedne meg a dokumentumok tárolásának szintjén. Ezek a tervek most már nem ütköznek leküzdhetetlen akadályokba.

Kissé bővebben a romániai könyvtárak gépesítéséről, amely folyamat, amint várható volt, a Nemzeti Könyvtárban kezdődött:

- 1979–1981-ben az információkat már mágneslemezen tárolták.
- 1982-ben Románia Nemzeti Könyvtára a román nyelvű könyvek és doktori disszertációk számítógépes tárolására tért át.
- 1987-ben az időszaki kiadványok katalógusa is számítógépre került.

- 1990-ben a Nemzeti Könyvtár elsőként alkalmazta Romániában a CDS/ISIS könyvtári nyilvántartási programot, amely minimális adatokkal szolgál a könyvtári állomány gyarapodásáról, és a könyvtári dokumentumokról is leírást ad. Később a könyvtár beszerzett egy könyvtári szoftvert, a TINLIB-et. A TINLIB-program meglehetősen népszerű a romániai könyvtárakban, és a következő munkafolyamatokat teszi lehetővé: állománygyarapítást, katalogizálást, kölcsönzést, különböző kimutatások készítését. (E program karakteres felülete miatt azonban kevésbé felhasználóbarát az egérrel vezérelhető könyvtári szoftverekhez képest. A TINLIB eredetileg UNIX platformra készült, viszont az alacsonyabb árú DOS-os változata vált elterjedtebbé Romániában is. A WINDOWS-os rendszerekbe épített DOS-os emuláció a korábbi DOS-os változat életét hosszabbá tette. A későbbiekben azonban grafikus interfészű operációs rendszerekre való áttérés lett a cél a megváltozott könyvtárosi igényeknek megfelelően, főként az egyetemi könyvtárakban, de nem csupán azokban.)
- 1994-ben a Nemzeti Könyvtár a VUBIS holland integrált könyvtári rendszer birtokába jutott, amelynek munkafolyamatai a következők: állománygyarapítás, katalogizálás, OPAC-hálózaton nyilvánosan elérhető katalógus, kölcsönzés, a rendszer ellenőrzése.

A Nemzeti Könyvtár mellé felsorakoznak az egyetemi könyvtárak is, amelyek szintén kiépítették számítógépes hálózataikat, sőt, akárcsak a magyarországi könyvtárak, már több integrált könyvtári szoftverrel is próbálkoztak. A Bukaresti Központi Egyetemi Könyvtár 1993-ban a CDS/ISIS-ben készítette adatbázisát, 1994-ben áttért a VUBIS-ra, és internetes hozzáférést biztosított. Román és angol nyelvű keresés is lehetséges az OPAC-ukban, ugyanakkor az általános, illetve az európai katalógusokban keresgélhetünk.
A Iaşi Központi Egyetemi Könyvtár, a Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár és a Temesvári Központi Egyetemi Könyvtár jelen pillanatban az ALEPH programot használja.
A Szebeni „Lucian Blaga" Egyetem Könyvtára az ALICE for Windows programot alkalmazza, amely a következő könyvtári folyamatokat végzi: katalogizálást, automatizált kölcsönzést vonalkódos rendszer segítségével, OPAC-ot, a folyóiratok nyilvántartását és indexelését, a beszerzést és egysé-

ges, közös katalógust. Könyvtárunk szintén az ALICE for Windows integrált könyvtári rendszert akarja alkalmazni.

Lengyel Mónika és Simon András a *„Rendszerváltás" a hazai könyvtárakban – divathullám vagy kényszer?* (elhangzott a 2003. április 15–17-e között Pécsett megrendezett Networkshop konferencián) című közös dolgozatában már feltevődtek a következő kérdések: „Vajon mi áll annak hátterében, hogy a könyvtári automatizálási feladatokat ellátó könyvtári szoftverek – melyek beszerzése, installációja és adaptációja jó néhány évet igénybe vett – jó, ha egy szűk évtizedet megérnek a könyvtárak falai között? Ilyen gyorsan fejlődne a könyvtártudomány? Ennyire megnövekedtek volna az igények?" Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a könyvtártudományban valóban nagy változások történtek és fognak történni, a dokumentumszolgáltatás rohamosan fejlődik, lépést kell tartani ezekkel az átalakulásokkal, nagyobb hozzáférést kell biztosítani az érdeklődők számára.

A fentebb említett könyvtárak hálózaton nyilvánosan elérhető katalógusai nagy segítséget nyújtanak nem csupán az olvasók és egyéb felhasználók számára, hanem az aktív könyvtáros számára is nagyon hasznosak. A katalogizálási folyamatot is megkönnyítik, ugyanakkor lehetőséget biztosítanak arra, hogy bizonyos dokumentumok osztályozása, a bibliográfiai tételek elkészítése összehasonlítási alapon is történjen. Az osztályozási munkában ugyanis - a különböző osztályozási rendszerek használatától függően - a logikailag összefüggő csoportok elválasztódhatnak egymástól, így pl. az interdiszciplináris területek, a tartalmi felosztás pedig sokszor meglehetősen mereven történik. *(Bátfai Mária Erika: Webkatalógus OPAC-ban – elektronikus dokumentumok katalogizálása. Könyvtári Figyelő, 2003/4.)*
A katalogizálási folyamatban is segítségünkre váró könyvtárak integrált könyvtári rendszerei nem csupán programozók elképzelései alapján készültek, hanem már a könyvtárosok igényeinek, elképzeléseinek megfelelően alakultak. Az OPAC-katalógusok grafikus elrendezésűek, felhasználóbarátok. A katalogizálási munka viszont továbbra is a gépelésre épül. Nem tudom, hogy Magyarországon vagy más országokban mennyire használják a romániai könyvtárak on-line katalógusait. Amit én hibának találok e

katalógusokban, az a magyar nyelvű dokumentumok meglehetősen alacsony száma és bibliográfiai leírásaik hiányossága. Hasznosak ezek a katalógusok a román, az angol, illetve a francia nyelvű kiadványok osztályozásakor, a magyar nyelvűeknél viszont az Országos Széchényi Könyvtár on-line katalógusa és a MOKKA vált be. Természetesen kivételt képeznek azon városok könyvtárai, ahol a lakosság nemzetiség szerinti megoszlása kedvezően hat a könyvtári állomány gyarapodására a dokumentumok nyelvi megoszlása szempontjából.

Végül ismertetni szeretném néhány romániai könyvtár honlapjának címét:

- Románia Nemzeti Könyvtára:
  www.bibnat.ro
- Román Akadémiai Könyvtár:
  www.bar.acad.ro
- Bukaresti Központi Egyetemi Könyvtár:
  www.bcub.ro
- Kolozsvári „Lucian Blaga" Központi Egyetemi Könyvtár:
  www.bcu.utcluj.ro
- Temesvári Központi Egyetemi Könyvtár:
  www.bcut.ro
- Szebeni Központi Egyetemi Könyvtár:
  www.biblio.ulbsibiu.ro
- Romániai könyvtári portál:
  www.biblio.ro/portal/portal_but.htm.

SZAKMAI DÉLUTÁN A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁRBAN

Fodor Péter

Megújuló könyvtár

Öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy a magyar könyvtárosok VI. világtalálkozójának résztvevőit Magyarország legnagyobb közkönyvtárában láthatjuk vendégül. Engedjék meg, hogy átadjam Budapest Főváros Önkormányzatának üdvözletét, amelyben eredményes tanácskozást, kellemes ittlétet kívánnak a világ különböző országaiból ideérkezett magyar könyvtárosoknak.
A centenáriumát ebben az évben ünneplő fővárosi könyvtár meghatározó intézménye a város kulturális életének, az ország könyvtári rendszerének, és nemzetközi ismertsége is egyre nő.
A mai előadásban azokat a jelentős fordulópontokat emelem ki, amelyeknek következtében kialakult az a könyvtári rendszer és modell, amely ma Budapest nyilvános könyvtári hálózatát jelenti.

Előzmények

A könyvtár történetét, annak egyes részleteit többen, többször megírták és feldolgozták. Nehéz olyan alapítási dátumot találni, amelyet a könyvtártörténészek, kutatók egyöntetűen elfogadnak. Ez így természetes, hiszen nem egyik napról a másikra állt össze a székesfőváros nyilvános könyvtári gyűjteménye. Feltehető a kérdés, hogy akkor miért most tartjuk a centenáriumi megemlékezést?
Ennek az a magyarázata, hogy az elődök azt a dátumot tekintik az indulás időpontjának, amikor Budapest város vezetése önálló épületet biztosított a városi nyilvános könyvtárnak a gróf Károlyi utcában egy régi iskolaépületben. Ez az épület ma már nem áll, helyette több emeletes lakóház épült. Ha valamenynyi előzményt , ha mindenkinek a nevét itt és ez alkalommal is megemlíte-

nénk, akkor egy izgalmas, adatokban gazdag történetet ismernének meg. Azt hiszem, nekem most az a feladatom, hogy az előzmények közül csak a legfontosabb fordulópontokat és neveket említsem. Annál is inkább, mert Katsányi Sándor nyugállományú főosztályvezető írja a könyvtár történetét. Az első kötetet, amely a kezdetektől 1944-ig követi nyomon a bibliotéka múltját, ez év végén jelentetjük meg. A következő kötetben a szerző 1945-től napjainkig követi az eseményeket. A történeti munkát adattár egészíti ki, amely többek között feldolgozza a száz év statisztikáját, bibliográfiát közöl a könyvtár kiadványairól és könyvtárról megjelent írásokból.

1853-ban, a halála előtt Frank Ignác gyűjteményét a városra hagyta. De már ekkor kiderült, hogy nincs hol elhelyezni. Külön megemlítem Kőrössy József és Toldy László könyvtárszervezői munkásságát, akik jelentősen hozzájárultak a századforduló idején megszervezett nyilvános könyvtár létesítéséhez, bár koncepcionális kérdésekben nem értettek egyet. Mindketten könyvtárat akartak, de másként, más módon. Végül a városi közgyűlés 1903-ban döntött arról, hogy önálló épületben helyezik el a könyvtárat, és a kor előremutató példáit követve nyilvánossá teszik. A korabeli források szerint különösebb ceremónia nélkül nyitotta meg kapuját a könyvtár 1904. október 15-én. Érdekesség, hogy egyik munkatársa, Gárdonyi Albert levélben értesítette kollégáját, Szabó Ervint, aki külföldön volt, hogy működik a bibliotéka. Ketten: ő, aki tíz évvel később már a levéltárat vezette és Szabó Ervin voltak akkor a könyvtárosok.

Szabó Ervin felkészültsége, szakmai elkötelezettsége, nemzetközi tapasztalatai révén meghatározó munkatársa lesz az intézménynek. 1910-ben megírja dolgozatát a korszerű könyvtárról, ismertetve az angolszász modellt, a „public library" koncepcióját.

Bárczy István polgármester, aki szociális érzékenységével kiemelkedett hasonló tisztségviselő társainak sorából, megértette és támogatta Szabó Ervin törekvéseit. Rövid idő elteltével, 1912-től már Szabó Ervin az intézmény igazgatója. Munkásságának áttekintésére kevés az idő. Témánk szempontjából azonban két adalékkal szolgálok. Az egyik, hogy szakmai felkészültsége, széles körű kitekintése lehetővé tette, hogy a kultúrát átfogóan értelmezze. Az általa elképzelt közművelődési palotában éppúgy helyet kapott volna a múzeum, mint a könyvtár. A szegényebb rétegek művelődéséhez kialakította a város különböző pontjain a fiókkönyvtárak rendszerét, amely ma is

működik. Bárczyval egyetértésben pályázatot hirdettek új kulturális palota tervezésére. Lajtha Béla, a kor elismert építésze több helyszínre készítette el Szabó Ervin szakmai koncepciója alapján az új könyvtár tervét. Az első világháború azonban nem tette lehetővé az építkezést.
A másik, hogy kidolgozta és 1912-ben nyilvánosságra hozta, hogy a könyvtárosnak naponta, hetente, havonta, évente milyen feladatokat kell elvégeznie. Ez ma is figyelemre méltó és tanulmányozandó! Munkásságának minősítését a kortársak közül Móra Ferenc fogalmazta meg plasztikusan halálhírére, a könyvtárnak írt levelében.

A Fővárosi Könyvtár Tekintetes Igazgatóságának
Tekintetes Igazgatóság,

Szabó Ervin halála talán nagyobb vesztesége a holnapi Magyarországnak, mint a mainak, de az érte való gyász egészen a mienk, s abból igaz fájdalommal vesszük ki a részünket mi is, akik szerte a vidéken vagyunk névtelen és kicsi, de hűséges és hívő kubikosai annak a kultúrának, amelynek ő építőmestere volt.

A Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum nevében:

Szeged, 1918. X. 2.

Móra Ferenc
Igazgató

A könyvtár működésének körülményei egyre lehetetlenebbé váltak az egykori iskolaépületben. Új könyvtár építésére nem volt mód és főleg pénz. 1927-ben a város vezetése megvásárolta a Baross utca és a Reviczky utca találkozásánál lévő Wenckheim-palota épületét. A neobarokk palota eredeti állapotában nem volt alkalmas könyvtárnak, ezért négyéves munkával átépítették. Bútorzatát mind a mai napig használjuk. 1931 áprilisában nyitotta meg kapuját a város könyvtárpalotája. Hét évtizeden át kisebb átalakításokkal szolgálta a város lakosságát. 1945 után több terv készült a korszerű nagyvárosi könyvtár építésére, de ezek egyike sem valósulhatott meg.
Az elmúlt évtizedekre egyszerre volt jellemző a mennyiségi fejlesztés és a folyamatos útkeresés. A hálózati tagkönyvtárak számának látványos emelkedése a hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján érte el a csúcsot 118 könyvtári egy-

séggel, ám ezek döntő hányada inkább kölcsönzőhely volt, semmint valódi könyvtár. Új kezdeményezésként szólhatunk a mobil könyvtári szolgáltatásról. Ilyen volt a '60-as évek közepéig a villamoskönyvtár, majd később a bibliobusz vagy az állatkerti kölcsönző működtetése. Mindeközben változó hatékonyság jellemezte a dokumentumforgalmat. A foglalkoztatott dolgozók száma a hetvenes években elérte a 900 főt. A hatvanas éveket követő évtizedekre jellemző az új könyvtárak építése, új szolgáltatások bevezetése, a szabadpolcos rendszer kiszélesítése, a különböző olvasómozgalmak szervezése. Az olvasói létszám a '70-es évek közepén érte el a 209 ezres létszámot. Ha a statisztikát vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy 2003-ban a tagkönyvtárak száma 61, a beíratkozott olvasók száma pedig 208 446 fő.

A rendszerváltozás nehéz helyzetbe hozta a kulturális területet, így a könyvtárakat is. Az anyagi lehetőségek csökkenése, az épületek állapota, az egzisztenciális gondok, a szakmai útkeresés kényszerhelyzeteket teremtett.

A '90-es évek elején az önkormányzatiság új perspektívát nyitott a fenntartó tulajdonosi szemléletének erősödésével. Sor került a könyvszakma és a könyvtári rendszer átvilágítására. Fordulatot jelentett a kulturális alaptörvény keretében a könyvtári törvény megalkotása 1997-ben, majd az ezt követő kormány- és miniszteri rendeletek.

A kilencvenes évek közepére a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban is több új kezdeményezés valósult meg. Ennek egyik első állomása a könyvtár szakmai átvilágítása volt hazai és nemzetközi szakemberek részvételével. A vizsgálat következményeként megszüntették a 22 kerületi főkönyvtár rendszerét, és bevezették a hat régiós igazgatási–szakmai modellt. Megkezdődött a számítógépesítés, az új típusú dokumentumok kölcsönzése, a családi könyvtár modelljének bevezetése és a közönségkapcsolatok új módozatainak alkalmazása.

Változások

Mi volt a kiindulópont? Mindenekelőtt szembe kellett nézni azzal a helyzettel, hogy Budapest közkönyvtári ellátása a kilencvenes évekre korszerűtlenné vált, és szolgáltatási kínálatában beszűkült. A Központi Könyvtár kinőtte a helyszínt, a palotaépület leromlott állapota alkalmatlanná tette az alapszol-

gáltatások ellátására. A zsúfoltság ellenére még így is mindig a legkedveltebb bibliotékák egyike volt a fővárosban. A kerületekben működő tagkönyvtárak elaprózott egységei, az esetlegesen telepített hálózat korszerűtlenné vált azzal együtt, hogy néhány nagyobb könyvtár építésére került sor az utóbbi három évtizedben. Hiányzott a szakmai váltás programjának a feltételrendszere. Hiányzott az átfogó, a könyvtár egészét érintő stratégia. Tovább nehezítette a helyzetet a pénzügyi források hiánya, valamint a szemléleti problémák. A kilencvenes évtized első felére a fenti gondok voltak jellemzők. Áttörést jelentett az 1996-ban megépült Szolgáltatóház, 1998-ban pedig a Pálffy-palota felújítása, ahol méltó helyett kapott a Zenei Gyűjtemény és a Gazdasági–műszaki Igazgatóság.

1997-ben a Fővárosi Önkormányzat döntött a Központi Könyvtár bővítéséről és rekonstrukciójáról. Ehhez címzett támogatást pályázott meg, amelyet 1998 februárjában a Magyar Országgyűlés megszavazott. A projekt előkészítésében jelentős szerepet vállalt Kiss Jenő főigazgató és Deák Sándor gazdasági igazgató. 1997–1998-ban a könyvtár Papp István főigazgató-helyettes vezetésével kidolgozta a megvalósítás szakmai programját. A tervezőmunkát Hegedűs Péter építész végezte, belsőépítészek Hefkó Mihály és Jakab Csaba voltak. A palota restaurálási munkálatait Nagy Gábor László főrestaurátor vezette. A főkivitelező a Magyar Építő Rt. (1998–1999), a MASZER Rt. (1999–2001) és a Középület Rt. (2000–2001) voltak. A kulturális területen példa nélküli volt – és mindmáig egyedüli –, hogy a beruházás és lebonyolítás feladatait a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vállalata magára. A menedzsmentet Fodor Péter főigazgató, Sóron László főigazgató-helyettes, Deák Sándor gazdasági igazgató és Pauza István főmérnök alkotta. A beruházás nettó 3 milliárd forintba került, melynek 80 százalékát a magyar állam, 20 százalékát a Fővárosi Önkormányzat biztosította. A projekt három és fél hónappal a tervezett határidő előtt, az eredeti pénzügyi keretben valósult meg. Az építkezés 1998 és 2001 között történt, így már lehetővé vált az új könyvtári technológia bevezetése, új működési rendszer kialakítása, új szolgáltatási struktúra létrehozása. Ezek a tényezők jelentették a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szakmai megújulásnak alapjait.

A Központi Könyvtár tereivel és szolgáltatásaival megfelel a korszerű szakmai követelményeknek és a növekvő olvasói, használói igényeknek. A szol-

gáltatások közül biztosítja a könyv, a folyóirat, a CD, a CD-ROM, a DVD, a videó és a kotta kölcsönzését. Előjegyzési és hosszabbítási rendszere ma már az interneten is elérhető. Lehetőség van a helybenolvasásra, a kutatásra. A tájékoztatás, az egy-egy témában történő irodalomkutatás feltételei ugyancsak adottak. Elektronikus katalógusa van, és bevezettük a gépi kölcsönzést is.
Olyan terek kialakítására nyílt lehetőség, amelyre a korábbiakban helyhiány miatt nem volt mód. Ilyen a médiatár, a böngészde, a gyerekkönyvtár, az euroatlanti integrációs gyűjtemény, a British Council-pont, az internetterem. Az olvasói terek mozgáskorlátozottak számára is könnyen megközelíthetőek.

A Központi Könyvtár 2001-es teljes átadását követően nyílt lehetőség arra, hogy az intézmény újragondolja a főváros könyvtári ellátását. Ennek egyik első lépcsője volt a régiók összevonása, a négy régió kialakítása, a Központi Könyvtár környékén lévő könyvtárak integrálása. 2001-ben a hálózati tagkönyvtárak állapotának teljes körű felmérését végeztük el. Ennek alapján elkészítettük 2002-ben a könyvtári stratégiát, amelyet a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága 2002 májusában fogadott el.
A fejlesztési elképzelések alapvető szempontjai a következők: paradigma- és technológiaváltás, szolgáltatásbővítés, területi lefedettség, minőségi szolgáltatás. Ennek megfelelően figyelembe vettük azt az olvasói, használói elvárást, amelyet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár látogatói az alábbiakban foglaltak össze:

> *A szolgáltatásokhoz való hozzájutás gyorsan és hitelesen történjen, időben és térben koordinált legyen, megfelelő tájékozódási lehetősége legyen az olvasónak, és a szakemberek megfelelő tájékoztatást adjanak.*

A cél az, hogy az olvasó, a könyvtárhasználó kiszolgálása személyesen és virtuálisan egyaránt megfeleljen a minőségi követelményeknek, és mindehhez járuljon hozzá intézményeink kulturált környezete.
A fentieknek megfelelően a nagyvárosi könyvtári ellátást az alábbiak szerint végezzük: a területi, szolgáltatási és minőség elv bevezetése, a többfunkciós

könyvtár szerepkörének erősítése, a gyűjteményfejlesztés újragondolása, működési területükön könyvtáraink kulturális központ szerepének erősítése, hatékony személyzet jelenlétének biztosítása a képzési és átképzési program újragondolásával azért, hogy használó- és olvasóbarát könyvtárak várják a budapestieket.

Mindehhez szükség van a stratégiai terv folyamatos megújítására, új kommunikációs rendszer kiépítésére az olvasóval, a használóval, a fenntartóval és a médiával. A közönségkapcsolatok megújításában jelentős szerepet tulajdonítunk a marketing stratégiának, az arculatváltásnak, új logó(k) tervezésének, a médiakapcsolat és a PR-munka megújításának.

A Corvina rendszer bevezetésével és az egész könyvtári hálózatra történő kiterjesztésével mód nyílt az egységes könyvtári rendszer működtetésére. Mindezt a korábbi adatbázisok továbbfejlesztésével, a teljes gépi katalógussal (2,7 millió rekord), a gépi kölcsönzés bevezetésével, valamint az internet szolgáltatás teljes körűvé tételével valósítunk meg.

A könyvtár jelentős szerepet vállalt az ODR-ben, a MOKKA-ban, VOCAL-ban; OPAC rendszerével, megújult weblapjával teljesíti a virtuális könyvtár alapkövetelményeit.

Szakgyűjteményeivel (szociológia, Budapest, zenei) továbbra is meghatározó feladatot lát el.

Jelentős fordulatot hozott 2002-től a tagkönyvtárak rekonstrukciós programja, amelynek pénzügyi forrásait a Fővárosi Önkormányzat, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár saját költségvetése, a kerületi önkormányzat támogatása, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Informatikai és Hírközlési Minisztérium pályázati forrásai biztosították.

A rekonstrukció részeként sor került:

új tagkönyvtár építésére

2003-ban: XX. kerület, Bíró Mihály út,

2004-ben: XVII. Kerület, Péceli út;

tagkönyvtárak rekonstrukciója folyt

2002-ben: XVIII. kerület, Nagykőrösi út; IV. kerület, Lóverseny tér; VIII. kerület, Kálvária tér; XI. kerület, Nagyszeben tér;

2003-ban: XXII. kerület, Nagytétényi út; II. kerület, Hűvösvölgyi út; XVIII. kerület, Thököly út; V. kerület, Vadász utca;

2004-ben: XVI. kerület, Rákosi út; VII. kerület, Rottenbiller utca; XIII. kerület, Tátra utca; XX. kerület, Pacsirta út; XIV. kerület, Uzsoki út; kisebb átalakítások történtek

2002-ben: III. kerület, Fő tér, 2003-ban: VII. kerület, Kertész utca; 2004-ben: XVIII. kerület, Csontváry utca.

Kapcsolatrendszerünkben meghatározó a fenntartóval való szoros kapcsolat, jó az együttműködés a kerületi önkormányzatokkal, az érintett minisztériumokkal, szakmai szervezetekkel és a fővárosban működő kulturális intézményekkel, a külföldön működő kulturális intézetekkel, a civil szervezetekkel. Tapasztalatunk alapján a korszerű könyvtárnak meg kell felelnie a könyvtárhasználók igényeinek. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ennek úgy tud folyamatosan megfelelni, hogy nyitott az új informatikai eszközökre és rendszerekre, ugyanakkor őrzi a tradicionális könyvtár értékeit, tudásközpontú információs központ.

Könyvtárunk ma már virtuális és digitális könyvtár, de mindenekelőtt szolgáltató könyvtár, emellett intézményeink közösségi találkozópontot jelentenek, hiszen így tudják legjobban betölteni kultúraközvetítő szerepüket.

Tapasztalataink arra intenek bennünket, hogy ne elégedjünk meg az eddigi eredményeinkkel, hanem folyamatosan és következetesen érvényesítsük az intézmény érdekeit éppen azért, hogy a főváros lakói nap mint nap egyre korszerűbb és nélkülözhetetlenebb intézményként tartsák számon a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat. Ezek olyan követelmények, amelyek alapján megfogalmazható a jövő könyvtárának kritériumrendszere. Ennek az elvárásnak csak megújuló szakmai programmal, megújuló szakemberekkel és megújuló intézményrendszerrel lehet megfelelni.

Czoboly Miklós–Gyüre Péter

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár informatikus szemmel

Az internet megjelenésével és elterjedésével együtt megjelentek és felerősödtek azok a nézetek, miszerint a könyvtárak elveszítik közművelődési és tájékoztatási funkcióikat, és szerepüket a világháló veszi át. Elvégre az interneten mindent meg lehet találni, el lehet olvasni, meg lehet nézni és hallgatni, minden kérdésre választ lehet kapni. Ez a nézet köszön vissza – bár egészen más okok miatt – a könyvtárak pénzügyi helyzetének, támogatásának vizsgálatakor is. Kevés olyan intézményi kör található Magyarországon, amely ilyen nehéz anyagi helyzetben van évek óta.

Ilyen körülmények között különösen értékes és értékelendő, hogy a nagy múltú Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a felújítás során a kor szellemének és technikájának mindenben megfelelő külsőt és belsőt kapott. Budapest egyik idegenforgalmi nevezetességévé vált, kulturális, szellemi és ifjúsági központtá, ahol fiatalok és idősek töltik szabadidejüket, élik életüket. Hogy mi emelte az intézményt az amerikai gyorséttermeknél is nagyobb népszerűségig, azt könnyű megválaszolni, ha az ember eltölt egy délelőttöt a központi könyvtár termeiben.

A könyvtár sikerének egyik tényezője a környezet. A felújított Wenckheim-palota és az új épületrészek harmóniája, eleganciája méltó hátteret nyújt az elmélyüléshez, kikapcsolódáshoz, nem véletlen tehát, hogy az építész szakma is számos díjjal tüntette ki a tervezőket, kivitelezőket. A pazar „díszletek" szerencsére nem szorítják háttérbe a funkcionalitást. A múlt és jelen építészetének ötvözetében a főszerep a könyveké és az olvasóké. A hatalmas épület minden szeglete az olvasókat szolgálja. Játékos és izgalmas zugok adnak lehetőséget az elvonulásra, tágas terekben sorakoznak a szabadpolcok, miközben a kávézóban zajlik a társasági élet. Minden egyéb kellék mellett a fő hangsúly mégiscsak a könyveken, CD-ken, DVD-ken, videokazettákon

van. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata – jelentős részben annak köszönhetően, hogy ellenállt a szétdarabolásnak – a feladatához mért minőségű és mennyiségű állománnyal rendelkezik.

Egy korszerű könyvtár megítélésénél fontos szempont a szolgáltatások színvonala. A könyvtár vezetősége nagy figyelmet fordít az olvasóközpontú, magas színvonalú kiszolgálásra, a korszerű szolgáltatások meghonosítására. Ez utóbbi ránk, a könyvtár informatikai rendszerének szállítójára is komoly feladatot ró.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a központi könyvtár felújításával egyidőben úgy döntött, hogy kicseréli informatikai rendszerét, és a hálózat kiszolgálására bevezeti a Corvina integrált könyvtár-automatizálási rendszert. A projekt, amelynek keretében számos új funkció fejlesztését kellett elvégezni, és konvertálni kellett a könyvtár különböző adatbázisait, 1999-ben indult. 2001-ben a felújítás után megnyitott könyvtár már a Corvina rendszerrel fogadta olvasóit. Munkánk során alkalmunk nyílt megismerni a könyvtár menedzsmentjének megalkuvást nem ismerő hozzáállását, hogy tudniillik csak a kifogástalan minőség elfogadható. Ez az igényesség ugyan nem tette egyszerűbbé a munkánkat, de jelentősen hozzájárult eredményességéhez.

Azzal, hogy a könyvtár csatlakozott a Corvinát használó bibliotékák népes családjához, jelentősen hozzájárult a rendszer fejlődéséhez. Könyvtári rendszer valós körülmények közti teljesítménytesztjének elvégzésére nincs alkalmasabb hely, mint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. A katalógus több mint 600 000 leírást tartalmaz, amelyhez közel hárommillió kötet tartozik. A rendszer olvasói nyilvántartása 300 000 olvasót regisztrál, akik közül naponta több tízezren fel is keresik a könyvtárat. A Corvina rendszert egyidejűleg több mint 300 felhasználó és olvasó használja, és napi 20 000 kölcsönzést rögzítenek. A rendszer a méretezésén, hangolásán túl a funkcionalitás területén is sokat köszönhet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak: számos – elsősorban a közművelődési könyvtárakra jellemző – funkcióval bővült. Megvalósultak olyan fejlesztések, amelyek új vagy magasabb színvonalú szolgáltatások bevezetését teszik lehetővé a könyvtárakban.

Az olvasók gyorsabb, pontosabb kiszolgálását célozza a kereső programhoz fejlesztett raktári modul, amely lehetővé teszi a raktári kérések közvetlen eljuttatását a raktároshoz elektronikus úton.

A rendszer együttműködési képességének bővülését jelentik az USMARC mellett megvalósított HUNMARC export/import funkciók.
A kölcsönzésnél felmerülő fizetések során esedékes számlaadási kötelezettség gépi teljesítése a könyvtárosi munkát egyszerűsíti. Az e-mail és SMS kommunikáció bevonása a rendszerbe új távlatokat teremt az olvasók tájékoztatása terén.
Az együttműködés legnagyobb hozadékát a Corvina rendszer számára egy új hálózati működési modell kialakítása jelenti. Hagyományos megoldásoknál az intézmények együttműködése kimerül a valós vagy virtuális közös katalógusok építésében. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának működési modellje minőségileg új dimenziót jelent. Eltérő szintű függetlenséggel rendelkező intézmények alkotnak közös rendszert. A közös és egyedi adatok egyvelege a hatékony együttműködés és a függetlenség biztosítását szolgálja.
Az együttműködés alappillére a törzs- és leíróadatok közös állománya, a közös bibliográfiai katalógus és az olvasói törzsadatok. A közös állományokra épül az összehangolt kölcsönzés és gyarapítás, valamint az állományok mozgatása, a letéti rendszer.
A rendszer lehetővé teszi a kölcsönzési helyenként eltérő kölcsönzési stratégia és lokális kölcsönzési politika alkalmazását, és közben hálózati szintű korlátozások érvényesítését is. Az állománygyarapítás folyamata is követi a hálózati felépítés igényeit. A rendszer lehetőséget ad a helyi érdekek, kívánalmak rögzítésére, érvényesítésére, ugyanakkor az igények összegyűjtésével és központi összehangolásával optimalizálni lehet a rendelkezésre álló forrásokat. A központi rendelés a szállítóknál is kedvezőbb pozíciót jelent.
A gyarapításra fordított összeg hatékonysága az állomány kihasználásának javításával, letéti mozgatással javítható: ezt a rendszer letéti modulja segítségével lehet adminisztrálni.
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár érdekében végzett fejlesztések olyan változásokat eredményeztek a Corvina Integrált Könyvtári Rendszerben, amelyek regionális vagy szakmai könyvtárcsoportok, hálózatok hatékony kiszolgálására teszik alkalmassá.

A KÖTETBEN SZEREPLŐ ELŐADÓK

Bakó Anna, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest
Bálint-Pataki József, a Határon Túli Magyarok Hivatala, Budapest
Csáky S. Piroska, Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék
Czoboly Miklós, e-Corvina Kft., Budapest
Deé Nagy Anikó, Teleki Téka, Marosvásárhely
Dippold Péter, Könyvtári Intézet, Budapest
Fodor Péter, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest
Fülöp Mária, Maros Megyei Könyvtár, Marosvásárhely
Granasztói György, Teleki László Intézet, Budapest
Gurka-Balla Ilona, „Lucian Blaga" Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár
Gyüre Péter, e-Corvina Kft., Budapest
Hajnal Jenő, Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta
Hollanda Andrea, Kovászna Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy
Ianculescu Csilla, Kovászna Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy
Koncz Erika, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közgyüjteményi és Közművelődési Helyettes Államtitkárság, Budapest
Kovács Tünde, Collegium Hungaricum, Bécs
Niessen, James P., Rutgers Egyetemi Könyvtár, New Brunswick
Papp József, Területi és Tanulmányi Könyvtár, Muraszombat
Pillich László, Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány, Kolozsvár
Schmél Ferencné, Collegium Hungaricum, Bécs
Szilágyi Erzsébet, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest
Zsok Gizella, Duna Menti Könyvtár, Révkomárom

TARTALOM

Dippold Péter: Köszöntő a Magyar Könyvtárosok VI. Világtalálkozója elé 3

PLENÁRIS ÜLÉS

Bálint-Pataki József: Köszöntő 7
Koncz Erika: Üdvözlő beszéd 9
Granasztói György: Európaiság – magyarság 11
Dippold Péter: A magyar kulturális közvagyon digitalizálási prioritásainak feltérképezése. Egy felmérés tanulságai 21

SZEKCIÓPROGRAMOK

A nemzeti nyelvek és a globalizáció
James P. Niessen: Német nyelvű könyvek beszerzése három budapesti nagykönyvtárban: 1900–1990. Kulturális viszonyok és könyvtári szereposztás 29

A kulturális örökség digitalizációja
Gurka-Balla Ilona: Helytörténeti kutatások megkönnyítése az interneten. Műhelytitkok adatbázisok összeállításáról 35
Hollanda Andrea: A helyismereti munka és a helyismereti célú digitalizálás problémái Háromszéken 49
Hajnal Jenő: Digitalizálási program a Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben 55

Bakó Anna–Szilágyi Erzsébet: Schola-Orbis: a Kárpát-medencei magyar iskolatörténeti adattár. A kulturális örökség digitalizációja határon túli könyvtárak együttműködésében 61
Papp József: Az egységes könyvtári rendszer és a teljes szövegű adatbázisok Szlovéniában 75

A külföldi könyvtárak hungarika gyűjteményei
Csáky S. Piroska: A kultúra őrzői. Hungarika gyűjtemények a Délvidéken 89
Deé Nagy Anikó: Egyetemes könyvtörténeti értékek integrációja ... 95
Schmél Ferencné: Papírdobozoktól a MicroISIS HIR-en át az e-Corvináig 103
Kovács Tünde: A Magyarul Tanulók című magazinról 109

Együttműködési formák a hazai és a határon túli könyvtárak között
Fülöp Mária: „Párhuzamos életrajzok". Sárospatak és Marosvásárhely 113
Zsok Gizella: Határmenti együttműködés 125
Pillich László: Közművelődési civil önszerveződés 129
Ianculescu Csilla: Romániai könyvtárak automatizálási kísérletei, online katalógusai 135

SZAKMAI DÉLUTÁN A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁRBAN

Fodor Péter: Megújuló könyvtár 141
Czoboly Miklós–Gyüre Péter: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár informatikus szemmel 149

A kötetben szereplő előadók 153

OSZK